

Исажон Султон – “Муножот” (1990), “Ойдинбулок” (1995), “Бокий дарбадар” (2011) ва “Озод” (2012) китоблари муаллифи.

“Озод” романи Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг “Ватан учун яшайлик” танлови голиби. Асарлари рус, турк, инглиз ва немис тилларига таржима килинган. АҚШ, Россия, Туркия ва Молдова адабий нашрларида чоп этилган. АҚШнинг Чикаго шаҳрида ўтказилган халқаро адабий асарлар танлови совриндори.

Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими(2014).

ISBN 978-9943-26-156-3

9 789943 261563

БОҒИ ЭРАМ
ИСАЖОН СУЛТОН

ИСАЖОН СУЛТОН
БОҒИ ЭРАМ

ИСАЖОН СУЛТОН

ҚИССА ВА ҲИКОЯЛАР

Боси Эран

«SHARQ» НАШРИЁТ-МАТБЕА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2015

BUXORO MUH. DILLIK
TEKNOLOGIYA INSTITUTI
ARM
REESTR № 46440
2015 y

УЎК 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)

С – 96

С – 96 Султон, Исажон

Боғи Эрам. Кисса ва ҳикоялар. И.Султон. – Т.: «Sharq», 2015. – 256 б.

Исажон Султоннинг ушбу тўпламидан жой олган киссаси ўзбек оналарининг мангу таъзимга сазовор инсоний фазилатлари, руҳияти ҳақида. Асар оддий ўзбек оиласида дунёга келган кизалокнинг болалик давридаги бегубор ўй-хаёллари, таассуротларининг бетакрор баёни билан бошланади. Теваракни қай тарзда идрок қилиб бориши, халқимиз оилаларида асрлар мобайнида қатъий амал қилиб келинаётган мухташам анъаналари таъсирида вояга етиб, турмуш оstonасига қадам қўйиши, оилам, рўзгорим дея бутун умрини, орзу-хаёлларини фарзандларига фидо қилиб юборадиган мушфик ва азиз онаизорга айланиши ўзига хос тарзда тасвирланади, турли-туман умид ва армонлари, кувонч ва ташвишлари аро ғоятда пок ва мусаффо бир умрни яшаб ўтиши ҳақида ҳикоя қилинади. Бир инсоннинг дунёга келишидан то кексайгунигача бўлган даврни камраб олган мазкур кисса мушфик ўзбек оналарига бағишланган меҳру муҳаббат мадҳияси мисоли ўқилади.

Шунингдек, тўпламдан адибнинг турли йилларда яратган ва китобхонлар эътирофини қозонган бир қатор янги ҳикоялари ҳам ўрин олган.

ISBN 978-9943-26-156-3

УЎК 821.512.133-3

КБК 84(5Ў)

ISBN 978-9943-26-156-3

© «Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик
компанияси Бош таҳририяти, 2015

Онаизори

Қисса

МУҚАДДИМА

Баҳор тоғларнинг устларидан то нигоҳ етмас олислардаги яйловларгача ястаниб кетган бепоён кенгликларни саноксиз ранг-у тус, шаклу киёфадаги анвойи гул-чечаклар билан безайди, шамоллар катида исларини, гулчангларини ва уруғларини кўтариб учиб, бошқа ерларга сочади, турли-туман кушлар бу ризклардан чўкиб сайраб юришади. Гуркираб ўсган буталар бағрида курт-у кушлар турлича сасланишади, чигирткалар сакрайди, чумолилар емиш илинжида ҳар ёкка таркалишади.

Ҳаволарни алмаштирадиган ва табиатни жўштирадиган икки унсур бор бу ерда: шамол ва сув. Шамол куртакларни очади, гулкосаларни тўкади, ерни уйғотади. Сув тупрок бағрида яшириниб ётган уруғларгача сингиб боради. Шу икковлон тупрокни илҳомлантиради, гўё кулок эшитмас, ақл бовар қилмас бир садо ила ҳар нарса бирданига ҳаракатга келади.

Бу ерларда шамоллар сурон солиб эсадилар: кунботардан кунчиқарга, кунчиқардан кунботарга...

Шамол забтида толлар, тутлар, тераклар чайкалади, камишлар шовиллайди, бугдойзорлар шивирлайди, ковға попилтириклари момақаймоқ укпарлари билан ҳар ён кўшилиб учади, ёввойи ўтлар атри экинлар ва дарахт гуллари иси билан кўшилиб, хузузли, ғалати бўй ҳосил қилади.

БИРИНЧИ ҚИСМ

Қишлоқ томоркалари аро олинган сарғиш гувалак девор устига куёш чикмасидан ниначилар кўниб олишган. Улар турли-туман. Масалан, кичкина сарик ниначи заиф бўлади, тез чарчаб қолади. Қизғиш тусли яна бир тури ҳам бор. Энг каттасини, кўк ранглисини от ниначи деймиз, у сира толикмайди. Бошкалари тонгги шудрингда намланган канотини гувалак ёки ердаги кесак устида куришиб ўтиради, каттаси эса каноти нам бўлсаям учаверади.

Томорка адоғида баланд тераклар бўй чўзган. Остларида ўтлар гуркираб ўсган, печаклар оппок гуллаб, терак танасига чирмашиб, хатто учигача чикиб кетган.

Раъно деган кўзлари чакнаб-чакнаб турадиган бир кизча мана шу ховлида дунёга келган.

У – шиддати, ғайрати ичига сиғмас кизалок. Ўзидан катта челақларни кўтариб, даранглатиб юриб қолади. Югуриб тинмайди, гулдор кўйлақларни яхши кўради, аммо ўйинга берилганидан кир килиб кўяди, «кир бўпти-ку» дейишса, «вой ўлай» деб эгилиб этагини кўтариб қарайди.

Дарахтлар бениҳоя баҳайбат ва ажойиб, шохларидаги кушчалар Раънога анқайиб қарашади. Улкан соялар аро шунақанги тез чопадик! Наъматак буталари оппок гуллайди. Шафтоли пушти, ўрик оқиш, гилос кизғиш гул очади. Момақалдирок гумбирлаб, жала куйганида барининг гули тўкилиб, сувларда чайкалиб туради, шунда Раъно яланг оёқчалари билан сувларни сочиб ўйнайди.

Кўшни бир кизалок ҳам бор, исми Хосият. Хоси деб чакиради Раъно уни.

- Хоси, ўйнайсанми?
- Йўк, онам иш буюрган.
- У ишни битириб қўйиб, кейин ўйнасак-чи?
- Майли.

Хосиятнинг онаси озгин, баланд бўйли, доим гули ўчган қўйлак кийиб юрадиган аёл.

Биргалашиб ичи қорайиб кетган ўчоқнинг кулини тозалашади. Кейин ариқда энкайиб коса-товок ювишади. Коса-товоклар сополдан. Уйда оппоқ чинни идишлар ҳам бор, Хосиятнинг онаси уларни ҳеч кимга ишонмайди. Кундалик ишлатиладиган идиш-товокларни кўпинча тандирдан ё ўчоқдан кул олиб, ишқаб-ишқаб ювишади. Гоҳо ўтларни юлиб, шу билан ҳам тозалашади.

Икковининг ҳам оёқчалари ингичка, тоvonлари қорайиб-қорайиб кетган, иккалови ҳам кўзлари чакнаб-чакнаб турадиган ёкимтой кизалоқлар.

Юмушлардан бўшаганларида биргалашиб ўйнашади. Кичкиналикларида кум ўйнашарди. Кейинрок чўпга бир бўлак матони ип билан ўраб-чирмаб, аёл шаклини бериб, «меҳмон-меҳмон» ўйнайдиган бўлишди. Бу ўйиннинг хусусияти шундаки, гоҳ унисиникига, гоҳ бунисиникига «меҳмон» келиб қолади. Қизалоқлар меҳмонни кутиб олишиб, тўшак солиб ўтирғизишиб ҳол-аҳвол сўрашишади, кейин бир чеккага қозон-ўчоқ осиб, овқат пиширишиб, дастурхонга таом ҳам тортишади. Кейин кизалоқлардан бирини ё онаси чакириб қолади, ё ўзи:

– Вой ўлай, гаплашиб ўтираверганимни қаранг, ишларим қолиб кетяпти-ку, борақолай, – дея уйига «жўнайди».

Ажаб, бу беш-олти яшар бу кизгиналарнинг «болалари» ҳам бор, уларни ўзларича қойиб-уришишади:

– Бола бўлмай қол, мунча мени қуйдирасан? Буюрган ишларимни қилмабсан-ку?

- Хоси, болаларинг нечта?
- Тўртта. Сеники-чи?
- Меникиям тўртта. Йўк, бешта экан!

Кишлок қизгиналарининг ўйинларидан яна нима-ларни айтса бўлади? Баҳорда биринчи бўлиб тол оч-яшил тусда куртак ёзади. Тол пўстлоғи мўрт, енгил бураб туриб, ичидаги оқиш чивигини чиқазиб таш-лаб, попукли кисмини сочларига кўшиб ўриб оли-шади, уни толпопук дейдилар. Яшил толпопуклар чиройли кўринади-да. Ўғил болалар эса тол новда-сидан сурнай ясаб, чийиллатиб чалиб юришади.

Ўйнаганларида кўшиклар ҳам айтадилар:

*Чумоли чумоли-я,
Майда чумоли-я,
Чумолини уяси,
Дошқозонни куюси,
Алли қиз, балли қиз,
Чиқақолсин Раъно қиз...*

Кўшик айтар эканлар, майса пояларида ўрмалаб юрган чумолилар анграйиб қарашаётгандай туюла-ди, бундан Раънонинг кулгиси кистайди.

Бундай кўшиклар кўп, Раъно ҳам анчагинасини ёд билади. Кеч кира бошлаганида дарвозахона ол-дидан болаларнинг жўр бўлиб айтган чорловлари эшитилади:

*Ҳалинчаг-о ҳалинчак,
Уйдан чиқмаган келинчак!..*

Ўйнай-ўйнай чарчашгач, бу кўшикнинг терси ай-тилади:

*Ҳалинчаг-о ҳалинчак,
Уйига кирмаган келинчак!*

Потирлаб ҳамма уй-уйига таркалиб кетади...

Шом тушганида кўкда юлдузлар жимирлай бош-лайди. Узум токлари орасидан жуда ёруғ ой само-га кўтарилади. Ишком остидаги сўрида овқатланиб

ўтиришса, тўсатдан гўнғиллаб дарахт кўнғизи ёки бузокбоши учиб келиб қолади. Раъно бузокбошидан кўркади. Кўнғиз эса ягона шохини кўз-кўзлаб, дастурхонни тирмалайди. Ой янада ҳаволаб, кеча қоронғисида шитирлаётган тераклар учига етганида айвонга қаторасига жой солинади, боши ёстикка тегиши билан донг қотиб, болаликнинг мусаффо уйқусига чўмади.

Туш ҳам кўрадимми? Ҳа, лекин у тушлар эсда қолмаган.

Эсида қолгани – айвоннинг ораси очик тахталари, тепадаги вассажуфтлар ва ўша ердан мўралаб турадиган қалдирғоч болалари...

Ҳарҳолда у жуда одобли ва ақлли қиз бўлиб ўсмоқда эди.

Ҳушёр нигоҳи билан теварани кузатар эди.

Кишиларнинг бари оппоқ яхтак кийиб, беллари-ни яшил ёки кўк ранг белбоғ билан боғлаб, маҳси-этик кийиб юришади, белбоғларида пичоклари осиглик туради. У жуда ўткир, айб иш қилса, қатталар ўша пичоқ билан шўхроқ ўғил болаларнинг қулоғини кесиб олишлари мумкин. Қизларнинг қулоғини кесишмайди, кишилар уришиш ўрнига қулимсираб қўйишади, холос. Қизалоқларни фақат хотинлар чимчилаб-қойишади.

Дунё жўшиб ётади-да. Баҳорда ҳар нарса жунбишга келиб, теварак бирпасда турли-туман гулчечакка бурканиб кетади. Ариқчадаги сув ҳам шўх-шодон оқа бошлайди: ранги бўтана тус олиб, у бўтана аро майда шохчалар, ўтларнинг барглари ва гуллари оқиб келади.

Гоҳ-гоҳ уйга бегона кишилар ҳам келишиб, илжайишиб: «Ҳой қизча, отингиз нима?», деб сўрашади. Раъно уларга исмини айтгиси келмайди. «Бор-э», – деб чопиб кетиб қолса ҳам биров уни қойиб-уришмайди, қулиб қўяқолишади.

– Ҳой қизча, салом бермайсанми? – дейди онаси.

Демак, катталар билан ҳам катталарга ўхшаб саломлашиш керак экан-да? Шундай кунларнинг бирида маҳалладан бир-икки эркак отасини сўраб келишганида: «Ҳа, ширин кизча, қалайсиз?» – дейишган эди, бидирлаб:

– Раҳмат, сиз ҳам яхшимисиз. Уйлар тинчми, бола-чақалар тузукми? – деб жавоб қайтарди.

Келганлар кулиб юборишди.

– Шукр, биз ҳам юрибмиз, – дейишди кейин. – Жуда бурро экансиз-ку? Хўш, отангиз уйдами?

– Иш билан чикиб кетувдилар, – деб жавоб қилди у. – Келсалар, бир нима деб қўяйми?

– Ўртоқларингиз сўраб келишди деб қўйинг, – дейишди улар ва кулиша-кулиша чикиб кетишди.

Ота

Ота баланд бўйли, кенг елкали киши бўлиб, Раъно уни жуда яхши кўради.

«Отанг келганида «Ассалому алайкум» деб, кўлингни кўксингга қўйиб, бурро-бурро қилиб салом берасан, – деб қулоғига қуяди она. – Салом берганингда бақрайиб қараб турмайсан, дарров қайтиб, ишингга уринасан.

Сен киз боласан, тенгдошларингга салом бермасанг ҳам бўлаверади, лекин катталарга албатта салом берасан.

Катталар сенга салом беришса, алик олмайсан, худди эшитмагандай, шошиб ўзинг салом берасан.

Қизалоғим, ҳар муомиланинг ўз одоби бор. Меҳмон келса, дарров янги тўшаклардан опкелиб соласан, фотиҳа қилинган, дастурхон ёзасан. Дастурхонни тескари ёзиб бўлмайди, хафа бўлади, юзимни тескари қилди деб. Келган киши саноғига қараб тўртта, олтита ёки саккизта нон, канд-курс, мева-туршак қўясан. Нонни ток қўйиб бўлмайди. Нонни тескари қўйсанг, у ҳам дастурхонга ўхшаб хафа бўлади. Меҳмон кутишнинг ўзига хос одобла-

ри бор, кай тарзда хол-ахвол сўрашишу кай тарзда хайрлашишгача аста-секин ўргатаман, аммо уйда ўзимиз ўтирганимизда ҳам одобга риоя қилишинг шарт. Масалан, кечагига ўхшаб сираям тўрга чикиб кетмайсан, киз боласан-ку, ахир? Ҳамма ўтирганида сен ош-овкат опкеласан. Кейин икки оёғингни чапга букиб, одоб билан ўтирасан, ким чой ичкиси келса, пиёлага ярим қилиб қуясан, бармоғингни учи билан тутиб, назокат билан узатасан.

Агар кимдир чойни охиригача ичмасдан қайтиб узатса, билдирмасдан тўкасан, чой қолдиғи устига яна чой қуймайсан.

Чой дамлашниям ўз усуллари бор, чойнак ичи оппоқ бўлиши керак, кайноқ сув билан чайиб ташлаб, кейин қурук чой соласан. Албатта дам едирасан.

Дастурхонда фотиҳадан олдин ўткир нарса турмаслиги керак. Ўткир нарса дуони кесади деганлари ёлғон, аслида тиғига дам берилгани ёки гўшт кесилгани учун олиб қўй дейилади. Ҳамма дуо қилгач, туриб коса-товокларни йиғиштирасан, кейин дастурхонни «Савобини дунёдан ўтганларга бағишладим» деб қоқасан. Дастурхон одамлар оёк ости қилмайдиган жойга қокилади, увоклари қурту қушларнинг ризки бўлади, қурту қуш еса рўзгорга барака қиради...»

Жамалаксочгина, шаддодгина Раъно мана шуларни кўра-кўра ўсади.

— Эркак кишиларга тик карамагин, — дейди она.

— Нега?

— Одобсиз қизча экан дейишмасин-да. Эркак киши келаётганида йўл бўшат, қандайдиган турма. Ёнингга кепқолсаю таниш бўлса, ерга қараб салом бер, нотаниш бўлса гапирмаям, қарамаям.

Ҳовлию кўча супуришни азалдан ўрганиб олган. Ёзда сувлар ҳам сепади. Ҳамма жуда эрта тургани учун сахарлар онаси: «тур, қизалоғим», деганида кўзларини зўрға очади, уйку жуда ширин. Она

хаммадан эрта туриб, сув иситиб ҳам қўяди. Лекин Раънога ариқдаги сувда бет ювиш маъкул.

Чунки жилдираб шўх-шодон оқувчи шу ариқча Раънонинг сухбатдоши.

– Ариқча, оқяпсанми?

– Ҳа, оқяпман.

– Зўрға турдим, яна ухлаб қолгим келяпти.

– Меҳнат одамни ўлдирмаган, танангда жонинг бор экан, урин, қимирла, ўзингни юмушга ур, – дейди ариқча онасининг овози билан.

Шу тарика яна бир кун бошланиб кетади.

Гоҳо Хоси иккаласи беҳи остида бир-бирларига сув сочиб чўмилишади. Лекин кунларнинг бирида чўмилишга бориб, беҳи шохига қўниб олган катта бир кушни кўришди. Кушнинг кўзлари сарик, катта-катта, шохда кимир этмай ўтирарди. Қизалоклар хайикишиб, ортларига қайтиб кетишди.

– Нимага чўмилмадинг? – дея сўради она.

– Бир куш бор экан, бақрайиб қараб тураверди, уялдим, – деди кизалок.

Она кизини ўзига тортиб, бағрига маҳкам босиб юз-кўзларидан ўпди: «Ишкилиб, омон-эсон катта бўлгин, онанг чўри», деди сочларини силаб.

* * *

Яна бир чакалок туғилди.

У ҳеч нимани билмайдиган, гоҳ ўзича кулимсираб, гоҳ чириллаб йиғлайдиган кизик бир жонзот эди.

Онаси юмушга уннаб кетганида гоҳо Раънога: «Укангга қараб тур», дер эди. Шунда Раъно кизиксиниб унинг қўл-бетларини ушлаб кўрарди. Чакалокка бу ёкмас, ғингширди.

Она аллалари ҳам ўчмас бўлиб ёдига муҳрланди:

Тилимининг узун-ё, алла.

Юзимнинг қизили-ё, алла,

*Юрагимнинг тафтига-ё
Тандирлар қизийди-ё, алла...*

*Отасининг давлати йўқ, алла-ё алла,
Онасининг роҳати йўқ, алла-ё алла...*

Сўзларига эътибор берармиди? «Юзимнинг қизиллиги сен туфайли», дермиди онаси? «Сен бўлма-санг сомондай сарғаярдим, худойим етказганига минг шукр» дермиди? «Тилимнинг дўсту душман орасида узун бўлишям сендан ахир... Йўкса, орзу-армонларим мўл эди, энди эса юрагимда тафтига тандирлар қизийдиган даражада лаҳча чўғлар бор, жоним болам», деб куйлармиди алласини онаизор?

Гоҳо хотинлар тўпланиб, чилдирма чалиб кўшик ҳам айтар эдилар:

*Толеим бўлса эди, ёнган чироқ ўчармиди?
Мен суянган тоғларим ости билан кўчармиди?*

Йиғлай-йиғлай тиникиб, кейин яна чакчаклашиб ҳам ўтираверишарди. Қизгина улар кийган кўй-лакларга, такинчоқларга эътибор берар, тезроқ катта бўлгиси, мана шунака гулдор кўйлаклар кийгиси, такинчоқлар таққиси келар эди.

Чимчиловчи Ғалати Махлук

Бу ерларда шамоллар сурон солиб эсадилар: кунботардан кунчиқарга, кунчиқардан кунботарга...

Уйларнинг омонат томларни кўчириб, хас-хашакларни учуриб, тик қадли теракларни чўрт узиб юборадиган мана шу қувватли шамоллар қатида девлар учиб келишарди.

Улар бувининг ёки онанинг эртақларидан пайдо бўлган хаёлий махлуклар эдилар.

Баъзиларини эса Раънонинг ўзи ўйлаб-яратиб олган эди.

Шулардан бири – ғоят узун бўйли, бахайбат, бутун вужуди ялтираб, кўзларининг соккаси тинмай

айланиб турадиган Чимчиловчи Ғалати Махлук бўлиб, ҳамма ухлаган, ой ҳаволаган маҳалда томоркалар орасидан сездирмай чикиб келар, мабодо ҳеч ким сезмаса, ўйиб-чимчилаб олиши мумкин эди. Чикиб келар маконию ғойиб бўлар жойи ноаник, қилар иши фақат Раънони кўркитишдангина иборат бу махлук қайда яшашинию нима еб-ичишини ҳам билиб бўлмасди. Айвонда ётганида, ой ёғдуси нурли чанг сингари теваракни энлаб, сокинликка чўмдирган маҳалда дарахтлару жўхоризорлар орасидан чикиб келаверарди. У махлукни фақатгина Раъно биларди, холос, бировга айтса кулгига қолишини ўйлаб индамасди. Аслида у Раънонинг тасаввуридагина бор эди, бироқ, қай тарздадир пайдо бўлиб, тепасига келиб ўйиб-чимчилаб олишидан кўрқардида. Ўйлаб қараса, шу маҳалгача бирор сўз айтмабди, қилар иши кизалокни ваҳимага солиш бўлибди, холос.

Айёр Малла Тулки

Шунака кўркинчли жонзотлардан яна бири Айёр Малла Тулки бўлиб, у экинзорлар ва дарахтлар орасида пайт пойлаб яшириниб ётар, ёш болалар уйда ёлғиз қолган маҳалида тепасига келиб китиклар, кулдира-кулдира ўлдирар эди. Униям яшаш жойи ва нималар қилиб юриши номаълум эди. Бепоён томорқазорлар аро баъзан ёлғиз юрганида, кўралар ва жингуллар орасидан ўша тулки чикиб келишидан чўчирди. Бир куни баланд ўсган, барглари сарғая бошлаган жўхорилар орасидаги йўлакдан бораётса, поялар каттик шитирлаб, бир нима отилиб чикиб келганида кўркканидан жойида серрайиб қотиб қолди. Жажжи юракчаси кинидан чиккудай дук-дук урар, юзлари музлаб кетгандай эди. Қараса, шу атрофда санкиб юрадиган дайди мушук экан. Мушук ҳам рўпарасидаги кизчага анграйиб қараб тураверди.

– Бо-ор, йўқол! – деди Раъно ва йиглаб юборди. Ердан кесак олиб отган эди, мушук ура кочди.

Кичкина Сарик Қизча

У кизчанинг мавжудлигини Раъно ўртоғидан билиб олди.

Сарик Қизча дарахтларнинг шоҳларида, калин ва ғуж ўсган қаровсиз жингулзорларда оёқчасини осилтириб ўтирар, айтишларича, пичок ва қалампирдан жуда кўркар, мабодо ёлғиз болаларга дуч келса, бошини айлантириб узок далаю яйловларга адаштиргани олиб кетарди.

Раъно мана шулардан жуда кўркарди.

Кечалари баъзан ўрнидан туриб, уйкусираганича бориб отасининг бағрига кириб кетар эди. Ота бағри улкан, тинч ва осойишта, у бағирда таърифсиз тинчлик ва фароғат қўйнига чўмар, сал ўтмай пишиллаб ухлаб қолар, уйкудан уйғонганида эса ўзини ўз жойида кўрар, шунда ота, у ухлаб қолгач, авайлаб кўтариб ўрнига олиб кетиб ётқизганига акли етар эди. Отасини шунинг учун ҳам яхши кўрарди, йўкса ота у билан жуда кам гаплашарди, чунки ишидан кеч келарди. Аммо келганида кизгинанинг калби кувончга тўлиб кетарди, шуни онасига ҳам, отасига ҳам айтолмасди-да. Шамолларда, ёмғирларда она жаврай-жаврай супра ёйиб, ҳамир қорар, бир ёкда ука чириллаб йиглаб, бир ёнда она юмушларига улгуролмай саннаганида, онамга ёрдам берақолай деб чопиб бориб кичкина муштчалари билан ҳамир қораркан, тезроқ отам кепқолсайди, деб орзу ҳам қилар эди. Ажабки, мана шундай пайтларда ота кириб келса, ҳамма нарса ўз ўрнига тушар, ишлар ўз-ўзидан енгил битар, отам қандай зўр-а деган ўйнинг мурғак дилига кувонч бахш этарди: «Отам ҳаммадан зўр», – дея Хосиятга мактанар ҳам эди.

- Ҳа, ариқча, оқяпанми?
- Оқяпан.
- Отам ҳаммадан зўр-а?
- Ҳа, сенинг отанг ҳаммадан зўр!

Яна бир нималарни гапиришни истардию ичи тўла ҳис-туйғу бўлгани билан тилига сўз келмаётганини ўйлаб, хайрон бўларди.

Тунлари олисларда живирлаётган юлдузларга ҳам термилар, улар нима учун бу кадар олисдалигига ақли етмай, қайси бири менинг бахт юлдузим экан, деб ўйлар эди.

Бахт нима ўзи?

Бахт нималигини тузук-курук тасаввур ҳам кила олмасди. Билгани шуки, бир кун и улғайиб, чиройли, кўркли кизга айланади, кейин кимгадир турмушга чикиб, эр-хотин бўлишади, ҳар ҳолда, эри отасига ўхшаган бўлади, боласи укасига ўхшаб йиғламайди, ўзиям онасидай жаврамайди, ҳамма ишларни дарров бажариб қўяди, ҳовли топ-тоза, идиш-товоклар ювилган, ўчоқда ширин овқатлар пиширади, болачасини ухлатиш керак бўлса онасидан ёдлаб олган аллаларини айтади, ҳаёт сира тугамайди, ўзиям сира қаримайди... тасаввури етгани шу эди.

Улар яна «меҳмон-меҳмон» ўйнар эдилар.

Раъно узун бир чўпни олиб, унга ипдан белбоғ бойлади

- Бу ким? – деди Хосият хайрон бўлиб.
- Отам, – деди Раъно. – Ишдан келди.
- Ҳа, яхши ўтирибсизларми? – дея кириб келди «ота».
- Шукр. Яхши келяпсизми?
- Ҳаҳ, ишиям курсин, чарчадим, – деди «ота». – Чойингдан борми, опкелақол.

– Болангизни яна мазаси бўлмаяпти, – деди она ўчок бошига кетаркан.

– Ия, нима кипти?

– Яна ичи ўтяпти.

– Ҳозир яхши кипқўяман.

Ота «бола»ни қўлига олди.

* * *

– Ҳа, ариқча, оқяпсанми?

– Оқяпман.

– Бугун укам ўлиб қолди.

– Вой, нима бўлди?

– Билмадим... Қўрқиб кетяпман, ариқча.

– Қўрқма...

– Яхши болача эди... Қўлчаларини ўйнатиб, чуғурлаб ётар эди. Илжасийб туриб, чувиллатиб сийиб ҳам қўяр эди...

– Ҳа, уканг яхши бола эди.

– Онам нима қилади энди?

– Бечорага қийин бўпти.

– Юпатаман деб: «Онажсон, хафа бўлманг, яна битта укача тугиб оласиз», – десам, роса йиғлади.

– Энди сен унга мадор бўл, хаёлини чалғит.

– Отам-чи?

– Отанг нима қиляпти?

– У ҳам йиғлаяпти. Аммо онамга ўхшаб эмас. Томорқаларни айланиб юради-да, кейин бошини да-рахтларга, гувалак деворларга уриб-уриб йиғлайди.

* * *

Укачанинг ўлиб колгани ёмон бўлса-да, вақт ўтгани сайин у мусибат унутила борди. Қариндош-уруғлар, маҳалланинг чоллари тез-тез кириб туришар эди, кейин камрок йўқлайдиган бўлишди. Онаизор отанинг енгига осилиб «боламни олдига бораман» деб йиғлар, ота гоҳ уни уришар, гоҳ эса индамай қайларгадир – укачанинг олдига олиб кетар эди.

«Қора ерларда ётаверадими болам?» дея йиғлар эди боякиш.

Селлар келганида болам кўркмаяптимикин деб, куз ёмғирларида ётган ери намланиб кетмадимикин деб, кишларда музлаб-совқотмаяптимикин деб йиғларди-да, шўрлик.

– Боламнинг олдига бораман! – дея хархаша киларди онаизор.

– Ҳой акли паст, олдига борганинг билан кўлингдан нима келади?

– Билмайман, бораман!

– Ҳамманинг боласи бор, меники йўк.

– Ҳамма хотинлар ўсма-хинолар қўйиб, ясаниб юришибди. Мен эса жинниларга ўхшаб тентирайман, ит ҳам қарамайди. Болам бўлганида мен ҳам чиройли бўлардим...

* * *

Кичкина Раъно нима киларини билмас эди.

Худо нимага укачани олиб қўйди?

«Нимага олиб қўйдинг» деб сўрар эди Худодан.

Худо жавоб бермас эди.

«Онам қийналиб кетди-ку? Отам сўрида бошини эгиб ўтириб колмоқда-ку? Мен ҳам соғиниб-соғиниб кетяпман-ку?»

– *Ариқча, Худо нимага укачамни олиб қўйди?*

– *Билмадим, ўртоқжон. Унақа нарсаларга менинг ақлим етмайди.*

* * *

Баҳор келди.

Она кетмонни олиб, томорка чопди. Ҳамма ишни отангга ташлаб қўйиб ўтираверишимиз инсофдан бўлмайди, деди у. Томорқалар бир-бирига гуташиб кетган, нариги ҳовлиларда ҳам бола-чакаси билан ер чопаетган кишилар ўринар эди. Шунақа ишларни ҳам ўрганиб олакол, вақти келиб кетди.

бўлиб қолади, деди онаизор. Ерни бир ярим кетмон чукурлигида чопасан. Тагида унумдор қатлами бор, у қорамтиррок бўлиб ажралиб туради, чопганинг-да олган тупроғингни ағдариб кетаверасан, шунда унумдор қатлам тепада бўлиб қолади, ана ўшанга уруғ қадалса, ҳосил яхши бўлади.

У оқ рўмол билан бошини бойлаб, оёғига этик кийиб олган эди. Она ёнида баравар ер чопа бошлади.

Кетмон ғувиллаб тушганида эски томирларни тиккасига кесиб юборар, ер остига ин курган курту кумурскалар жонҳолатда ҳар тарафга қочар эдилар. Бўлиниб кетган чувалчанглар тўлғонарди. «Бориб товук катагини очиб юбор, бир мазза қилишсин» деди она, кулимсираб. Юзи қип-қизил бўлиб бўғриқиб кетган эди. Раъно чопиб бориб, сим иллагини тушириб, катак эшигини очган эди, товуклар чопилган ер бўйлаб ёйилиб кетишди. Қайдандир кушлар ҳам учиб келиб, учиб-қўниб ризқ излай бошлашди.

– Ўлсин-а меҳнати, – деди она, енги билан пешанасининг терини артиб. – Белим қотиб қолди.

Шу тобда у жудаям истарали эди. Раъно қараб туриб, маҳкам қучоклаб олди.

– Сизни яхши кўриб кетяпман, – деди юзини кўйлагига ишқаб.

– Айланай жоним қизимдан, – деди она ҳам. – Бўлақол, ишимиз кўп.

Шу маҳал онанинг укалари – тоғалар ҳам етиб келишди-да, барчалари биргалашиб кечгача ер чопишди.

Шом маҳали кириб келган ота буни кўриб мамнун бўлди.

– Кечиқиб кетяпти деб ташвишланиб юрувдим, яхши қипсизлар, – деди онага. – Бугун ўзим бир ош дамлаб берай сизларга.

Отанинг ош дамлаши кизик эди. Раъно унинг гўшт-ёғ ковуришини, туз-намагини тотиб кўришини кизикиб томоша қилди. Ия, отаси ҳам овқат пиширишни билар экан-да? Бир маҳал ош сузилди, жуда ширин бўпти, мактаб-мактаб ейишди.

– Овқат еяётган кишиларга маҳтал бўлиб туради, – деди она. – Уни мактаб-мактаб ейиш керак.

– Эр кишини ўчоқ-козонга яқинлаштирмайсан, – деди. – Бугун отанг ийиб кетиб, ўзи истаб ош килиб берди, аммо қозон-ўчоқ хотинларнинг жойи.

Қозон тагида кирмочи қолган, она уни қапгир учи билан кўчириб, косага солиб кўйган экан, Раънонинг егиси келди. Қараса, ширин экан, ҳаммасини еб кўйди.

– Қозон кирмочини есанг, тўйингда шамол эсиб, ёмгир ёғади, бошқа емагин, – деди она.

Эртасига жўяк олдилар.

«Қизим, жўяклар тўппа-тўғри килиб олинади, сугорганингда сув тез оқиб кетмасин ё кўллаб ҳам қолмасин», деди она. Жўяк олингач, сув очиб келишди. Сув кесакларни ивитиб, эгат ораларини аста-секин тўлдирди. Раъно майда ҳашаротларнинг жон ҳалпида қочишларини томоша килиб ўтирди.

«Энди бир кун турса селгийди, тупрок намини эмиб олади, – деди она. – Шундан кейин уруғ қадасак ҳам бўлади».

Эртасига сахарлаб туришди. Бодринг уруғи қовун уруғи билан бир хил экан. Тўртбурчак килиб олинган полларга пиёз, укроп, кашнич экишди. «Ер чопиш кизикрок эди, экин экиш сира кизик эмас, бел оғриб қоларкан», деб ўйлади Раъно. Полларнинг четига она гуллар қадади. Томорканинг ҳовли билан туташган ерларига райҳон экилди.

«Райҳоннинг бир неча тури бор. Садарайҳон, ок ва қора райҳон. Ок деганлари сира ок эмас, балки жуда оч яшилтоб тусда, баргчалари кичкина, қора ва садарайҳоннинг хиди ўткир бўлади», деди она.

Ота сахарлаб бозорга бориб, беш-олти туп кўчат олиб келди, уларни сувли чукурчага солиб кўйишди. Кейин ота дарахтларни буташга тушди. Раъно отасининг ёнида юрарди.

– Ота, нимага шохларини кесяпсиз?

– Новдаси кўп бўлса, дарахтнинг кучи етмайди, кизим, – деди ота. – Мева қиладиган шохчаларини қолдириб, қолганларини кесиб оламиз.

Кейин кўрсатди:

– Қара, мана шу кесилган жойидан ён новдачалар ўсиб чиқади. Бу дарахт жуда итбаткор, биз қанақа шакл беришни истасак, ўша шаклга қиради. Тикка шохларини атай кесдим, она кизим ҳосил пишганида узиб олишга қийналмасин, деб.

Ота қуруқ шох билан нам шохни кўрсатди:

– Кўряпсанми, қуруғида жон асари йўқ. Нами эса тирик. Аслида бу дарахтларнинг барчасининг жони бор, болам. Дарахт ҳам одамга ўхшаб умр кечириди. Мана, ҳозир кўчат экасан.

– Ота, нимага сиз экмайсиз? – деб сўради у.

– Ой кизим, сендаки ёш болалар экса, барака бўлади, – деди ота.

Шундай қилишди. Раъно кўчатларнинг нам новдасини ушлаб турди, ота эса «бисмилло» деб тупрок билан илдиз қисмини кўмди. Шиббалаб, сув ҳам қуйдилар.

– Булар – сенинг дарахтларинг, – деди ота. – Ўзинг қараб тур энди.

Кесилган шохлардан ҳали нам кетмаган, қўлга муздай тегарди. Энди булар киш келганида ўтин бўлади, деди ота. Болта билан уриб-кесиб саржинлади, саранжомлаб, пўстлоқдан белдамчи ясаб бойлаб ҳам қўйди. Тўплаб, кўрага босишди.

– Ой кизим, роса меҳнат қилдик, – деди она. – Энди сенга янги гулли қўйлақ обераман.

У шодланиб ухлаб қолди. Тушида ой жилмайиб турганмиш, у ҳам гулдор қўйлақ қийиб олганмиш.

Экинзорни ёввойи ўт босди.

Булар ариқдаги сув билан окиб келган ўт уруғлари эди. Нам жойларда семизўтлар ўса бошладди. Раъно уларнинг ҳаммасини диққат билан кузатиб чиқди.

Жўяклар орасида курмаклар бўй чўзибди. Тўк яшил узун баргли, тез ўсувчи бу ўтни сигиру қўйлар яхши кўради, деди она. Курмак улар учун жиззали нондай ширин туюлади. Курмак илдизи патаксимон, оппок бўлади. Ерга каттиқ ўрнашмайди, тортсанг, салга қўпорилиб чиқади. Шўралар ҳам бор экан, улар икки тур – оддий шўра ва маккашўра. Оддий шўра баланд ўсмайди, аммо илдизи ўк илдиз бўлади, чуқур кетади. Маккашўранинг ҳам илдизи шунака, унинг танасию барги қўпол, тукли. Катталашиб, бутадай бўлиб ўсиб кетиши мумкин. Энг заиф ўрнашадигани семизўт, уруғи доимо сувда окиб келади, танаси ҳам нукул сувдан иборат. Қуритгани офтобга қўйсанг, қўнғир тусли енгил хасга айланиб кетади. Ажрик – энг ашаддийси. Бошқа ўтларнинг танасини эгсанг синавермайди, юмшоқ букилади, ажрикнинг танаси каттик бўлади, буксанг, кирс этиб синади. Ҳар бўғинидан илдиз отаверади, офтобда қолиб қуригани ҳам нам тегса, дарров сергакланиб, ўса бошлайди. Ажрик босган ерни тозалаш кийин бўлади. Шунинг учун юлинган ажрикларни тупрок устида қолдириш ярамайди, битта бўғими қолсаям бир неча кундан кейин қарсанг, қўпайиб кетган бўлади. Яна бангидевона билан итузум ҳам бор. Итузум худди узумга ўхшайди, аммо еб бўлмайди, уни итлар ейди. Бангидевона катта-катта тикан солади, ичида коп-кора, учли уруғлари бўлади, мана шу уруғни мол еса, ақдан озиб қолади. Агар юлиб ташламасанг, уруғи етилганида пўсти қурукшаб, оралари очилади, кейин уруғларини ерга сочади. Дарахтлар остида ва экинзорда печак ҳамда

кокиўт-момакаймокларни ҳам кўрасан. Печак заиф нарса, экинга чирмашгани ёмон, момакаймок эса беозор, чунки у ўз холича экинга зарар бермасдан ўсади, дарров оппок попилтирик чикаради, ҳар попилтирик остида биттадан сарғиш уруғи бўлади. Шамол эганида у уруғни кўтариб ариқлар, экинлар, томоркалар узра учади, кўнган ерида ўрнашиб урчийверади.

– Шуларнинг бари ўсиб уруғ солай деб уринишади. Уринса уринаверсин, аммо ўсиб кетишса, ернинг кучини сўриб олиб, сену менинг ризкимизни йўққа чиқаришади. Ўшанчун ҳам юлиб ташлашимиз керак, юлганларимиз сигир-қўйларга емиш бўлади, кейин сигиримиз мўл сут беради, қаймоғи ҳам кўп бўлади, – деб тушунтирди онаизор.

Раъно онасининг ёнига тушиб олиб ҳафсала билан ўток килар эди.

«Мана сенга», деб жаҳл билан юлар эди бегона ўтларни.

Орадан ўн беш кунлар ўтгач: «Энди жўхори билан макка экамиз», деди она.

– Нимага, экинлар етилмади-ку?

– Жўхори билан макка қадаб чиқсак, ҳосил пишгунча бир-икки қарич ўсиб улгуришади, – деди она. – Сабзавотларни йиғиштириб олганимиздан кейин бемалол ўсаверишади. Ҳосил пишганидан кейин эксак, ўн-ўн беш кун юткизиб қўямиз.

Раъно тешача билан чуқурча қазийди, кичкина кафтига уч-тўртта макка донасини олади-да, чуқурчага ташлаб, устига тупроқ тортади. «Осон экан-ку» дейди коникиш билан. Она унга сув изини кўрсатади. Мана шу издан тепага ҳам, пастга ҳам экма деди, чунки суғорганимизда илдизига сув етиб бориши керак. Пастрокка эксанг, нам кўплигидан чириб қолади, тепарокка эксанг, сув етиб бормай, қурийди...

У шундай килди.

Макка дони катта, сарик, уч тарафи окиш, учли эди. Жўхори дони эса кичкина, юмалок. Аммо орандан беш-олти кун ўтиб, экилганлар униб чикканида хайрон колди: дони турлича бўлса-да, унган ниҳоллар бир-бирига ўхшаш экан. Она айтдики, кейинрок булар ўзгаради, макка баргининг четида сарик хошия пайдо бўлади. Жўхорининг барги камбаргрок, тукли, макканики эса энли, силлик бўлади.

– Ой кизим, ер ишига доим хотинлар қараб келишган, – деди. – Ҳамма ишни отанг қилаверса, чарчаб қолади-ку? Аёлда барака бор, дейишади. Ўшан-чун куч-қувват керак бўладиган ишларга отанг, майдаларига сен билан мен қараймиз. Отанг саҳарлаб уйдан чиқиб кетиб кечгача меҳнат қилади, шом маҳали ҳориб-чарчаб қайтади, шу ишларни бажариб қўйса, хурсанд бўлади. Жоним кизим, буни рўзғор дейдилар. Ҳамма бараварига уриниб-тиришмаса, рўзғор бўлармиди? Қара, экин ерларимиз саранжом-саришта, ҳовлимиз топ-тоза. Озгина бўш ер қолган бўлса, дарров гулу райҳон қадаб қўямиз. Окила аёл шунақа бўлади, кизим. Ҳали катта бўлгин, ўзингни рўзғоринг бўлади, ўшанда сен ҳам шунақа қиласан.

– Ҳа, шунақа қиламан, – деди Раъно, ишонч билан. Она кизини бағрига босиб, ўпиб-ўпиб олди.

Беҳи остидаги ариқча хануз жилдираб, шўх-шан оқар эди. Теграсидаги ўтлар баланд ўсибди, ажриқлар учта ёки тўртта учли кўкиш гул очибди, курмақлар эса гулламабди, печаклар оппок, майда, бангидевона тўк напармон хошияли катта карнайсимон гул ёзибди. Яна аллақанча отини билмайдиган ўтлар ҳам бор экан, сув тўла турли ўтларнинг уруғи эди.

- Ариқча, оқяпсанми?
- Ҳа, қизгина, оқяпман.
- Сувинг уруғларга тўлиб кетибди.
- У ўтлар айёр-да. Келиб юлиб ташлашингни сезиб, уруғларини сувларимга сочишди. Оқиб бориб, бошқа хавфсиз жойларга ўрнашисин, дея.
- Мен ҳаммасини юлиб ташладим. Энди экинзоримиз топ-тоза.
- Яша, қизгина. Жуда ақлли қизсан-да.
- Бўпти, ариқча, мен кетдим. Хоси билан ўйнайман десам, Хосиникидаям иш кўп экан.
- Майли, қизалоқ, яхши бор.

– Кун сайнн ўсяпсан, тикишниям ўрганишинг керак, – деди онаси. – Ҳали ўнта боланг бўлса, кийим етказа олармидинг, бир жойи йиртилса, ўзинг тикиб берасан-да.

Раъно игнага ип ўтказиб, кераксиз матоларни бир-бирига чатиштириб тикишни ҳам ўрганиб олди. Тикиш икки тур бўларкан: оддий, маҳкамламасдан ўтказиб-ўтказиб тикиш, иккинчиси ўрмоқлаб тикиш. Ўрмоқлаб тикилган жой мустаҳкам бўлса-да, эгри-бугри бўлиб дўппайиб коларкан, тўғри тикилганида эса чок текис чикса-да, осон сўтиларкан. Игна бармоғига кириб оғритди, она унга ангишвона ишлатишни ҳам ўргатди.

- Хоси-и! Ҳуу-ув Хоси!
- Ҳа?
- Ўйнайсанми?
- Йўк, ўйнагим келмаяпти.
- Нимага ўйнамайсан?
- Чунки, йиғлагим келяпти.
- Нимага?

– Отам онамни урди, ўшанга.

– Нимага урди?

– Билмайман, ўртоқжон. Кўчада ичиб кепти.

Сенларни бокаман деб умрим зое кетди, биттанг ҳам кадрилни билмайсан деб роса йиғлади, кейин онам бир нима деган эди, бакириб олдига солиб кувди... Кўркиб кетганимдан йиғлагим келяпти. Аммо йиғлаганиям кўркяпман.

– Йиғлашгаям кўркадим одам?

– Отам келиб мениям урса-чи?

– Ҳа, унда юр, маккалар орасига кириб оламиз, ўша ерда йиғлайсан.

Шу тарика икки кизалок қўл ушлашиб, яланг оёклари куёшда кизиган шўр ҳовлида куя-куя, томорка адоғига йўл олишди.

* * *

Аммо йиғлашга имкон бўлмади. Тўсатдан катта бир куш пайдо бўлиб, шундоқкина уч кадам нарига канотларини потирлатиб шовкин солиб тушди-да, бир нимани чангаллаб яна тепага кўтарилиб кетди.

– Жўжа ўғриси! Вой, жўжа ўғриси! – дер эди ҳаяжонланиб Хоси. Йиғламоқчи экани ҳам аллақачон эсидан чикиб кетган эди. – Кўрдингми канотларини ёйганини? Жуда катта экан-а?

– Ҳа-ҳа, – дер эди Раъно ҳам. – Нимани кўтариб кетди?

– Билмадим, бориб қараймизми?

– Яна кепқолса-я?

– Келмайди, узокка учиб кетди-ку.

Бориб қараган жойларида ҳеч нима йўк эди.

– Ишкилиб, ейдиган бир нимани кўрди-ю оп-кетди.

– Балки униям болалари бордир? – деди Хоси.

– Кушларни болалари дарахтда, саватчада ўтиришади, – деди Раъно. – Бултур мен боласини кўраман деб теракка чикиб, йикилиб тушганман.

Полапонлари кичкина, туклари тиккайган бўлади. Яқинига борсанг, кўркиб чий-чий қилишади. Янаям яқинлашсанг, чўкиб ҳам олишади

– Чўкиса оғрийди, – деди Хоси. – Уйда мени товук чўкиб олган

– Товуғинг жўжа очдими?

– Кўрсатайми, олтита жўжаси бор.

– Юр!

Икковлон ҳамма нарса эсларидан чикиб, катта бўлиб қолган жўхори поялари орасидаги йўлакчадан товук катаги томон чопиб кетишди.

* * *

Кушларнинг турлари кўп эди.

Чумчуклар дарахт кавакларига ин қуришар, гала-гала бўлиб учишар, анчайин сурбет эдилар. Мусичалар айвонга ин қуришарди, ҳар баҳорда кукулаб тумшуғида хас-хашак ташир, отаси унинг эпсизлигидан қуларди. Қалдирғоч лойдан халтачага ўхшатиб ин қуларди, отаси бу қуш ҳар лойни ҳам олавермайди, етиб келгунича тумшуғида пишитиб, юмалоқлаб келади дерди. Карқунок ҳам бориёди, кўримсиз бу қуш пишган жўхорилар узра ёпирилган чумчуклар галасини ҳайдар, ҳавода чангал соларди. Баъзан зағчалар пайдо бўлишарди, булар янада сурбетрок бўлиб, бир-бирлари билан чағиллашиб уришиб ҳам қолардилар. Қизилиштоннинг эса улар билан иши йўқ, кун иссиғидаги жимлик аро тўсатдан дарахт танасини тўқиллатиб тешаётгани эшитилиб қоларди. Яна сассикпопишак билан сариксўфиён деган қушлар бор эди, сариксўфиён «Куёв-куёв, кимга куёв» дея сайрарди.

Баъзан кўм-кўк самода қанотини ёйиб бамайлихотир айланиб учаётган қалхат пайдо бўлиб қоларди. Жўжа ўғриси шу эди. Айланиб-айланиб зерикқач, узоқларга учиб кетар, Раъно унинг ортидан қараб қоларди.

Қисқаси, Раъно яшаб турган кичкина ҳудуднинг жонлию жонсизи, тиллию тилсизи, дарахтию тупроғи – ҳаммаси бир бўлиб, ана шу тарзда, кавму кариндошлар каби ҳаёт кечиран эдилар.

ИККИНЧИ ҚИСМ

Раънонинг бўйи чўзила боргани сайин юмушлар ҳам орта борди. Ёзда ҳосилни тўплаб, иссиқда макка сўталарини қайириш, она билан бирга жўхори ўриш, дасталаб бойлаш, илдизларини кўчириб томорка адоғига тўплаш, қуригач, бостирма остига олиб бориб босиш каби юмушларнинг адоғи кўринмасди. Гоҳо Раъно онасига қўшилиб ҳамир ҳам қорарди. Ҳамирга ҳамиртуруш кўшарди, кўшни – Ҳосиннинг онасининг ҳамиртурушининг мағзи ширин, ўшандан опчиқарди. Вақт шомга яқинлашганида онасига қўшилиб овқат ҳам пиширарди.

Турли ўтинлар ёнганида турли ислар чиқарарди. Тут ўтини сарғиш-қўнғир учқунчалар ҳосил қилиб оч-яшилтоб тусда ёнса, ўрик ўтини шиддатли ёрқин тилларанг аланга чиқарарди. Терак шохи эса дарров ўт олар ва дарровгина ёниб бита қоларди. Раънога ўрик ва тут ўтинининг иси ёқарди.

– Оз масаллиқ билан ширин овқат пиширишни ўрганишинг керак, кизалоғим, – дер эди она, қозонга ёғ солиб, жизиллатиб пиёз ташларкан. – Рўзғорда ҳар доим ҳам тўкин-сочинлик бўлавермайди. Тўкин-сочинлик бўлганидаям шу қоидага амал қилишинг шарт. Қара, отанг ҳамма майда-чуйдаларни уйга опкелди. Энди буларни бир ҳафтага етказишинг керак. Гўштни тузлаб, шамолли жойга осасан, шунда қок гўштга айланиб, анча муддат бузилмай туради. Сабзиларни ерга қўмасан, ўрада салқинда турсин, пиёз-ни эса қўмиб бўлмайди, у «эгам мени экиб қўйди» деб ўйлаб ўсиб кетиши мумкин.

– Вой, шунака деб ўйлайдими? – деб кикир-кикир кулди Раъно, пиёзнинг аҳмоқгарчилигини кўз олдига келтириб.

– Одамнинг қорни озгина нарсага ҳам тўяди. Шунинг учун кўп овқат пишириш шарт эмас. Ҳар пайшанба ва бозор кунлари палов пиширасан. Бошқа кунлари эса мастава, шавла, шўрва, нон-палов пиширсанг ҳам бўлаверади. Манти, чучвара кабилар кўп меҳнат талаб қиладиган нарсалар, уларни аҳён-аҳёнда, кўпинча меҳмон келганида ҳозирлайсан. Тушликка овқат пишириш шарт эмас, ҳамма уйда бўлган кунлари қайнатма ёки қовурма шўрва қилганинг маъкул, шўрвага мўл-кўл пиёз, кўкат соласан. Қовурманинг бир бўлак гўштини сарёғда қовуриб олсанг янаям ширин чиқади. Истасанг пишишига бир-иккита тухум чакиб юборасан, сабаби – гўшт қиммат, тухум эса арзон нарса, уни сотиб олмасанг ҳам ўз товукларимиз туғиб турибди, – дея ўғит берди она.

– Шўрвани тўлдириб қуймайсан. Ширин овқат пиширишнинг ўзи бўлмайди, уни чиройли қилиб сузишинг, қилган меҳнатингни кўрсата олишинг ҳам керак-ку.

Кеча қотган нонларни узунасига кесган эдик, эсингдами? Улар қуёшда роса қуриди, ўшаларни шўрвага қўшиб берсанг ҳам нон исроф бўлмайди, ҳам ширин бўлади. Нонни шамолда ё шабадада қолдирма, нонқутига солиб, дастурхон билан ўраб қўй. Очқанда қолса, ноннинг сувини шабада қуришиб кетади.

Эна

Эна – қўллари ғадир-будир, ёнок суяклари туртиб чиқиб турадиган илдам кампир эди.

Энаникида ҳам табиат жўшиб ётар, бир қариш бўш ер йўқ, аммо ховлининг тупроғи нимагадир шўрлашган, ёзда оппоқ оқариб ётарди. Эна доим бир хилда тўқ яшил тусли енги узун қўйлак кийиб,

тоғанинг яхтагини бошига ёпиниб олар, кизиги шундаки, саватми-дастурхонми, бошига шундок қўйиб олиб кетаверарди. Шу нарсани кейинрок онасида ҳам кўрди: кузда бепоён далаларга чикиб, узундан-узок туткаторлар тагида ўсган ўтларни ўришди, бир гарам бўлгач, она маҳкам бойлади-да, бир зўрикиб бошига кўтариб, илдам кетаверди. Раъно ҳам озгина ўт гарамини шундай килиб кўрган эди, оғирлигидан йикилиб тушгудай бўлди. Буни кўриб она кулди, ҳали ўрганмагансан-да, деди.

Буваси, яъни онаизорнинг отаси анча йил бурун ўтиб кетган, ҳозир тоғалари билан эди. Учта ўғил бирин-кетин етилиб келмоқда, қандай килиб уйлаб-жойлаб оларканман, дея койинар эди эна. Гоҳо онаси Раънони энага ёрдамга жўнатар ҳам эди.

Энаникидаги ишлар ҳам ўз уйидаги каби эди. Томоркани сувда окиб кетган уруғлар туфайли ўт босар, уларни юлиб тозалашар, хазонларни тўплаб, супуриб-сидиришар, уй «кўтаришар», идиш-товокларни саранжомлашар, фарки шундаки, у хонадонда сигир-бузок ҳам бор эди. У – қўшиқни яхши кўрадиган ола сигир эди, бир нимани хиргойи килиб турмаса, туёғи билан пакирни даранглатиб тепиб ағдарар, оппоқ кўпириб турган сутнинг бир кисми ерга тўкилар, шунда эна жони ачиб, сигирни уришиб-койирди.

– Ҳаҳ ўл, – дерди. – Сутингни кизғаняпсанми? Ана, бузоғинг эмиб олди-ку, энди мени болаларим-гаям бергин-да?

* * *

«Киз тушмагур, қўйлагинг дарров калта бўп-копти, ўсаверасанми?» – дея ҳазиломуз койийдиган бўлди уни онаси.

Гапирадиган кушлару дарахтлар Раънони аллақачон кизиктирмай қўйган, энди у ҳодисалар ўзининг тасавури туфайли шундай туюлганини

биларди. Беҳи ҳам гапирмас эди, аммо у билан суҳбатлашганлари Раънонинг эсида, албатта. Шох-часига чикиб олиб, шириндан-ширин меваларини егани учун ўзича беҳидан миннатдор ҳам бўлган эди. Пахта беҳи деб атарди уни Раъно, чунки мевасининг сирти текис ялтироқ бу нав сувли ва жуда мазали бўлиб, нарироқдагиси тош беҳи, кизиғи шундаки, у Раъноларнинг беҳиси эмас, кўшниники бўлиб, болалар шохларига чикиб меваларини ейишса ҳам кўшни лом-мим демас, жилмайибгина қўяр эди. «Мевали дарахтнинг кўшни томонга эгилган шохи – кўшниники», дер эдилар.

Болалигида Раънони кўрkitган нарсалар ҳам узоқлашган, жўнлашган, жингул шохларидаги ажиначалар аллақачон ўзлари чикиб келган хаёлий маконларга жўнаб кетишган, бир маҳаллар кўркканларини эсласа, уялар ҳам эди. Ажабки, у хаёлий махлуклар бирон марта ҳам зарар етказмабди, яъни у, ўзи ўйлаб чиқарган нарсаларидан ўзи кўркибди, холос. Қилич кўтарган қора киши, ўрама тўфонлар, ажинанинг уйи ва шунга ўхшаш болалик тасаввури ҳосилаларининг бари сезилар-сезилмас оддийлашиб, жўнлашиб, олислашиб борар эди.

* * *

Бир куни она, холасининг касал бўлиб колганини айтиб: «Кўргани бориб келамиз», – деди.

Она тандирда нон ёпиб, сомса пиширди. Сомсага ок пиёздан тўғрайсан, бироқ гўштини ўзинг чоп, деди. Учбурчак қилиб сомса яшашди. Сомсалар кипқизариб пишди. Еб кўрса жуда ширин чикибди, яна егиси келдию аммо ўзини тийди.

«Ўзингни тиясан-да, болам, – деди она. – Жуда кўп нарсалардан тийилмасанг бўлмайди. Жон қизим, масалан, меҳмонга борсанг, егинг келган нарсалардан ҳам тийиласан. Чунки у одам бисотида борини олдингга қўйган бўлади».

Кейин она козон осди, тагига олов ёкиб, тухум аралаш гўшт коворди.

«У ернинг овқати овқатми, уйникига нима ет-син», – деди она.

Таомни чинни косага солиб, гулли янги дастур-хонга яхшилаб ўрашди. Сўнгра она-бола йўл ёкалаб касалхонага жўнашди.

Хола кўзлари киртайиб, озгин, курукшок бар-моклари билан кўрпани чангаллаб ётган экан. Улар-ни кўриб хурсанд бўлди: «Мени кўргани жияним кепти», – деб суюниб, Раънонинг бетларидан чўлп-чўлп ўпди. Ҳол-аҳвол сўрашишгач:

– Нима дард келаколди сенга? – дея сўради она.

– Билмасам, ичагим буралиб оғрийверди, ўтиб кетар десам, ўтмади. Дўхтирга келсам, ётқизиб кўйди, – деди хола.

– Қанака дорилар ичяпсан?

– Қайдам, сўрабманми? – дея кулимсиради хола. – Ишқилиб, бир нималар беряпти. Ичяпман, хийла тузукман шекилли.

– Ранг-рўйинг бинойидай, – деди она. – Сира касалга ўхшамайсан.

Раъно анграйиб караб турарди. Ахир, холанинг ранг-рўйи сираям бинойидай эмас-ку? Авваллари унинг уйига бир-икки борган эди. Уй битмаган, аммо янги, кўчаси тошлок, томоркаси ҳам саришта-мас, маккалар пишиб-сарғайиб кетган, ўриб олишга одам йўқдай эди. Арик бўйидаги ялпизлар ҳам ўсиб, уруғ солиб юборишган экан. Бу хотин ўшандаям соғ эмас эди.

– Энди хафа бўлмайсан, кизим, чой кўйиб, дастурхон ёзай десам, аҳвол бу, – деди хола Раънога ўнғайсизланиб, хижолат тортиб.

Уйга қайтаётганларида Раъно онасидан сўради:

– Холам бинойидай эмас-ку, нимага унака де-дингиз?

– Ҳа, анча путурдан кетиб копсан, дейми? – деди она.

– Гапингизга ишониб колса-чи? – деди Раъно, чопкиллаб борар экан.

– Одамнинг кўнглини шу икки оғиз ширин сўз билан оласан-да, болам. Ҳамма ҳам шу икки оғиз сўзга зор. Айтган сўзинг учун биров сендан бир нима сўрармиди, бор-йўғи оғзингни четидан чиқадаган нафас, холос.

«Одамнинг кўнглини олиш учун ёлгон гапирса ҳам бўлаверармикин?» – деб ўйлади Раъно.

Энди у одамларнинг тутумларига диққат кила бошлаган эди. Бировнинг уйига борилса, дарвозадан ўтилади, аммо ичкарига кирилмайди. Дарвозахонадан туриб овоз бериб чакирилади. Келгувчи эркак бўлса, унга эркак киши пешвоз чиқади, уйда эркак йўк бўлса, майда ўғил болалар чиқиши мумкин. Майда болалар ҳам йўк бўлгандагина аёл чиқа олади, шундаям юзининг бир четини тўсиб туриб гапиради. Эркаги йўк уйга кирилмайди. Беванинг уйига ҳам кирилмайди, мабодо зарур бир иш бўлса, гувоҳ ила кирилади.

Келганлару кетганларнинг бари билан ширин муомила килинади. Касал киши эркак бўлса «сира касалга ўхшамайсиз» деб, хотин киши бўлса «бир чиройли юриписиз-ку» дея кўнгил кўтарилади, касали оғиррок бўлса «тезда тузалиб кетасиз, фалончи ҳам шунақа ётган эди, бир неча кунда оёкка туриб кетиб, ҳозир туппа-тузук юрибди» деб мисол ҳам келтириб қўйилади, хулласки, бир илож килиб муҳтож одамнинг кўнглини кўтариш керак бўлади.

Одамнинг кўнглини синдириш гуноҳи азим, болам. Ҳатто шунчаларки, айтайлик, ким биландир гаплашиб турибсан, бошқа биров чакириб колди дейлик. Биринчи кишига кескин килиб: «Сиз кутиб туринг, мен ҳозир...» демайсан, балки: «Ҳозир-а...»

дея, овозингни оҳанги билан ҳам ноқулай вазиятга тушганингни шундан ўнғайсизланганингни билдириб қўясан.

«Баъзан «Ҳа» деган гапнинг маъноси «Йўк» бўлади, баъзан эса «Йўк» деганининг маъноси «Ҳа» ҳам бўлиши мумкин», деди онаизор ва мисол келтирди. Эркакларнинг «Ҳа» дейиши билан хотинларнинг «Ҳа»си ўртасида анчагина фарқ бор. Эркак кишига ҳеч қачон «Ҳа» демайсан. Кун келиб оила ҳам қурулган, қандайдир иш буюрса индамай бажараверасан, нимадир сўрашса жавоб берасан, бўлмаса йўк. Бирор жойга чақиришса, «Қани, кўрармиз» дейсан, йўкса сени меҳмонга чақирганлар «Ўл-а, кўзи учиб турган экан, дарров рози бўлди» дейишлари мумкин. Билиб қўй, ҳамма сўзларнинг маънолари аслидагидай бўлавермайди. Айтдим-ку, одамнинг кўнглини синдириш гуноҳи азим деб? Масалан, кимдир қарз сўраб келди дейлик, ўшанда ҳам узил-кесил «йўк» демайсан. «Бировда бир оз пулим борида, ўша қайтариб бериб қолса, майли» дегандай жавоб қилинади, шу билан қарз берилишини ўша кимгадир боғлиқ қилиб қўйилади. Қолаверса, уйда пулинг йўк бўлсаям бордай, зориққанимиз йўк дегандай тасаввур ҳосил бўлсин. Билиб қўй, уйдаги гапни кўчага чиқармайсан. Зориқиб ўлаётган бўлсанг ҳам ўзингни тўқ кўрсатасан. Янги оҳорли кийимларингни кўчага қиясан, меҳмонхона билан уй ташқарисини чиройли қилиб бўяйсан. Энг қимматли, оҳорли дастурхонингни меҳмонга ишлатасан. Ўзингни қорнинг бир бурда нонга ҳам тўяди, токи келган киши хурсанд бўлиб кетақолсин. Ҳамма шунақа қилади, сен ҳам шундан ўтиб қайга борардинг?»

– Нега энг ширин нарсаларни ўзимиз емаймиз?

– Чунки, меҳмон ҳаммасидан улуғ, болам. Меҳмон сенда йўқ нарсани бериб кетади.

– Нима у?

– Мехмон дуо килади. У дуо кўзга кўринмас шаклда кўк токига кўтарилади. Фаришталар ҳам дуо қиладилар. Ўша ерда катта бир хазина ҳосил бўлади. Бир куни ўша ерга борганингда хазинанг-ни кўрасан. Ширин таоминг-ни бир ўзинг пишириб есанг маза киласан, аммо канчадир вақт ўтиб, яна корнинг очкайди. Мехмонга берганинг ўзинг-ники, еганинг ерни-ки, болам.

Раъно бу гапга чиппа-чин ишонди, боз устига, она айтдими, демак, албатта риоя қилиш керак. Керакмасдай ёки ҳатто зарарлидай туюлаётган канча нарсалар бор, уларни Раъно фақат она айтгани учун-гина бажарарди-ку? Масалан, ҳар куни тонг сахарда туриб, кўча супуришни кимга кераги бор? Кўча чиннидай қилиб супурилиши, кейин сув ҳам сепи-лиши керак, токи сахарлаб кўчадан ўтган кишилар дуо қилиб алқаб кетсинлар. Супуригини тандирга ташлаш керак, хас-чўплар шунда ёниб қулга айла-нади. У қулни олиб идиш-товок ювишга ишлатса ҳам бўлаверади.

Томорқа ишлари ҳам бирдай давом этарди. Яна дала тозалаш, ғириллаб эсган шабадалар, чайқалган тераклар, қурукшаган поялар.

– Макка пояси ширин бўларкан, шимийсанми? – деди Хоси.

– Йўғ-э, пўсти тилинг-ни қирқиб юборади-ку?

– Эҳтиёт бўлиб шимасан, – деди Хоси.

Шундай қилдилар. Ҳақиқатан ҳам поя ичидаги сув мазали экан.

– Лекин жўхори поясининг суви ундан ҳам ширинроқ, – деди Раъно.

– Жуда кизик кизлармиз-да, – деб қулди Хоси. – Тенти-раб юриб-юриб, бир нималарни топиб егани-мизга ҳайронман.

Пўкаклар ҳам ширин бўларкан. Теградаги да-рахтларнинг танасида сирач каби ғалати елимси-мон ғуддалар бўлар эди. Шуларни ҳам мазасини

тотиб кўришди. Ўрикнинг елими ширин экан, буни билиб колган она: «Лекин шафтолининг елимини еб бўлмайди, жинни бўлиб коласан», дея уришди. Беҳиникини ҳам еб бўлмайди. «Аммо беҳи донаси ўтлар орасига тушиб чирийди, ҳолва каби жигар-ранг тус олади, ўшани яласанг жуда ширин бўлади», деди Хоси.

Булутлар ўз-ўзидан сурилиб келар, майда ёмғир томчилари теваракни шитирларга тўлдириб юборар, булутларнинг пайдо бўлишларига ва ўтиб кайга кетишларига ҳам кизикар эди-да.

Дунё қайдан бошланиб, қайда тугадини ҳам билгиси келарди.

– Ҳув тоғларнинг ортида ҳам одамлар бормикин?

– У ёқда одамлар яшамайди, – дерди Хоси. – У ёқда девлар, аждарлар яшайди. Одамлар фақат биз томонда, холос.

– Яшаса ҳам бошқача одамлар бўлса керак, коп-кора, юзи кўк, – деди Раъно.

– Йўқ, у ёқларда лўлилар яшайди, – деди Раъно. – Лўлилар келганида уйга кириб яшириниб олиш керак, бўлмаса опкетиб қолишади.

– Э, бизга нима, – деди Хоси.

– Телевизор кўрдингми? – деб сўради у.

– Отам рухсат бермайди, – деб жавоб қилди Раъно. – Атай бузиб қўйган. Лекин аввал бир-икки кўрганман. Ғалати кишиларни кўрсатади-ку? Кулишади, беўхшов гаплар гапиришади... ўзимизни одамларга сира ўхшашмайди.

УЧИНЧИ ҚИСМ

Хола тузалиб қолган экан, дастурхонига янги ёпган нонларидан ўраб, уларни кўргани келди.

– Қошингни қораси ювса кетарми? – деди уни кучиб. – Айланай сендан, кўз тегмасин, мунча чиройли бўлмасанг, ўлгур? Қалдирғочни каноти-я, менга бермайсанми?

– Бермайман, – деди Раъно кулиб.

– Қизғанасанми, а, қизғанасанми? – деди хола. – Унда билиб ол, менинг қошим сеникидан чандон куюк, коп-қора эди.

– Унда қани ўша мактаган қошларингиз?

– Болаларимга бўлиб бердим-да, – деди хола. – Бешта болани ҳар бирига бўлиб берсам, ўзимга нима-ям қоларди?

* * *

– Бокка кирсам, бир олма роса кизариб пишибди, – деди она кулиб. – Бозорга олиб чиқиб сотиб юборақолсаммикин?

Ҳақиқатан ҳам боғнинг олмаси бир тарафи тарам-тарам қизғиш, бошқа тарафи оч-яшил бўлиб етилган, яқинига борса, бошни айлантирар, ширин исиям гуркираб турарди.

Раъно энди айтилган гапнинг тагида бошқа гап бўлишини билиб олган эди.

– Сотиб нима қиласиз, – деди ғаши келиб. – Зарари тегяптами, бечорани?

– Вой, нимага зарари тегар экан? – деди она. – Мева етилса узиб эгасига берасан-да! Ерга тўп этиб тушсинми бўлмаса?

– Тушса тушаверсин, – деди Раъно зарда қилиб.

– Қўярмидим? – деб кулди она. – Халкни кўзига қатта тўй қиламиз ҳали.

– Халқингиз билан нима ишим бор? – дея лаб бурди Раъно.

– Бекор айтибсан, билсанг, боринг ҳам, йўғинг ҳам шу эл, – деди она.

Шу эл сенга қиймат берса, кадринг ошади, қиймат бермаса, моховдан баттар бўлиб қоласан.

Тўй қилсанг ҳам шу элга қиласан, бўлмаса ким-гаям қилардинг?

Маросиминг бўлса ҳам шу халк келиб қарайди.

Юкингни кўтаради, шодлигингга шерик бўлади, мусибатингни аритади.

Ўзингни юртингда ҳамма сенга қавму қариндош, ҳамма сенга жигар.

Бирор бегона жойга бориб кўр-чи, биров сенга «кел» дермикин?

Биров иккита нон кўтариб чиқармикин, тўй-тўйчиғида худди ўзингникидай ўйнаб-қулиб ўтира олармикинсан?

* * *

Ота хасталаниб ётиб қолди.

Куз келган эди. Беҳининг япроклари олтинранг тус олган, терак қирмизи тилларанг, ўтларнинг узун барглари тубидан оч-яшилтоб тус олиб сарғайган, арик суви яшил тус олган эди. Ҳавода мезонлар уча бошлади. Эрталаблари ўтлоқлар шудрингдан жикқа ҳўл бўларди, экинзорларнинг қулранг тупроғи на-дан қорайиб қоларди.

– Нима бўлди сизга? – деди она.

– Билмадим, – деди ота, ихраб. – Шу, бикиним санчийди. Анчадан бери санчиб-санчиб кўярди, ўтиб кетар деб юраверибман, энди кучайиб кетди.

– Вой ўлмасам, нима қиламиз?

– Мақсуд дўхтирни чакирақол, – деди ота.

Она қўшниникига чикиб кетди У ердан «Мақсуд дўхтирникига бориб келинг, болам, акангизни маза-си қочиб қолди», дегани эшитилди.

Раъно отасниннг ёнида не киларини билмай ўтирарди. Бир нима деб кўнглини кўтаргиси келарди, ўйлаб туриб-туриб, ахийри:

– Чой дамлаб келайми, ота? – деб сўради.

Отанинг атрофи тиришларга тўла кўзида илик ифода пайдо бўлди.

«Жоним кизим», деди овози алланечук ўзгариб. Яна бир нималар демокчи бўлиб жим қолди, аклидан ўтаётган ўйлари кўзларидан билинар эди. Ҳар ҳолда, суйиб-алқаб анча гаплар айтгиси келган бўлиши мумкин. Кейин кийналиброк бир ютинди-да:

– Майли, кизим, – деди.

Раъно отанинг айта олмаган гапларини тушунгандай эди. Ўша маҳалда нималар дегиси келган экан улкан гавдали барваста бу кишининг? Қалб сезиб тугён кўтарар, ўзини ота бағрига отгиси, тўйиб-тўйиб юзларини ишқагиси, яна аллақанча номаълум истаклар бор ва ҳаммаси кизнинг отага бўлган улкан меҳридан бино бўлмокда эди.

Лекин ота ҳам бир нима демади, киз ҳам.

Раъно айвонга борди-да, чой дамлашга тутинди.

Бу ерларда шамоллар сурон солиб эсаверадилар:
кунботардан кунчиқарга, кунчиқардан кунботарга...

Раъно ўн олтига тўлди.

Ишлар, юмушлар бир зайлда давом этар эди.

Она кўчага камрок чикишини тайинлади. Энди у ариқдан сув олгани ёки эрталаблари кўча супургани чикарди, холос. Шу ўтган бир неча йил ичида деворнинг сувоғи анчайин шўрлашди, уваланиб кўчиб тушди, бир-икки жойида синчлари ҳам хиёл кўриниб колди. Уваланган жойдан тушган тупрокни ҳам супуриб, тўплаб олар эди Раъно. Вассаларнинг кўчага чиккан тарафи корайиб, ёрилиб-ёрилиб кетибди.

Шу ўтган бир неча йил ичида теваракда ҳам, кишиларда ҳам анча-мунча ўзгаришлар содир бўлди. У билган дарахтлар қувватга кириб мева тугди, баъзилари қартайди, масалан, этакдаги шафтоли бир тутам бўлиб колди, шохлари корайиб, бужури кўпайди, япроклари ожиз, шу холида ҳам аччиктирсик мева солмокка тиришар эди. Ота ҳам анча букчайди, юзидаги, бўйнидаги тиришлари кўпайди, она эса нимагадир тўлишиб, эт олди. Бир маҳаллар бежирим ва чиройли юзи ҳам кўпчигандай туюлар эди. Раъно эса янада дуркунлашди, сочлари ҳам кошлари каби калин, коп-кора, узун эди. Гоҳ ўзини ойнага солиб диққат билан разм соларкан, чиройидан кўнгли тўлмас, гоҳ юзи, гоҳ бурни, гоҳ кулоғи ўзига ёкмас ва ойнадан шарта бурилиб кетиб ҳам коларди.

Кишлоқнинг балоғатга ета бошлаган бўз болалари кизиксиниб карашларини нигоҳларидан сеза бошлагани сайин ўзича янада мағрурланиб, чиройли бошчасини янада киборрок, янада адл кўтарар, у нигоҳларни сезмаганга олар, лекин шу билан бирга,

ич-ичида мағрурланишга ўхшаш ёкимли бир ҳис ҳам живирлар эди. Жуда тубда, элас-элас: «ҳа, чиройимни кўриб эсинг оғаёздими», деганга ўхшаш нотаниш, аммо илиқ бир туйғу бош кўтармокқа уринар эди. «Кўриб кўй, мен шунақа чиройлиман», дер эди у туйғу. Лекин бошқа бир ҳайбатлирок ва залворлирок ақл овози у туйғу сасини ўша заҳоти ўчирарди.

Ҳар холда, сўраб-суриштирадиганлар кўпайиб қолган шекилли, она Раънодан мутлақ озодаликни талаб кила бошлади. Ҳовлининг кўз тушмайдиган энг чеккасида бўлса-да, бир хас қолмасин деди. Ҳаммаёқ озода бўлиши шарт. Қилмайман, деди тўрсайиб Раъно. Ўлсин, келадиган совчиларга ёкамани деб шунақа киламанми? Озода бўлмасанг менга маломат опкеласан, киз тушмагур, деди она. Сени биров маломат қилмайди, онаси тарбияламапти-да, дейдилар.

Келган-кетган кўп эди. Ниҳоят, бир куни она Раънога гап очди. Фалончининг бир ўғли бормиш. Келишган, ақлли, оғир-босикмиш. Оиласи ҳам камсуқум, аммо топган-тутгани ўзларига бемалол етadиган бир рўзгор эгаси эканлар. Биттагина ўғилмиш, авлод-аждоди ҳам тузук одамлар ўтишган экан. Шулар сенга оғиз солишяпти, деди.

Отанг ҳам розидай, деди она.

Отанг кўча-кўйда таниш-билишларидан сўрабди, мен ҳам, амма-холаларинг ҳам: «Қанақа йигит экан» деб кизиқиб суриштирдик. Ҳамманинг бошидаги қисмат сенга ҳам етиб келди, хўп десанг, тайёргарчиликларимизни кўраверсак?

Раъно не деярини билмас эди.

Бир томондан мана шу эскигина, аммо озода-саришта ҳовлисида сира кетгиси келмаса, бошқа томондан, ашёлари ловуллаб турган янги хонадон, келинларнинг охори мўл либослари, қошларига

ўсмалар кўйиб юришлари кизиктирар ҳам эди. Она айтган тутумларнинг биронтаси бу вазиятга мос келмаётган, «Ҳа» деса ҳам, «Йўқ» деса ҳам бўлмайдиган бир ҳолат ўртага чиққан эди.

Колаверса, отаси «маъкул» дебдими, демак, ҳақиқатан ҳам яхши инсонлар бўлса керак, дея ўйларди. Ота сира адашмаган, ҳамма нарсани биладиган қудратли ва ғоят ақлли модомики у шундай деган бўлса, ортиқча гап-сўзга сира ҳожат йўқдай эди.

* * *

– Ариқча, оқяпсанми?

– Ҳа, қизгина, оқяпман.

– Отам эрга бераман деяпти, нима қилсам экан?

– Ҳамманинг бошида бор бир қисмат-да, кўнмай қайга борардинг?

– Қайдам... Қандай одам экан, қанақа хонадон бўлар экан, ўйлаб ўйимга етолмайман.

– Ташвиш қилма, Худо сендай қизни яратади-ю бахтингни бермайдими? Худо хоҳласа, ажойиб ҳаёт кечирасан, бир этак болаларинг ҳам бўлади.

* * *

Совчилар яна келишди. Энди уларга бериладиган жавоб аниқ эди.

– Саҳар келиб кўчангизни супуриб кетай десам, замон бошқа, аммо шу қизингиз учун йил бўйи ҳар куни супуришгаям розиман, – дея авради куёвнинг аммаси, семиз хотин.

Ўз амма-холалари ҳам шунда эдилар.

– Сиздай хушмуомила, ҳар нарсани ўйлаб иш тутадиган оилага бермасак, кимгаям берардик, – деди она. – Қошимни остида, кипригимни устида авайлаб ўстирган қизимга ўзимдан ҳам яхши она

бўласиз-ку, сизиям, авлод-аждодингизни ҳам яхши биламан.

Бу бир ишора замирида ўксикрок бир хайикиш ҳам сезилар эди. Яъни, беришга берамизу аммо шунча йил заҳматлар билан катта қилган қизимга ўз болангиздай қарармикансиз деган бир ёлвориш ҳам бор эди.

Нон синдирилди, оклик берилди. Келганларнинг эркакларига белбоғ, аёлларга рўмол, дастурхонларига нон ва қанд-курс солинди. Совчилар хушҳол, юз-кўзлари севинчу мамнуниятдан порлаб, хайр-хўшлашиб жўнашди.

«Худо хоҳласа, энди қариндош бўлдик», дейишди кетар олдидан.

«Оклик ҳам берилди, энди бу ёғи тўй, қиз ўлгур» деди холаси Раънони биқинини чимдиб, севиб-суйиб.

«Ҳой қиз, энди кўчага чикканингда қариндош-уруғларидан биронтаси ўтиб қолса қочгин, — деди она. — Йўлинг ўша томонга тушса, у кўчадан юрмагин.

Гапиришса гапирмайсан, кўришаман десаю қочгани иложинг қолмаса, ерга қараб турасан.

Элнинг кўзи сенда бўлади, буларнинг бари сенинг ҳаё-одобингни кўрсатадиган нарсалар, ҳушёр бўласан».

Кўни-қўшнилари — кенг-мўл гулдор қўйлақ кийган шаддод-шаддод хотинлар кўрпа-тўшак қавигани чиқишди.

Қок ерга каттакон палос солинди. Қўшнилари у ёқ-бу ёқдан гаплашиб, тўшак қавир эдилар.

— Қиз тушмагур, чой-пой дамлаб келсанг-чи, сенга кўрпа қавиймиз деб белларимиз қотиб кетди-ку, — деб ҳам қўйишарди.

— Қерак бўлса ўзингиз дамлаб олаверинг, — дер эди Раъно.

– Зарда килмай кол, – деб кулар эдилар қўш-
нилар.

Раъно одамлар қўздан ҳам кочар бўлди. Чунки
нафакат тенг-тўшлари, ҳатто кичкина болалар ҳам
«Келин! Келин!» дея мазахлар эдилар.

* * *

Икки кундан кейин ўша кишилар, ёнларига яна
бир-икки одам қўшилиб, қопларда гуруч, сабзи, са-
ватда янги ёпилган патирлар, ширинликлар, келинга
сидирга қўйлақлар олиб, оқ кийгани келишди.

Раъно уйдан чикмай ўтирарди. Келгувчилар бир
нималарни гаплашиб, қўпроқ хазиллашиб ўтириш-
ди. Бугун саҳарлаб она ва хола тандирга сомса
ёпиб, қатламалар пиширишган эди, келгувчилар-
нинг дастурхонига шу қатлама-сомсалардан солиб
кайтаришди. Улар олиб кетган патирлару канд-
курсларни қўшниларга таркатиб чиқишди.

Яна бир неча кун ўтгач, «козон оши» бўлди.
Куёв томондан уч киши аравада иккита қўй, битта
нимта, ёғ, икки қоп ун, гуруч ва сабзавотларгача
опкелишди.

– Ана, сени сотиб бой бўлдик, – деб кулди она.

Қўйлар бостирмага бойланди, нимтадан эса
шўрва ташлаб қўйишди, нонлар ёпилиб, юпка пи-
ширилди. Келгувчиларга тўн, белбоғ, яхтак, аёлла-
рига қора чийбахмал ё банорас тўн берилди.

– Куёвимизга ҳам зиёфат юборсак арзир? –
деди хола. У учун атай тикилган «майса бекасам»
тўн, хонатлас қора белбоғ, қўй тўши пиширилиб,
товоқда pistaю бодомлар билан бериб юборилди.

Тўй куни ҳам шу бугун белгилана қолди.

Тўйдан бир кун аввал «нон-патир» маросими
бўлди. Юзталаб нон ёпилди, қатламалар пиширил-
ди. Халққа: «Бугун фалончиниқида «нон-патир»,
эртага тўй», деб маълум қилинди.

Куёв томон яна иккита қўй, копда ун-гуруч келтириб, бугун никоҳ ўкилади деб, маълум килиб кетишди.

Кечга яқин мулла келди. Куёв ўртоғи билан банорас тўнини ёпиниб келиб турган эди. Ичкари уйга кирилди. Куёв тўрга, Раъно эса пойгак томонга ўтирди. Орага бир коса ширин сув қўйилди, мулла бува ҳар икки томондан розиликларини сўради, куёв биринчи сўрашдаёқ «Ҳа» деб жавоб килди, Раънодан сўралганида эса лом-мим демай ўтираверди. «Сукут – аломати ризо», деди мулла бува дўриллаб. Хуллас, никоҳ ўкилди, ўртадаги никоҳ сувидан икковларига ҳам ичирилди.

Никоҳ ўкилаётган маҳал куёв устидан гуруч сепилиб, учи тугилмаган узун оқ ип ўтказилган игна билан тўнининг елка қисмидан тинимсиз тикиб туришди, умр йўллари шундайин оқ, шундайин узун бўлсин, дея.

Маҳр айтилди.

Кечга яқин Раънонинг тенг-тўшлари келишди. Зардўз сўзаналар, рўмолу рўмолчаларнинг учлари бойланиб, уй теграсига каторасига осилди, куёвбола ўтирадиган жойга энг чиройли, энг нафис сўзана бойланди.

Бир маҳал «куёвнавкар келди» деган гап-сўз таралди. Ҳамма шошиб колди. Чилдирма дўп-дўпию карнай-сурнай садоси остида куёвнавкарлар ховлига кириб келишди, ишқомлар тагида туриб олиб, куюндай бўлиб ўйнашди.

Куёвнавкар кирадиган уй остонасига туриб олган амма-холалар: «Ҳо-о, кириб бўпсизлар, қани тўнғак пули?» деб туриб олишган эди, йигитларнинг эпчилроқлари уларни елкалари билан суриб, ичкарига кириб кетишди.

Куёв зиёфати тезда нихоя топди. Куёв куёвнавкарлар даврасида тўн ёпиниб келиб, тўн ёпинганича

чикиб кетди. Раъно бу маҳал кўшнининг уйида эди, уни ўз уйига қайтиб олиб чиқдилар, исирик тутатдилар, сочларига ок пахтадан узун пиликлар бойлаб ўрдилар, ок сурп кўйлак, махси-кавуш кийдириб, паранжи ёпинтиришиб, ота оёғига бош урдирдилар. Ёр-ёрлар шунда авж олди.

Оқ милтиг-о қора милтиқ отган отам...

Қолганлар жўр бўлишди:

Ёр ёр-о, отган отам...

Қиз уйидаги ёр-ёр садолари ишкомлар, томоркалар, тераклар узра қалқа-қалқа ҳаволанаверди:

*Ўз қизини-ё бегонага сотган отам,
Ёр ёр-о, сотган отам...*

Ажабки, бу ғалати ёр-ёрни айтаётганларнинг бари шод, бари хуррам эдилар:

*Ўз қизини ўрнига-ё бодом эксин,
Бодом шохи титраса-ё болам десин...
Ёр-ёр-о, болам десин...*

Дарвозахонага яқинроқда тўпланган эркаклар, кий-чув солаётган хотинлар, қувалашиб ўйнаб юрган майда болалар узра ёйилаверди тўй ёр-ёри:

*Узун-узун аргамчи-ё, ҳалинчакка,
Оппоқ кўйлак ярашади келинчакка,
Оппоқ кўйлак енгига-ё тут қоқайлик,
Куёв бола бағрига-ё ўт ёқайлик.*

Раъно ота оёқларини кучоклаб, бошларини уриб йиғлади, кетмайман деб дод солди. Ота кўзлари жикка ёшга тўлиб, овози титраб, хўнграмоқдан бери бўлиб: «Жоним болам, илоё, борган жойингда униб-ўсгин», деб дуо берди.

Шу тарика, мана шу хонадонда чопкиллаб-чопкиллаб ўсган, юмушларини сира оғринмай адо этган, бўйи етган сайин эси кириб, ҳаммаёкни саран-

жом-саришталаган, аммо такдир чархпалагининг бир айланишида шу кадрдон ховлисидан бошка бир хонадонга тош каби отилиб кетаётган Раъно кизни ота уйдан олиб чиқдилар.

Борар жойингда тошдай бўлгин, дея дуо қилишди амма-холалар. Тошдай тушгину тошдай колгин, кизгина.

Келин кетаркан, шўрлик онаизори ҳам кизининг сеп-суруғини, бўхчаларини кўтариб, орқасидан жўнади.

Боргунча ёр-ёр айтиб борилди. Гуриллаб ёнаётган олов атрофини уч айлангач, амма-холалар кизни келин уйига олиб киришди. Куёвнинг амма-холаси шу ерда экан, улар каттик-каттик гаплашишар, шараклаб кулар эдилар. Раънога катикка шакар кўшиб ичиришди. Уй деворларининг шифтга якин қисмига узун чилвирлар тортилиб, уларга келиннинг сеплари осиб безатилди. Рўмоллари, кўйлаклари, дастурхону сочикларигача осилди, чимилдик тутилди.

Ташқарида эски матолардан тўпчалар ясалиб, мойга ботириб осиб қўйилган эди, ўшалар ёкилгач, ховли чароғон бўлиб кетди. Тўй кўргани келганлар, бола-чака, хуллас, ҳамма ўйин-кулги қилаверди.

Аста-аста эсиб турган шамол кечга якин бирдан кучайди, кунботардан кора булутларни ҳайдаб олиб келди, тўсатдан шаррос жала куйди. Шунда онаизорининг: «Қозоннинг кирмочини емагин-а, кизим, тўйингда ёмғир ёғади», деганлари эсига тушди: «Вой, тавба қилдим, рост экан-да», дея хайратланди.

Ичкари келин билан бирга келган қизларга тўла эди. Катта ёшли аёллар келишмаган, даврада фақат ёш киз-жувонлар эди. Улар уй ясатишди. Дастурхон ёзилди, еб-ичиб, ўйин-кулги қилиб ўтиришди.

Ташқаридаги ўйин-кулги тугагач, кетган кетиб, қолган қолаверди. Эрталаб ҳамма ўз уйига жўнади.

Онаизор чойнак-пиёла, идиш-товоқларини олиб, хотинлар билан етиб келди, «юз очар» бўлди.

Ок сурп мато билан Раънонинг юзини ёпдилар. «Келяпти, кайнонаси келяпти», дейишди хотинлар. Бир маҳал кайнона қўлида супрасию уни билан кириб келди. Супрани ўртага ёйдилар, Раънога: «Унни хамир коргандай қилиб ғижимланг», дейишди. Раъно чўнкайиб ўтириб шундай қилди. «Маҳкам-маҳкам ғижимлайверинг, кизим, қўлингиз хамирдан чикмасин, баракали бўлсин», дейишди. Шундан кейин амма-холаси икки қўлтиғидан тутиб ташқарига опчикишди, ўчokka ўт ёкишиб, идишдаги ёғни қозонга уч марта оз-оздан қуйдиришди. «Қозонинг доим ёғли бўлсин, муҳтожлик кўрмагин», дейишди.

Шундан сўнг куёв тарафнинг ёш болаларидан бири илжайиб туриб, мевали дарахтдан синдириб олинган кичкина чўп билан келиннинг юзидаги сурпни юлкаб олди: «Ҳой бола, олиб бориб онангга бер, сенгайм шунақа келин насиб қилсин», ейишган эди, бола уялиб, қочиб кетди.

«Юз очар» маросими мана шундай бўлиб ўтди.

Раънони ичкарига қайтиб опкиришди. Чимилдик кўтарилди, куёв томон келинга атаган нарсаларини олиб кира бошлашди: биров палос, биров гилам, бирови тўп мато кўтариб олган эди. Қирганларга тўн, белбоғ, сочиқ, қариоқларига тўшак-болишлар берилди.

Шундан сўнг ҳамма кетиб, янга қолди.

Шундан сўнг куёв кирар бўлди.

«Куёв бола кириб келганида бурчакда кутиб турасан, эгилиб уч марта салом берасан», деб тайинлашди унга.

Тайинловлар мўл эди. Холалар гоҳ «қоғозга ўраб», гоҳ очикчасига шаддодлик билан ҳамма гапни айтиб бўлишган, айтгани бошқа гап қолдиришмаган эди.

Шу билан ҳаммаси поёнига етди. Раъно киз – кеча ўз уйининг йўлакларида потирлаб, жайрондай чопиб юрган ўша кизалок бугун ойдаи келин бўлди.

Шу бир куннинг ичида жуда кўп воқеалар қаторасига рўй берди.

Бу элда шамоллар сурон солиб эсадилар демагнамидик?

Эҳ-ҳе, шамол роса эсди, тўпчириклар ёна-ёна ўчиб қолди, келин-куёв ётган уйнинг даҳлизида янгалар бор эдилар, айниқса, биттаси жуда барваста ва шаддод экан, ўғри мушук тугул, чивинни ҳам яқинлаштирмади. Ҳушёр экан, тик этган товушга қулок солиб ётди. Жим ётиш ўрнига бир нималарни пичирлаб дуо ўқиб ётди, нималар деб пичирлаганини билиб бўлмади.

Бир маҳал тунги осмондаги булутлар супурилиб, озод-озод тўлин ой самода нур сочди. Бир парн бор эди, келин бўлди, бир жайрон бор эди, кафасга тушди, бир киз бор эди, турмуш остонасига шу тариқа қадам қўйди. Ана ўша барваста хотин Раънонинг юрагидан кечган туйғулару ҳисларга ошноликка йўл қўймади, Раъно киз шу кеч нималарни ўйлади – ҳеч ким билмади.

* * *

Саҳарлаб куш уйкусида хиёл кўзи илинган Раънони ҳоласи даҳлиздан овоз бериб уйғотди.

«Тур, киз бўлмай қол, ҳовлиларни супур, ишларингни қил», деди пичирлаб.

Раъно ўрнидан турди. Оҳорли келинлик либосларини кийди, у либослар ўзига ярашдими-йўкми, ойнага тузукрок қарай олмади ҳам, аммо ранг-баранглиги, ислари ва янгилиги ёқар эди.

Ташқари чиқаркан, у ҳам пичирлаб, ҳоладан:

– Супурги қайда экан? – дея сўради.

– Ҳаммасини топиб қўйганман, – деди ҳола. – Мен ҳам чиқаман, бўлақол.

Ҳовли кеиггина эди. Тўй ўтгач, колган кавму қариндош ҳаммаёқни саранжомлаб кетишган экан. Бир четда даста-даста пиёлаю лаганлар турар, райҳонлар остида Раъно янги супургини кўрди. Холасидан миннатдор бўлиб, ҳовли супуришга тутинди. Кўча эшик олдини икки тарафдаги кўшниларнинг дарвозахонасигача супуриб борди, сувлар сепди, кейин қайтиб кириб, нонушта тайёрлади, бу орада қайнота-қайнона ҳам туришди. Бир четга кумғонга сув ҳам иситиб қўйган эди, қайнота келинига қарамасдан, бориб таҳоратини олиб келди. У келгунга қадар Раъно шошилиб улар ётган уйга кириб, жойнамозини қиблага тўғрилаб солди. Қайнонага салом берганида, у кўз ёш қилиб, пешанасидан ўпди, елкасига бир сидирға кийимлик мато ташлади. Қайнота намозини ўқиб чиккач, унга ҳам уч бора эгилиб салом берди.

– Баракалла, кизим, Худойим бахтингни берсин, – деб қўйди қайнота ҳам.

– Ўғлингни уйғот, – деди кейин, қиска қилиб.

Қайнона келинига қараган эди. Раъно «ҳозир» деди шоша-пиша. Кейин тез ўзининг уйига кирди. Куёвбола ухлаб ётар эди.

– Эй, туринг, – деди эрига. – Чакиришяпти.

Кейин қайтиб чиқди.

Юмушларни бажариб юрар экан, юз-қўлини ювиб келиб чойга ўтирган эрига сира қараёлмас эди. Худога шукр, деди кейин ичида. Бир тузукки-на йигит экан-ку. Қийшиқ ё ҳунук бўлганида нима қилардим? Нимаям қилардим, кўнардим-да. Кўнгач, умрим бўйи шу билан яшар ҳам эдим. Худойимга шукр, дер эди.

Янги рўзғор мана шу эди. Ўз уйидагидан айтарли фарқи ҳам йўқ экан. Ҳовли адоғида тандир, ости товук катак. Бериқокда ўчок. Устида узум валиши. Нариги томонда бостирма, молхона. Томорқа ҳам ўз уйидаги каби: маккалари ўриб олинган, адоғида нок,

беҳи, олма ва шафтоли бор. Фарқи шундаки, кўшни билан туташ ерида тут ўсибди, ховли адоғида эса икки туп ўрик билан ёнғок бор экан, булар ўсиб-баҳайбатлашиб кетгани учун остида ўт-ўлан унмабди. Томорка охирида арикча ҳам окиб ўтибди, унинг четларида ҳам турли ўтлар гуркираб ўсибди.

Куёвбола кўчага чикиб кетган эди. «Шом тушгунча юрмагин, чиллалисан», деди она унга. «Хўп-хўп, – деди. – Бир-икки ишим бор, битириб дарров келаман». Чиллали дедилар, чилла уч кунда битар экан. Уч кунгача кечаси ташкарига чиқсанг ҳам бир ўзинг чиқма, мени уйғот, деди хола. Чилланг туғанидан кейин билганингни килаверасан. Аммо меҳнатдан қочма, муомилангни ширин қил, жилмайиб гаплаш. Ярим соат кам ухласанг ухлабсан, уйкуга ётишингдан аввал ҳаммаёқ чиннидай саранжом бўлсин. Ёнғ ҳакир ишгаям эринма. Билиб қўй, ҳаммамиз бир қишлоқнинг одамлари бўлсак ҳам, куёв тарафнинг одами ҳар бир кадам олишингдан муомиланггача, тутумингдан фаросатинггача кузатиб ўтиради. Ҳар қилган тўғри ишинг ота-онангга раҳмат олиб келади, сал нотўғри иш қилсанг, маломат олиб келасан. Иложи борица кам гапир, бир нима сўрашсагина жавоб бер, чехрангни оч.

«Хўп», деди Раёно.

Буларни барини адо этиш мушкул эди. Юмушларини бажариб юрар экан, кайнона ва битта-ярим келган қариндош сўрида бақрайиб ўтирар эдилар. Аслида-ку, ҳаммасини ўзи билганича саранжомлаб қўяди, аммо мана шу нигоҳлардан қутулиш кийин, шартта ишини ташлаб уйига кириб кетгиси келса-да, ўзини қўлга олиб, сезмагандай ишида давом этади. Туш маҳали бўлганида шўрва ичилди, улар билан бирга ўтириб, тушлик қилиш ҳам ноқулай бўлди, сувидан бир-икки хўплаб, яна ўрнидан турди. Косатовоқларни жойлагач, кайнона ҳам, кайнота ҳам уйига кириб кетди, шунда устунга санчиб қўйилган

ўрокни олиб томоркага ўтди, арик бўйидан анча ўт ўрди, кейин олиб бориб бир кисмини мол-қўйлар олдига солди, бир кисмини куёшда қуриб қолмасин дея бостирма салкинига ғарамлаб қўйди. Навбат товукларга келган эди, ўз уйида макка донидан берарди, ўз уйиники миннатсиз эди. «Бу ерда ҳам берсам гапиришмасмикин», деб ўйлади.

Қавму кариндош, қўни-қўшни саломга келишда давом этар эдилар.

Кимдир бир бўлак гўшт солиб коворма килиб келар, ёнида албатта кирмизи тусда қатлама ҳам бўлар, кимдир манти, кимдир сомса пишириб келар, хуллас, келувчиларнинг охири қўринмасди. Уларнинг дастурхонига у-бу нарсасолиб, идишини топ-тоза килиб қайтариш, устига устак, ким нима опкелганини эсда саклаб қолиш ҳам керак эди. Булар болалигида «меҳмон-меҳмон» ўйнаганларида билиб олган нарсалари эмасми, ҳаммасини уддалади. Югуриб-елиб хизмат қилар экан, келгувчиларни бари бақрайиб қарайверишар, гоҳо ўзига эшиттириб «келин чиройли экан» деб қўйишар, шу бир оғиз гапдан қўнгли қўтарилиб, мана шу ҳовлихонадон сулоласига меҳр уйгонгандай ҳам бўларди. Ақли «энди сенинг уйинг шу, буларнинг бари энди кариндошларинг» деса-да, қўнгли саркашлик қилар, тан олмас, қўнгил овозини яна ўчиришга тўғри келарди.

Қайнота донишманд ва беозор киши бўлиб чиқди.

— Келининг билан рўзғорга барака келди, — деди қайнонага. — Ҳали қараб тургин, мўл-қўлчилик бўлади.

— Жуда мактайверманг, талтайиб кетмасин, — дея мактовни хушламаганини билдириб қўйди қайнона.

— Тавба, ғалати бир нарсани сездим, — деди бир куни қайнота. — Ўтган сафар сенга баракадан гапирганим эсингдами?

– Ҳа, эсимда.

– Қирқ йилдан бери новвойлик киламан, – деди кайнота. – Шу ёшга кириб сезганим шуки, нон билан нонни фарқи бор экан.

– Қанақа экан? – дея кизиксинди қайнона.

– Ниятга қараб экан, – деди кайнота. – Ҳар куни сотишга икки тандир нон ёпаман. Шулар кўпинча ё оқиб кетади, қийшаяди, ё яхши кўпчимайди. Аммо тўйга нон ёпадиган бўлсам, шунақа чиройли, ширин чиқадики, ўзим ҳам ҳайрон қоламан.

– Э, нонни жони бормиди? – деди қайнона. – Ўзингиз эпсиз бўлсангиз керак.

– Йўғ-э, – дея кулди кайнота. – Никоҳ тўйларини айтмаяпман, гумроҳ, гапни маънисига қарасанг-чи. Суннат тўйларига ёпадиган нонларни айтяпман.

– Шунақа демайсизми? – дея, бирданига гул-гул очилиб кетди қайнона ҳам. – Қайдан сезақолдингиз? Гапимизни қарға эшитмасин ё шамол опкетиб ёймасин дейман-да. Худо хоҳласа, тез орада ўшанақа нон ҳам ёпасиз, отаси.

– Худойим, ўзингга минг бор шукр, – деди кайнота ҳам. – Ўша кунга етказсин, илойим. Шунақа нонлар ёпайки!

* * *

Раънонинг ҳаётига бахт оралади.

Турмушга чикқан бўлса-да, ҳаёлида ҳалиям кичкина кизалок эди. Ҳалиям ўйнагиси келарди. Ҳалиям шўх эди.

Эрталаб кўнгли айниди. Ёмон нарса еб қўйдимми деб ўйлади, аммо ўкчиқ бошқача, меъда ўкчиғига ўхшамасди. Шу куни онаизор ҳам кизидан хабар олгани келиб қолди. Ҳол-аҳвол сўрашиб, ичкари уйга кирганларида яна ўкчиқ тутган эди, она икки қўли билан икки билагидан тутиб, кўзларига тикилиб қараб:

– Ўлгур, нимага ўкчияпсан? – деб сўради.

– Билмасам, эрталабдан бери шунакаман, – деди Раъно.

– Бўйингда бўлмасин тагин?

Раънога бу гап ари чаккандай таъсир қилди. Анграйиб онасига қараб қолди.

– Йўғ-э, – деди акли бовар қилмасдан. – Шунакамикин?

– Шунақа бўлмасинам-чи, – деди она, кейин уни кучоклаб олиб, юзларидан чўлп-чўлп ўпди. – Айланай Раъно гулимдан, Худойим бахтингни бергани рост бўлсин. Ҳали пахлавондай ўғилча туғволсанг борми?

Кейин хомиладорлик белгиларини, нималар қилиш кераклигини бирма-бир тушунтирди.

– Бунга айтсаммикин? – дея иккиланди Раъно.

Раъно эрининг исмини айтиб мурожаат қилмас, шунақа пайтларда «бу» ёки «у» деб қўяқоларди.

– Йўқ, ҳозирча айтмай тур. Ҳеч бўлмаса орадан бир ой ўтсин. Тушундингми?

– Тушундим, – деди Раъно ҳам.

Ташқарига чиққанларида қайнонанинг ўткир нигоҳи Раънода содир бўлган ўзгаришни сезгандай эди. Бир нималарни пичирлаб, ўзини нималаргадир уринаётгандай кўрсатса ҳам, Раънога гоҳ-гоҳо ер остидан қараб қўярди.

Ҳа, Раъно қизга бахт кулиб бокди.

Вужудининг ич-ичида, етмиш икки томири туташган жойда жажжи ва мурғак бир жон пайдо бўлганини ва у кун сайин эмас, соат сайин ўсаётганини тасаввур қилиш қийин, аммо ёқимли эди. Шу игнанинг учидайгина нарса Раънонинг ҳаётини ўзгартириб юборди. «Ҳали дунёга келмасингданок менга шунча бахт олиб келдинг-а» дея мурожаат қиларди Раъно, гўдагига. Қанақа экансан? Ўғил боламикансан, қиз болами? Отангга ўхшаган бўйинг баланд, сочларинг коп-кора, хушсурат бўлармикинсан? Ё ўзимга ўхшармикансан? Бир

куни дунёга келсанг кулишларинг, қўлчаларинг, оёқчаларинг қанака бўларкан? Дунёга келиш деган нарсани Раъно сира ўйлаб кўрмаган эди, тасаввурига шу ўй ҳам кириб келди. Юрагимнинг остида ҳозирча жимгина ўсяпсан, деди унга. Онанг бўлатуриб, бор-йўқлигини ҳам билмайман, бор-йўғи мени ўқчитиб ўзингдан хабар бердинг, бошқа нарса ўқчитганида хавотирга тушган бўлардим, шу озорингдан ҳам қанчалар суюнганларимни билармикансан, жоним жаҳоним, шўхгина болажоним? Шу аломатингни ўзиёқ ҳаётимни буткул ўзгартириб юборди-я, ҳеч нарсага қарагим келмай қолди, юрсам ҳам, турсам ҳам сени ўйлайверадиغان бўлиб қолдим. Худойим менга сени бериб, шу бандамга бир раҳм қилай деди, бермаса нима қилардим? Тавба, шунгача қайларда бўлган экансан, худойимнинг даргоҳларида дунёга келишингни кута-кута, онам ким бўлар экан деб ўйлаганмикансан... Худоё тавба қилдим, ғалати ҳаёллар аклимга келишини қара-я. Ишқилиб омон-эсон дунёга келиб ол, онангни кўзларини қувнатиб-қувнатиб юр, болажон.

Раънонинг пешанасидаги сочи қайсарроқ эди, доим тиккайиб қолавергани учун баъзан қайчи солиб кесар, кесилган сочни эса ўраб-чирмаб, девор қавақларига тикиб қўярди. Кесилган сочни тандирга ташлаб бўлмайди, жуда иложи бўлмаса холироқ бир жойга қўмиш керак, дея ўргатган эди она. Энди соч кесиб юрмагин-а тагин, деб уқтирди бу сафар. Шунақа иримимиз бор, болани умрини кесиб қўяди дейишади. Одамлар келганида олдига чиқаверма, кўхликкинасан, суқ-назар тегмасин. Кўпроқ ҳаракат қил, йўкса боланг қатта бўлиб кетиб, туғишга қийналасан. Ҳамир овқатлардан, янги ёпилган нонлардан ема, кўнглинг бўр ёки кесак тусаб қолса, менга айтсанг, тухумнинг пўстини келида майдалаб туйиб олиб келиб бераман, энди баъзи хил нарсалардан тийилиб турасан, дея ўргатди.

Қизик, Раъно эрини яхши кўрармиди? Эшитганлари, кўрганлари бошқа, ҳаёт бошқа эканини аввалдан биларди. Эри баланд бўйли, корачадан келган йингит бўлиб, кўп ҳам гапиравермасди. Ҳар ҳолда бу оилада унга энг якин кишиси эри бўлса-да, ўз туғишганлари каби якин ва ўз-ўзиникидай туюлавермасди. Бунга хайрон ҳам бўлди, назарида анча-мунча нарсасидан айрилиб колгандай, турмуш деган нарса ўшалардан жудо қилгандай туюлар, қалбини недир армон ва ғуссага ҳам чўмдирарди. Ҳа, бир маҳаллар ариқ бўйларида елдай учиб чопганлари, ўйнаганлари, қулганлари – бари ёруғ ва ғуссали бир армонга айланиб қолган эди. Етишилмаган орзулар армонга айланадилар. Аммо умрнинг яшаб ўтилган нурли лаҳзалари ҳам армонга айлана экан. Гоҳо ота уйига борганида ўша сўқмоқлар, томорқалар, ариқ бўйлари бир айланиб келарди, ўзи ўтказган олма, шохларида ўтириб олиб, мевасининг сувини окизиб-окизиб еган беҳи... уларнинг бари кўзига ажиб қадрдондай ва суюмлидай кўринарди. Ёғочлари иссиқда ёрилиб-ёрилиб кетган сўри ва ранги ўча бошлаган тўшакларгача суйимли, азиз бўлиб, гоҳо исларини ҳам қўмсаб қоларди.

Раъно мана шуларга бошқоронғи бўлди.

Она «яхшиям тансик нарсаларга бошқоронғи бўлмадинг» дея, ўша тўшак, ўша болишлардан уйига олиб келиб берди. Энди она уйнинг иси ўша тўшаклардан келиб турарди, йўкса ўз уйида қанча янги тўшак, қанча янги болиш борию-ю? Яхшиям узоққа тегиб кетмаганим, дея ўйлади шунда. Узоқроққа текканимда она уйимга боришга қийналардим, албатта. Ўз уйида яшаса-да, она уй тараф юрагининг бир четини илтиб, ўзига тортиб турар эди.

Раъно киз тўлишди, юзларига доғ тушди.

Тавба, аёл киши иккикат бўлганида юзига Худонинг аршидан бир нур инади дейишади, деди она. Юз-кўзингдан нур ёғилиб турибди-я, болам. Қараб турсам, кўзимга ўтдай кўриниб кетяпсан. Илоё шу нурдан бенасиб қилмасин худойим.

У ғалати ёғдуни Раънонинг ўзи ҳам сезарди. Чунки қалби бемисл бир саодат-ла лиммо-лим тўлган, нукул бахт ичида яшаётгандай сезарди ўзини.

Қайнона: «Бизлар сиздақалигимизда тиним билмасдик. Урининг-тиришинг, ҳеч нарса қилмайди», дейишига карамай, аввалига айтганларини бажариб юрди, кейин эса, қорни бир-икки пастга тортиб оғриганида бас қилди.

«Сенинг дунёга келишинг олдида у ишлар нима бўпти, болажоним», деди хаёлан боласига. «Сени ўйласам, ўзимнинг борлигим эсимдан чиқиб кетади-ю? Вужудимнинг ичида питирлашингни, кимирлашингни сезсам, кўзимга дунё чароғон бўлади. Юрганимниям, турганимниям билмайман, гўё эс-хушимдан айрилгандайман».

«Қиз тушмагур, бўйингда бўлдингу шунақа очилиб кетдингки», — дер эди она. — Ишқилиб, илойим кўз тегмасин, қўйлагингга кўзмунчок тақиб юр».

* * *

Раъно пахлавондай ўғил туғди.

Тўлғокнинг қанақа қаттиқ азоб эканини ўшанда билди. Бутун вужуди ихтиёридан ташқари, ўз-ўзидан тиришиб, қорнидаги чақалоқни дунёга келтиришга уринар эди. У қучли оғрик аро суяқларининг сурилайганини ҳам билди. Етмиш икки томирию олтмиш олти сўнгагининг бари ғайри-ихтиёрий ҳаракатга келди, Раъно ўлим нафасини яқиндан сизди.

Ажабки, чақалоқни олиб келиб берганларида ҳаммаси эсидан чиқиб кетди. Азоб-ку эсида, аммо азоб ҳиссиёти унутилди.

Исм танлашга кўп иккиландилар

«Вактидан бир оз ўтиб туғилди, Келдивой деб от кўяколайлик», деди эри.

«Йўк», деди Раъно, кескин.

Умуман, кишлоқда исм кўйишнинг ўзига хос расм-русумлари бор эди.

Масалан, Келдивой деган исм бир оила узок вақт фарзанд кўрмай юриб, кейин болали бўлганида кўйилади. Исмларга қараб, у оиланинг фарзанд эҳтиёжмандлигини билиб олса бўлади.

Жуман ёки Жумавой – жума куни туғилган бола.

Она қорнида йиғлаган чакалокка Машраб дейдилар.

Турғун – шу жўжик ҳаётда муқим қолсин, турғун бўлсин.

Сотволди – гўё «сотиб олинади», яъни кўш-нилардан ёки қариндошлардан бирининг боласидай қилиб, бегона аёлнинг этагига бир юмалатиб олинади, кейин ўз онаси боласини маълум ҳақ эвазига «сотиб» олади.

Тўхтасин – бир оиланинг туғилаётган фарзандлари бирин-кетин вафот этаверса, шундай исм берилади, яъни тўхтаб қолсин, кетмасин деган маънода.

Худойберган – бу исмда ҳам маълум истаклар бор. Фарзандсиз оилалар қўядилар бу исмни.

Холи билан туғилган болага Холмуҳаммад, Холнисо, Холдорали, сафарда туғилса Сафарали, нори бўлса Нормуҳаммад, Анорхон, суннати билан дунёга келса Суннатвой дейдилар.

Айтилган барча исмлар Раънога хунукдай, боласига ярашмайдигандай туюлар, жуда чиройли, бўйбастига мос исм танлагиси келар, аммо унақа исм тополмас эди.

Ниҳоят, Давлат дея исм кўйдилар.

Шу кишлоқнинг шамол эсадиган томонида эски бир кулбада яшовчи қора юзли бир суллоҳ одам ҳам бор эди.

У одамнинг юрган йўлларида ўт-ўланлар сўлиб, жизғинаги чикиб қораяр, хашаротлар нобуд бўлар, ариқдан сув ичса ифлосланар, қўли теккан меваларнинг суви тахир бўлиб қолар, шу қисматидан яниб-яниб юрадиган озорли бир киши эди.

Бу одамнинг кулбаси зах, теварагини замбуруғлар ва тушунарсиз оқиш нимжон ўтлар қоплаган, кулба деворлари остидан шўра ва ажриқлар ўсиб чиққан, томорқаси қаровсиз, бургану шўралар, супурғилар бетартиб ўсиб ётар эди.

Ана шу киши Раънога ғалати-ғалати қарашлар қиларди.

Қишлоқда одам кўп, ҳамма ўз ташвиши билан овора. Боласини кўтариб Раъно дамчи хотинни-кига боришга мажбур, йўл эса ўша кулба ёнидан ўтади. У одам чопонини елвагай ташлаб, тоб ташлаган эшиги ёнига чиқади, Раънонинг келишидан кетишигача қаттиқ тикилади. То муюлишга етгунича ортидан ўша бўлмағур нигоҳни сезиб туради, муюлишдан қайилгачгина елкасидан тоғ ағдарилгандай енгил нафас олади.

«Худога шукр, ўтиб олдик», дейди боласига.

У одам ҳеч нима қилолмаслигини яхши билади. Шундай бўлса-да, чўчийди. У одамнинг ҳеч кими йўқ. Қишлоқдаги ҳамманинг яқини, қариндош-уруғи бор. Одамлар уруғининг кўплиги билан мақтанишади. Раъноларнинг уруғи ҳам мўлгина. Тўй қилишса, камида юзта одам тўпланиб келади. Бошқа маҳалларда буларнинг бари ўз ташвиши билан андармон кишилар, аммо тўй-тўйчиқда ёки мусибатда ҳамма тўпланиб бир ерга йиғилишади. Шунда Раъно ҳам уруғи билан фахрланади. Эри то-

мон ҳам шундай, кўпчилиги ҳар тарафга сочилиб кетган, кишлоқда ота уруғ-она уруғ, бари бирдай тўпланиб келади, келин тараф сал бегонасираб, бошини эгиброк туради, куёвларнинг бари етиб келишади. У одамнинг эса уруғи йўқ. Раъно у ҳақда бировдан сўрагани ҳам ор қилади.

Фарзанд кўргач, Раъно ҳақиқатан ҳам гул-гул очилди. Қизлик гўзаллиги бу тароват олдида ҳеч нима бўлмай қолди. Гул эди, Худонинг қудрати билан оқиokka, қизили қизилга ажралди. Чечак эди, барқ уриб очилди. Булут эди, ёмғирини аямай тўқди. Қуёш эди, ҳарорат-ла порлади. Ой эди, тўлишди. Кеча эди, бағри юлдузга тўлди. Қуш эди, жўшиб-жўшиб сайради. Зилол эди, шаркираб чунон оқди...

Болани бешикка бойладилар. Раънонинг юраги эзилди. Боласини бешикка бойлагиси келмади. Қайнана «Сиз нимани билардингиз» дея, бешикдан алас-алас қилиб ёмон нарсаларни ҳайдади, ковузини тўшади, тувагини қўйди, оёқбоғи билан оёқчаларини, қўлбоғи билан қўлчаларини маҳкам сариб, кифтпўшини ёпди. Болачаси оёқларини кимирлатгиси келди, кимирлатолмади. Қўлчаларини ўйнатгиси келди, ўйнатолмади. Нима бўлганига тушунолмасдан қоп-қора кўзчаларини онасига тикди, озорланиб йиғламоқчи бўлди. Шунда қайнона бешикни у ёқ-бу ёққа дўпирлатиб тебратиб, алла айтмоққа бошлади. Боласининг боши чайқалди, у чайкалишлар лоҳас қилди, қайнонанинг овозига қўшилиб чарчатди.

«Бешик бўлмай ўл» деди Раъно, қайнона чиқиб кетиши билан боласини дарҳол ечиб олиб, бағрига босаркан. Келакол, жоним болам, қўлчаларингни, оёқчаларингни ўйнатакол. Ўлсин энанг ҳам, деди ёзғириб. Сени бойламоқчи бўлдим?

Сени девларга бойлатмаган, жинларга бойлатмаган, энангга бойлатиб қўярмидим?

Раъно боласнга ўзи билган ҳамма эртакларнию дostonларни айтиб берди. Уч ойлик бола уларни тушунарниди? Лекин тушунишига Раънонинг ишончи комил эди. Аммо сал ўтмай кичкина кўзчалари юмилиб-юмилиб, митти киприкчалари пирпираб-пирпираб ухлаб қолганида суйиб-суйиб олар ва шу суйим ороми аро ўзи ҳам ухлаб қоларди.

Раъно унга Алпомишни айтди, аммо: «Алпомиш ким бўпти сенинг олдингда?» деди. Назарида боласи Алпомишдан ҳам келбатли ва ҳайбатли бир баҳодир бўлиб улғаядигандай эди.

Унга Рустами дostonни айтди, ақлли бўлсин дея Равшан дostonни айтди, қулсин дея етти аҳмокни айтди, меҳри тошсин дея Гулинигорни айтди. Лайли-Мажнунни, Юсуф ва Зулайҳони, Ёзи билан Зебони... неки билса барини айтди. Фақат билмаган жойларини ўзидан қўшиб-чатиб, тўқиб айтди, шунинг учун дostonларнинг мазмуни ўзгарди, уларнинг барида болакай бир қуни ўсиб-улғайиб, ҳақиқий баҳодирга айланар, ёмонларнинг жазосини берар ва яхшиларга қўмақлашар, дoston сўнгида эса ота-онаси билан бирга бахтли-саодатли ҳаёт кечирар эди.

Ўзининг тўй бўлганларини ҳам айтди.

Мен ҳам бир маҳаллар сендай гул эдим, деди. Қун келди, бўй етиб, турмушга чиқдим. Отанг билан бир чиройли келин-қуёв бўлдик, ҳамма эси оғиб, ҳавасланиб-ҳавасланиб қаради. Мен сой чумчуғи бўлиб, сойларга қараб учдим, отанг тоғ қаптари бўлиб ортимдан қувди. Мен тезучар лочин бўлиб чангал солсам, у мерган овчи бўлиб отиб олди. Мен боғда анор бўлиб кизариб пишиб турсам, юрган боғбон бўлиб битталаб узди. Боғда узум бўлиб сарғайиб етилсам, сарик ари бўлиб учиб келди. Мен боғда гулнор бўлиб очилсам, у булбулигўё бўлиб сайраб шохимга қўнди... деди тўйни эслаб.

Ҳамма-ҳаммасини мана шу мурғак гўдаккинага айтиб берди. Арик бўйида чопганларинию беҳининг мазасига айтди. «Болажон, бир нимани билмасанг, мендан сўрагин-а» деди. Яқин орада алпанг-талпанг юра бошлайсан, шунда жон ҳалпида орқангдан чопарман? Сен кўп нарсани билмайсан-ку, ҳовлида ўйнаб юрсанг, ари чакиб олмасин дея хавотирланиб, қувиб ҳам юрарман?

* * *

Қайнона зориллади.

– Келин деган ўтиравермайди болага қараб. Чикиб ишингизни қилсангиз бўлмайдимиз? Биз ҳам бола тукқанмиз, нечтасини катта қилганмиз, ишимиз ўлда-жўлда қолиб кетмаган.

Раъно унинг кўнглини олишга чандон уринди, қайнона сира тинчимади. Ўтирса ўпок, турса сўпок деяверди.

– Ҳой, қўйсанг-чи, – деди қайнота.

Қайнона унияж жеркиб ташлади.

Шунда эри орага кирди.

– Нима дейсан, она? – деди жаҳли чикиб. – Қўли олти, оёғи етти бўлиб хизматингни қияпти-ку?

– Сигирга сув бермапти, – деди қайнона. – Шу ёшга кириб онам сув ташисин десанг, ўл сен ҳам.

– Ўзим ташийман сигирингга сувни, – деди эр.

– Эркак бўлмай қол, энди, сигирга қараб юрсанг, – деди қайнона. – Эркак деган кўчадан ризк ташиб келади, уйда нима бор экан?

– Унақа дема, она, – деди ўғил. – Жонимни икки томонида иккаланг турибсан. Бир қўлимни тишласам, бошқаси оғриси? Ахир, тушунгин-да, она. У бошимни устида бўлса, сен кўзимни устида. Сен норози бўлсанг кўзим оғрийди, у хафа бўлса бошим.

Қайнона тўнғиллаб-тўнғиллаб нари кетди.

Шунда Раъно эр кишининг нима учун устун эканини тушунгандай бўлди. Эрнинг эрлиги келбатида, куч-кувватида эмас экан, деб ўйлади. Эрни эр киладиган адолати экан. Ичида эридан миннатдор бўлди, бирданига яхши кўрди. Ундан фахрланди, болажоним, бошқаларнинг отаси сираям бунақа эмас, худойим икковимизнинг бошимизга бахт кушини кўндирди, дея севинди. Бола тўшаги устида чиройли кўзчаларини унга тикиб, бир нималар деб чуғурлар эди.

«Қара-я, қандай отанг бор», деди севиниб.

Назарида эри бошка киёфа олди. Ҳайбати ошди, ўйини тўлдирди.

«Сен сабр киптур, уйларни топ-тоза қилай», деди.

Бола қўл-оёқчаларини ўйнатиб чуғурлаб ётаверди. Раъно ҳаммаёқни қайтадан тартибга келтирди, янги тўшаклардан солди, ўзига оро берди, кўрпа катига яшириб қўйган атирдан сепди.

Бир қараса, ўғлон янги атлас тўшакларга чувиллатиб сийиб қўйипти.

Ўргилай болажонимдан-а, деди меҳри товланиб.

* * *

«Рўзгор юпун, еб ётаверсангиз тоғ ҳам чидамайди, — деди кайнона. — Ҳамманинг келинию қизи далага ўтоққа чиқади, ер чопади, меҳнат қилади. Биз ҳам шунақа эдик, меҳнат ўлдирмаган одамни».

«Еган нонимни миннат қияптими? — деди оғриниб Раъно. — Яримта нон ейманми-йўқми? Эшигида битта хизматкори бўлсаям мендан кўра кўпрок нон ейди».

«Жон болам, сабр қил, — деди онаизори. — Отанг билмасин, кўнақол. Улар ҳам туппа-тузук одам, ҳали олдинда қанча ташвиши бор, шунга куйинадида, сени ёмон кўрармиди? Жонингни жиндай қойитсанг, бир нима бўлиб қолмайсан, кўнақол, болам».

«Хўп», деди.

Кетмонини кўтариб далага чикди. Қараса, ўзи сингарилар кўп экан. Ҳамма бошигаю оғзига ок рўмол ўраб олган. Оёғига этик кийди, оғиз-бурнини рўмол билан бойлади. Пахлавонини икки тол орасидаги беланчакка ётқизди, яхшилаб эмизди. Шу ердаги барваста семиз хотинга: «Боламга яхшилаб қаранг, опажон, ойлигим чикса, сизга янги рўмол олиб бераман», — дея ялинди. Ортига қарай-қарай, чопикка йўл олди.

Даланинг тупроғи оч кулранг, кесаклари кўп экан. Ўзи ўрганган иш эмасми, кийналмади. Иссик кучаяверди. Дала устида калдирғочлар айлана-айлана учди. Анча-мунча хотин шу тарика чопик қилар эдилар. Қуёш тиккага келай деганида кўкраги ийиди. Қараса, кўйлагининг бурмаси сутдан жикка хўл бўлибди.

Ишини ташлаб, ортига юрди.

Ўша ерда ҳисобчи айланиб юрган экан. У ўша, Раъно дамчи кампирникига катнаганида ёмон-ёмон қараган қора юзли киши бўлиб чикди.

— Ҳа, каёққа? — деди, бемаъни илжайиб.

— Болам очкаб кетди, — деди Раъно, ковоғини солиб.

— Ҳамманиям боласи очкаган, — деди ҳисобчи. — Қани, орқангга қайтиб, ишингни қил-чи.

— Сен ким бўлибсан? — деди Раъно, бирданига бургутдай қанот ёйиб. — Болам очкади демадимми сенга? Қоч йўлимдан, йўкса ҳозир кетмон билан чопиб ташлайман!

Ҳисобчи унинг вазоҳатидан ҳайқиди. Тавба, бу хотин жинними дея осмонга анграйиб, булутларни томоша қилаётганга солди ўзини.

Раъно чопа-чопа шийпонга борди.

Узоқданок, гўдақларнинг йиғиси орасидан бола-сининг йиғисини таниди.

Шийпон толлари остида у барваста хотин кўринмайди. Беланчакка якин шохчаларга кора кушлар кўниб, чағиллаб сайрашяпти. Бола кўркибди. Болани қаровсиз қолдирсанг майна келиб кўзини чўкиб олади деган гап эсига тушди-ю: «Вой ўлмасам» деб елдай учди. Шоша-пиша боласини беланчакдан ечиб олди. Тагини ҳўл килиб кўйибди, оёқчалари кийилиб кетибди. Бола онасини таниб, баттар йиглаб талпинди, Раъно унга кўкрак тутди-да, қалбини тўфон каби чирпирак қилаётган ташвиш, хавотир, яна алланималарнинг бари эриб йўқолгани, яна шу ажойиб оромга эришганидан кўнгли тўликиб, пиқиллаб йиғлаб юборди.

Бола тўйди. Раъно уни беланчагига ётқизиб, чирллаб йиғлаётган бошқа болани кўлига олди. Бир кўлига унисини, бир кўлига бунисини. Икковига ҳам кўкрак тутди. Очкаган болалар бегонасирашмади, миқ-миқ эмиб олишди.

Шу маҳал боғча хотин келиб қолди.

– Вой Раъно киз, хафа бўлма, – деди. – Қайнонам ўсал ётувди, югуриб бориб кўриб келақолай дебман-а, аттанг!

– Бу болалар энди сениям боланг бўлди, – деди кулиб. – Яхшиям келибман, йўкса ҳамма болаларни ўзингники килиб оларкансан!

Ҳисобчи яна келди.

– Ўтираверасанми, эмизишни бахона килиб? – деди. – Тур, чопиғингни қил!

«Шийпонинг ҳам, чопиғинг ҳам бошингдан қолсин», деди Раъно. Тугунини кўлига олди, кетмонини елкага, боласини бағрига босди.

«Ишинг ҳам, ойлигинг ҳам бошингдан қолсин», дея қарғади у ҳисобчини.

«Боламга қарамаган кўзларинг окиб тушсин», дея қарғади барваста боғча хотинни.

«Ҳамманг дўзахда қуйиб қул бўлгин», дея қарғади боласини кўрқитган кушларни.

Шу кетишда уйига кириб борди. Ичкарига кириб, тўйиб-тўйиб йиғлади. Кейин, эрининг келишини кутди. Эрим келса ҳамма гапни айтиб бераман, мени тушунади деб интизор бўлди. Тик этса ташкарига қаради.

Эр келди. Айтадиган гаплари жуда кўп эди. Лекин тилига келмади.

– Ҳа, қайтиб кепкопсан? – деб сўради эри.

– Болангиз очкаб кетди, дала бўлмас экан, – деди.

– Очкаса эмиз-да, – деди эр.

Тушунтиролмадим деб ўйлади у, аммо хафа бўлмади. Тушунтиролмагач, нимасидан хафа бўлади? Худо эмаски, ҳамма нарсани билиб турса? Йўриғи билан тушунтирарман деди, боласини ухлатиб ҳовлига чиқаркан.

– Ҳа, қайтиб кепсиз? – деди кайнона, бўзариб.

– Мазам бўлмади, – деди Раъно, гапиргиси келмай.

– Баҳона қилади-я, ҳамма нарса битта ўзимга. Қирқта жоним бормиди, бола эмас, тош туғсам бўлмасмиди? – дея, кайнона ота ётган уйга кириб кетди. У ерда ҳам бир нималар дер эди, аммо гапларини тушуниб бўлмасди.

* * *

Амакилару тоғалар аҳён-аҳёндагина йўқлаб келишар, аммо кизлик уйига тез-тез келишларини, ота-онасидан уни сўраб туришларини билар эди Раъно. Сабаби, киз томондан ҳар ким ҳадеб келаверса, гап-сўз чикмасин дейишса керак, деб ўйлади у. Лекин келинлик хонадони ўз йиғин-маросимларига албатта уларни ҳам айтишар, ҳаммаларининг иззат-икромини жойига қўйишар эди.

Рўзғорнинг ишлари аста-секин Раънонинг қўлига ўта борди.

— Эркакнинг ризки кўчада, — дер эди онаизо-ри. — Хотиннинг нши уйда. Остонадан бу ёғи се-ники, болам. Ҳар нарсага сен жавобгарсан. Отанг бнр маҳаллар бир гап айтган эди. Бургутнинг эр-каги овлашни биларкану аммо овини майдалашни билмас экан. Ўшанчун ҳам нар бургут ўлжани кел-тириб инига ташларкан, модаси эса бўлаклаб, пола-понларига тутаркан. Худойим ҳамма нарсани одам ибрат олсин деб яратиб қўйган, караб ўзинг фикр килиб олаверасан.

— Эр киши доим хотинига муҳтож бўлади, — деди яна. — Оилам, болам-чакам деб чеккан заҳ-матларини билишингни истайди. Умр бепоён, рнзку рўзгор деган ташвиш бетиним давом этяпти. Шу уринишлар аро эрингга икки оғиз яхши гап гапи-ришни ҳам билишинг керак. Шу бўлмаса, рўзгоринг икки бўлмайди, шу ишлаб дастурхонингга ризк та-шиб келади, устингни бутлайди, уйингни тузатади. Маҳалла қўйда биров сени сўраса, фалончининг аёли дейишади, ўз исмингни айтишмайди-ку? Эрга теккунча сен отангнинг соясида, фалончининг кизи эдинг, энди эса эрингни соясидасан. Меҳнатини эътироф қилсанг, у рухланади, кадримни ҳеч ким билмасаям оилам, бола-чакам билади, деб хурсанд бўлади. Буларга ўзингнияк аклинг етиб колгандир, ёш бола эмассан-ку? Хотин окила бўлса, рўзгор бут, беакл бўлса, рўзгор нобуд бўлади.

Шу ўтган икки йил ичида она янада кичрайган, озғинлашиб, ўз онасига жуда ўхшаб колган эди. Гоҳо нон ёпса, қатлама-сомса пиширса ё бирор мева пишиб етилса, кўтариб келиб коларди. Гоҳида эса беш-олтита тухум ҳам олиб келарди.

— Нима килардинг овора бўлиб?

— Курук келмайин дедим-да, кизим. Уй тову-гининг тухуми болангга жуда фойда.

Ундан-бундан гаплашиб ўтиришарди. Раъно мева, қатлама, тухум кабилар бари баҳона эканини,

аслида онаизор боласини соғинганини билиб турарди. Лекин онаизор буни сездирмасликка уринарди.

Бир куни Раъно шуни сўраб кўрди.

– Вой, ҳа, соғинаман-да, ичимдан узилиб тушган парчамсан-ку, – деди она. – Аммо сениям меҳринг кучайиб, уйга тез-тез катнаб қолишингдан кўркаман. Бир кўчатни бошқа ерга ўтказсанг, тутиб кетиши учун қанча нарсa керак? Энди сени уйинг шу, кариндошларинг ҳам шулар, шу сабаб ҳам кўпам талпинавермагин дейман-да, – деб жавоб килди она.

– Вой, хў-ўп, бормайман, – деди Раъно, онасидан аразлаб.

* * *

Орадан бир ҳафта чамаси ўтар-ўтмас, қайнота вафот этди.

Тонг сахар эди. Қайнота-қайнона ётадиган уйдан «Войдод» деган фарёд чиқди. Раъно сакраб туриб кетди. Эр ухлаб ётар эди. «Эй, туринг, бир нима бўлди» деди саросима ичида, каттик шивирлаб. Шу маҳал такрор фарёд овози эрининг қулоғига кириб, сапчиб турди-да, ўша томон югурди. Раъно ҳам унинг ортидан оёқяланг чопди.

– Вой бола-ам, отанг кетиб қолди, – дея бакириб йиғларди қайнона, гандираклаб, устунларни ушлаб-ушлаб ҳовлига чикиб келаркан. – Отанг ўлиб қолди-ку, жон болам!

Эр ҳам, Раъно ҳам нима киларини билмай довдираб турардилар. Ажабки, йиғи келмас эди.

Эр уйга кирдию ўша заҳоти қайтиб чиқди. Ранги бўзариб кетган, нигоҳи тентирар эди.

– Чоп, қўни-қўшнини чақир, – дер эди она. – Одамларга айт, отам ўлиб қолди де, болажоним!

Эр онасига эсипастларга ўхшаб караб тураверди.

– Тўхта! – деди шунда қайнона, тўсатдан илгари кўрилмаган бир қатъият билан. Овози ҳам қатъий

сўз: кимга каердан томорка тегди, суви канақа, тупроғи канақа эмиш, кўшниси киммиш... Бир-икки киши норози бўлиб, менга этакдан ё ичкаридан тегди деган экан, одамлар маломат қилиб ташлашибди. «Хой, ер йўк эди, осмондан тушгандай эга бўлиб қолдинг, худо деб ўтирмайсанми?» десалар, ўша захоти уларнинг уни ўчиб кетарди.

* * *

Бир иш икки бўлди. Энди эр-хотин ҳам ўз уйлариди, ҳам янги томоркада меҳнат қилар эдилар.

Янги томорканинг тупроғи ҳосилдор чикди.

Тепа-куйи кишлоқлардан бирор инсофсиз келиб ўғирлаб кетмасин дея атрофини омонат кўра билан ўраб, буғдой сочдилар. Теграсига айлантириб мош, ловия, макка ва жўхори экишди. Шоён меҳр билан қарашди, Раъно сув йўлига тушган кесакларни қўли билан олиб ташлади. Теракнинг ёш шохларини синдириб келиб, кеча сув қўйилган айлана жўякка қаторасига сукиб чиқишди. Ажаб, ҳаммаси бир текис ям-яшил нозик япроқча чиқариб, кейин бирдан нига гуркираб ўсди.

Раънонинг ўғлининг мўйлови чикди, сабза урди, ўтдай, қуюндай, шамолдай бола бўлди. Қўлига хивчин олиб, ўт-ўланларнинг бошини танасидан жудо қилиб, ўтиб кетадиган одат чиқарди.

— Унақа қилмагин, жон болам, — дерди Раъно. — Униям жони бор, худо дейди-я.

— Ўтда жон нима қилсин?

— Уям мўмин-мусулмон бир нарсаси, — деди Раъно. — Жони бўлмаса ўсармиди?

Эри ўғлини ёнига олиб бирга тер тўқар экан, зурретига ҳамма нарсани бирин-кетин тушунтирарди. Уларга қараб туриб, отаси билан кўчат қадаганлари, ҳосил ўрганлари келарди Раънонинг эсига.

Мош мўл-кўл етилди. Ловия кўзоклари бўлик-лигидан ёрилиб-ёрилиб кетди. Маккалар узун-узун, тўлик-тўлик сўта солди. Жўхориларнинг ҳар бири ковундай-ковундай бош тугди.

Ҳосилга чумчуклар галаси ёпирилди.

Эри кайдандир узун ялтирок тасмалар топиб келди. Экинзор устига узунасига бойладилар. Сал шабадада тасмалар куёшда йилтираса, кушлар чўчиб кочар эди.

Эр уйдаги узум шохчаларидан кесиб олиб, тераклар остига қадаб чиқди. Ўзини сал тутиб олса бас, теракларга чирмашиб ўсаверади, деди коникиш билан. Янаги йил улар ҳам бехато тутиб кетди. Ҳусайни, чиллаки, кора чарос ва тошюмалок деган тўрт хил нав эди.

Уч-тўрт йилда ҳосилга кириб қолади, деди эр.

У ёкларга окма газ бормаган эди. Эр-хотин лойдан ва кесакдан ўчок куришди, яхшилаб сувашди. Шабада гириллаб эсадиган ажойиб ер бўлди-я, деди Раъно. Эски кумғонни, козонни олиб келишди. Шу ерда ишлашди, шу ерда чой қайнатиб, шу ерда овкат пиширишди.

— Бир тандир куриб берсангиз, нон ҳам ёпанман, — деди Раъно.

Қизчаси талпанглаб кесаклар оралаб юрди. Кушларга анграйиб қаради. Арик сувини сочиб-сочиб ўйнади. Утлар орасидаги капалакларни қувди. Ер ариса чақиб олганида чириллаб йиғлади. Раъно у кизчада ўзининг болалигини кўрди.

Эрта кузда эр ўз ховли-томорқасидаги теракларни кўни-кўшнилари билан биргалашиб кесди. Шохларини бутаб-саранжомлаб, куритгани босиб кўйишди. Кейин ўғли билан эгик ўроқ олиб, пўстлоғини шилишди. Теракнинг пўстлоғи заиф бўлади, учидан тортилса анча жойгача кўчади. Пўстлоқ нам, сувли эди. Шилиб олинган оппоқ терак ёғочларини

чикди. – Ўзиинги кўлга ол! Бориб кўшниларга айт, одамларга хабар беришсин. Кейин тезда кайт!

Эр отилиб кўчага чикиб кетди.

– Юринг, кизим, – деди кайнона.

Раъно нима қиларини билмай, унга эргашиди.

– Ҳай отаси-я, – дер эди кайнона. – Индамай кетавердингиз-а? Рози-ризалик ҳам сўрамадингиз-а? Кетавердингиз-а шунақа қилиб, отаси?

Шунда Раъно қайнотасининг кўзи очик, ияги осилиб қолганини кўрди. Қайнона қозикдан оқ рўмолча олиб иягини тортиб боғлади, кафти билан қовоғининг устини силаган эди, кўзи юмилди.

– Келинжон, – деди яна йиғлаб. – Бир бўлак тоза оқ мато йиртиб олинг, бошмалдоғини ҳам бойлай-лик.

Раъно шундай килди, аммо яқинлашишга юраги дов бермади. Қайнона майитнинг оёқларини бойлаётганида эр-хотин ён кўшнилар кириб келишди.

– Вой ўлай, – дер эди кўшни хотин талмовсираб. – Вой ўлай, кечагина юрувди-ю?

– Бўлди, хотинлар, чиқинглар, – деди кўшнининг эри йўғон овозда. – Махтал қилманглар, сарпосуруғини тайёрлайверинглар.

– Малоҳат, Сабоҳат, тезда ҳовли-кўчани супуринглар, – деди кўшни хотин кизларига.

Бирпасда анча халқ йиғилди, шунча одам бунча тез қаердан етиб келганига ақл бовар қилмас эди. Хотинлар яна йиғи чиқаришди, узатилиб кетган кизлар ҳам кириб келишди, бири ўзини ташлаб юборди, ҳовлига оқ мато тутилиб, эркаклар ва хотинлар ораси айрилди.

– Келин, эрингизга обориб беринг, тўнини, дўпписини кийиб, белбоғини бойлаб олсин, – деди кайнона.

Раъно ичкари уйдан янги тўн, дўппи, белбоғ олиб чиқди. Эр хотинини кўриб яна ҳўнграб йиғлаб

юборди. Раъно: «Бўлди-бўлди, ўзингизни босинг», дея кўлидагиларни унга кийдир, белбоғини маҳкам боғлаб, кейин яна изига қайтди.

Қайнана сандикдан ок суруп, янги банорас тўн, дўппи олди.

– У ёкка энди ўзингиз қарайсиз, кизим, – деди. – Буларни ғассолга беришсин. Тўнини, белбоғини тобут устига ёпишсин. Манавиниси кафанлиги, мана бу ип ўрами билан тикишсин, бу – замзам суви-га ботириб олинган ип, фаришталар савоб айтиб туришади.

Тонг ёришиб улгурмаган пайт эди.

Ҳали Раънонинг бошига мусибат тушмаган эди. Тўсатдан рўй берган бу ҳодиса ҳаммани довдира-тиб қўйди. Қайлардадир сокин ҳаёт давом этаётган-нига ақл бовар қилмасди. Ҳаял ўтмай қариндош-уруғлар ҳам етиб келишди, улар ҳам тўн кийиб олишган, эшикдан эркагу аёл бакириб йиғлаб кириб келар эди. Эркаklar дарвоза олдида бир-бирини кучоклашиб йиғлашар, шунча эркакнинг йиғисини илк бора кўрмоқда эди Раъно. Аёлларнинг чуввос солишлари юракни эзарди. Мана шу улкан муси-бат қалбига кириб борди-да, ўзи ҳам сезмаган ҳолда йиғлаб юборди. Йиғи ич-ичидан тошиб келарди, марсия келарди, ғусса ва ғам келарди.

Ғассол ишини тугатгач, жаноза эълон қилинди. Тобут деразадан чиқарилиб, ховли саҳнига қўйилди. Эркаklar саф тортишди. Хотинларга кимдир: «Жа-ноза ўкилади», дегач, йиғи-сиғи бирин-кетин тинди, аммо кимдир хануз пиқиллаб йиғларди. Имом бу дунёга келиш ҳам, кетиш ҳам ҳақлигини, қолганлар кетганларни ёд этиб туриши шартлигини айтиб, энди исми-расмини бажариб қўйсақ, марҳумнинг ўғли мана шу, айтинг-чи, отангизнинг қарзлари бўлса, зиммангизга олдингизми, деб сўради. Ўғил бўғиқ овозда: «Ҳа», дегач, марҳумдан қарзи борлар

ерга кўндаланг ташланган эски ходалар устига
куритгани кўйишди.

Остидан хаво ўтиб турса бир текис курийди, тоб
ташламайди, деди эр.

Янаги йили томоркамизга бир уй-бир дахлиз
кўтарамиз, ўшанда тандир ҳам куриб бераман, дея
ваъда қилди эр.

Ҳосил етилди. Раъно хосилни алқаб-алқаб,
мақтаб-мақтаб ўрди. Буғдой бошокларидаги донлар-
ни санаб чиқди. Бошокларининг бари тўлиқ, йигир-
ма тўрттадан ўттиз олтитагача дони бор экан.

Кузда янги томорка топ-тозаланди. Кеч куз-
ги арпа ҳам ўриб олинди. Эр қайтадан тупроғини
ағдариб чиқди. Кейин: «Яхоб берамиз, энди тупрок
дам олақолсин», деди.

– Ер ҳам биздақа эгаси борлигига суюнади, –
деди эр.

Ернинг ҳам жони бор.

У ҳам макташингга илҳак бўлиб туради.

Кўрдингми, бўлик тупроғи нимаики кадасанг,
хаммасини гуркиратиб-жўштириб ташлади.

Ёввойи ўтлар ҳам тизза бўйи ўсди.

– Ҳа, кўрдим, – деди Раъно.

– Хурсанд бўлсанг-чи.

– Нега?

– Худо ризкни баракаси билан ошириб-тошириб
берганининг аломати бу, – деди эр. – Барака берма-
са шундай бўлармиди?

– Йўк, сира бўлмас эди.

Халк бир бўлиб, мол-қўйини экинзорларга хай-
лади. Жониворлар колган-кутган пояларни, майса-
ўтларни ямлаб-ямлаб ейишди. Сигири тўйиб, терак
остида кавш қайтариб ётди.

Бу ерларда шамоллар сурон солиб эсар эдилар: кунботардан кунчиқарга, кунчиқардан кунботарга...

– Узокларда, тоғлар орасида катта очик жой бор. – деди эр. – Шамол ўша жойдан кириб келади.

Хамма ёкни бузиб эсиб ўтади-да, олисдаги тоғларга бориб урилиб, ўтолмасдан яна ортига қайтади. Ортига қайтганида шиддати сусайиб, ўзи заифлашиб қолади. Шунақа шамоллар йилига беш-олти марта эсади.

Биринчи эсадигани – дов-дарахтни, ўт-ўланни, экин-тикинни уйғотадиган шамол.

Такир ерни, жонсиз шохларни эгиб-эгиб, уйғотади.

Иккинчиси – гул-куртак ёзадиган шамол. Уйғонган дарахтларнинг танасида сув юради. Шохларида майда-майда куртаклар бўртади. Шамол ўша куртакларни очади. Уни калдирғоч шамоли ҳам дейдилар. Чунки калдирғочлар ўшанинг канотида учиб келишади.

Кейингиси эса гул тўқади. У камида уч марта эсади. Сабаби – гилос, ўрик, олма эрта гуллайди. Беҳи, шафтоли, нок эса кечроқ. Шуларнинг бари-нинг гулини тўкиб ўтади, ана шунда гулкосасиз қолган куртак мевага зўр беради.

Кейингиси – эрта меваларни тўкадиган шамол. У икки марта эсади. Шундан кейин шамоллар мавсуми кузгача тўхтади.

Шу шамол бўлмаса табиат мана шундай гуркирамасди. Дов-дарахтни чанглантиради, уруғларини сочади.

Худонинг ишига хайрон бўлмай иложинг йўк. Бу шамоллар ўз-ўзидан эсиб қолади деб ўйлайсанми?

Дов-дарахт ҳам жуфт-жуфт бўлиб умр кечиради. Шуларни биронтаси чангланмаса, мева солмайди.

«Шунча нарсани кайдан билади?», деб ўйлади Раъно, хайратланиб.

Мева тўқувчи шамол бугдойларни эгиб-қайириб ўтди. Бўлик-бўлик бошоклар ерларга эгилиб, айкашиб кетди. Раъно уларга қараб туриб, шамолни қарғади.

«Секинроқ эссанг ўлармидинг», деди.

* * *

Эр бугдойни қоплаб босиб қўйди.

«Энди ун деб хавотир олмайсан, — деди қулиб. — Чунки, бугдойимиз бор.

Ун керак бўлса, шартта иккита копини оламан-у тегирмонга обориб, торттириб келаман».

«Бизга пул-мул ҳам керакмас энди, — деди. — Тегирмончи хизмат ҳакига уч-тўрт кило унни олиб қолаверади. Чикитини ҳам олиб келсам, сигирингга емиш бўлади.

Ёғ зарур бўлса бир копини оламану дўконга обориб, ёғга алмаштириб келаман.

Яна нима керак сенга ҳой хотин?»

«Ҳеч нима, — деди Раъно ҳам қулиб. — Болалар соғ-омон, ўзимиз тинч, битта мўмин-мусулмонга яна нимаям керак бўларди?»

* * *

Баҳор ёмғирлари тугаб, кунлар кизий бошлаганида эр иморат бошлади.

Катта-катта дарё тошларидан олиб келдилар. Ерни ўйиб, тош билан уриб-уриб шиббаладилар. Сен энди аралашмайсан, буёғи эркакларнинг иши, деди эри Раънога. Қариндош-уруғлар, дўст-ёрлар келишди, катта қозонда шўрва, ош дамланди. Қишлоқда ҳар куни ҳашар эди. Кишилар ҳайё-хуй ила, ҳазиллаша-ҳазиллаша бир уйнинг деворини бир кунда уриб қўяр эдилар. Раънонинг эри пойде-

вор кўтарди. Тежамли бўлсин дея пойдеворга тош каладилар. Шундан сўнг бултур кесилган теракларни олиб бориб синч кўтаришди. Раънонинг эрининг устачиликдан хабари бор эди, тиним билмай чумолидай ишлаб, ҳаммасини аста-секин битириб олди. Синч ёз бўйи куриб турди. Бу орада эр-хотин лой кориб, гувалак солишди. Гувалаклар ҳам ёз жазирамасида куриди. Ёз тугагач, эл хашарга айтилди. Халк келиб, кечгача уриб-кўтариб кетди. Раъно те-варагида ва ичкарисида сомонли лой парчаларию гувалаклар қолиб кетган иморатга караб, савлатли, кўркам уй бўлди деб қувонди.

Эр тўқайдан камиш кесиб келди. Томга те-рак шохларини кўндалангига териб, устидан ўша камишларни босишди. Кейин эр сомон аралашти-риб катта лой килди, томга лой ҳам босилди.

– Шифер ҳам киламизми? – деб сўради Раъно эридан.

– Шиферга пул йўқ-ку? – деди эр.

– Бизни уй ҳам чиройли бўлмасинми? – дея ту-риб олди Раъно.

Эр кўнди. Ниҳоят, кеч кузга борганда томни ёпиб олдилар.

– Ана, иш битди, – деди эр қувониб.

– Энди тахта полини коксак, сувоғини килсак, эшик-ромини ўрнатсак, уй тайёр-да. Кириб, маза килиб ўтираверасан..

– Ҳечам-да, – деди Раъно. – Шолча-палос, тўшак-парда деган нарсалар ҳам бор.

– У ёғи сени ишинг, – дея кулди эри.

Шунда Раънонинг эсига онасининг гапи тушди. Эрига ер остидан каради, у хушфёъл кулиб турарди.

Сираям бургутга ўхшамасди.

Ўзи ҳам она бургутга ўхшамасди.

Бекор гап экан, деди. Мусичаларга ўхшамай-мизми кўпроқ?

Мусича ҳам хас-хашакдан ин қуради, бировга зарари тегмайди, ку-кулаб дон-дун ташиб юраверади.

Ёмони шундаки, ўша кора юзли киши улардан бир неча уй наридан томорка олган экан. Қайтаётганларида томоркасида бир нималарни мўлжаллаб юрганини кўриб, Раънонинг юраги увишиб кетди. Бакрайиб қараб турганини кўриб: «Илоё, бетингни Худо тескари килсин», дея қарғаб ўтди.

Кўни-кўшнилари «Янги уй қутлуғ бўлсин», дея ош-палов пишириб чиқишди.

– Эл барибирам яхши-да, – деди Раъно, суюниб. – Қаранг, бирпасда ҳаммаёқда иморат. Одамларимиз жуда инсофли-диёнатли-да.

– Ҳаммаям эмас, – деб эътироз билдирди эр. – Нариги кўчадаги Аҳмадни танийсан-ку? Кеча маст бўлиб, кўшнилари билан уришибди. Ёки тепа маҳалладаги Тошмат? Ҳаммани алдаб, пулини олиб қайтармай юради.

– Унда ўша Аҳмад билан Тошмат ёмон, – деди Раъно. – Эл эса барибирам яхши.

* * *

Раъно яна кўк кийди.

Қиска вақт ичида ота-онасидан айрилди.

Ҳар икковлон касал бўлмасдан, бировга оғири тушмасдан жон бергани юракни янада эзар эди.

Ўлим ҳақ! Ҳар ким ҳам бир куни бу оламдан кетади.

Яна бир ҳақиқат шуки, кетганлар сизу биз борадиган жойга бизлардан аввалроқ бориб турадилар.

Ўзингники ёмон бўлар экан. Раъно ёмон куйди. Ўзини ҳар томон урди. Ота излари колган тупрокларга ўзини отиб йиғлади, у курган иморатларга юзини босиб йиғлади.

«Вой отам, ҳамма нарсаларингиз ўз жойида турибди-ку, ўзингиз қайдасиз?» деб бўзлади.

«Уйингизга кирсам, исингиз димоғимга урил-
япти-ку, жон отам?»

Касал бўлганларида «Жоним қизим» дея, у ёғини
айта олмай ютинганларигача хаёлида жонланди.

Айтиб-айтиб йиғлади. Шундай йиғласа, юраги-
нинг ичидаги тафти босилгандай бўлди.

*Қатор-қатор уй солган,
Деворига гул солган,
Солган гули битмасдан
Гўристонга йўл олган,
Экса битмас майдоним,
Чақирсам келмас меҳмоним,
От кўтармас полвоним,
Уйимдаги султоним,
Орқамга тушган офтобим,
Устимга кийган кимхобим,
Қишлардаги қишловим,
Ёзлардаги яйловим,
Отажоним, жон отам,
Отажоним, вой отам...*

Этигига, белбоғига, тўнига юзини босиб-босиб
йиғлади Раъно киз.

Ҳа, кизнинг куйиши ёмон бўлар экан. Қиз ўз-
ўзини еб қўяр экан. Жонини аямас экан, қушдай по-
тирлаб ўзини ҳар ён урар экан.

На қайнона юпата олди уни, на эр, на боласи.

Биттасигаям кулок солмади. Боласини бағри-
га маҳкам босиб, дарду армонларини айтиб бўз-
лайверди, бўзлайверди.

«Отажонимни беҳиси», деб мурожаат килди
беҳига. «Наинки ўзини, балки қўлларининг изиниям
тополмай колдим-ку, энди сен ҳам кўзимга ўтдай
кўриниб кетяпсан», деди беҳининг ғадир-будир та-
насини сийпалаб.

«Индамайгина ўлиб колаверди-я», дер эди ку-
йиниб.

«Хеч кимимиз колмади-ку, болам», дер эди кизчасига.

«Бу ёруғ оламда сену менгина колдик холос, жоним болам».

Бола тўлпок кўлчаларини ўйнатиб, онасига тиник нигоҳини тикиб тураверди.

«Энди кимга керагимиз бор, болажон?

Бобонг ҳайитларда белбоғини қатига канд-курс кистириб, сени-мени кўргани келарди-ку?

Энанг ҳар икки-уч кунда бир: «Нон ёпувдим, кип-кизариб пишди, иккитагинасини сенга илиндим» деб потирлаб келаверар эди-ку?

Ҳаётида бирор рўшнолик кўрмасдан, мана, ўтдикетди-ку?

Ўзи емади-ку? Ўзи ичмади-ку?

Шунда кизчасининг юзига кўзёшлари томар, томар, томар... Раъно: «Болажоним, сениям кийнаб кўйдим-ку» деб, томчиларни рўмолининг учи билан артиб-артиб оларди.

Ҳатто эрига ҳам гапиргиси келмасди. Индамасдан йиғлай-йиғлай юмушларини килиб юраверарди.

Шундай кунларнинг бирида ёмғир ёғди.

Ёмғир тандир ёнига босиб кўйилган гўзапояларни, макка боғларини, сарғайган ўт-ўланларнинг барини ҳўллаб, майдалаб ёғаверди. Бирпасда ҳаммаёк шалаббо бўлди.

Чирок аллақачон ўчиб қолган эди. Салқин этни жунжиктирар, уй бўғотларидан шаффоф томчилар чакилларди.

Раъно уйга кирди, шам ёқди.

– Кўй энди, куяверма. Болаларинг ҳам кийналиб кетишди, – деди эр меҳрибонлик билан.

Раъно индамади.

– Бунақада ўзингни бир нима килиб кўясан.

Раъно яна индамади.

– Кел, кўй энди, – деди эр, овозида меҳри тов-
ланиб, ўзига тортиб. Шунда рўмоли сирғалиб ел-
қасига тушди. Эр сочларини силамоқчи эди, Раъно
четланиб, рўмолини қайта бойлади.

– Нега бойладинг, тураверсин? – деди эр.

– Йўқ, уят бўлади, – деди Раъно.

– Ўзимиз холосмиз-ку?

– Худо кўриб турибди, – деди Раъно.

Жим колдилар.

– Айт-чи, – деди эр овози ўзгариб. – Мени сира
яхши кўрганмидинг?

– Вой, нима деяпсиз? – дея хайрон боқди эрига.
Бундай хаёл аклига келганига ажабланди.

– Ростдан?

Эр атай шу саволни берганига акли етиб
турарди.

– Ростини айт, – деди эр. – Балки киз болали-
гингда кимнидир ёқтиргандирсан?

– Нималар деяпсиз? – деди Раъно эрига рўй-рост
жаҳли чикиб қараб. Кейин шартта деди:

– Ўлсам ҳам бировга тегмас эдим!

Шу гап етарли эди. Эрнинг юз-кўзига фав-
кулодда жилмайиш инди. «Худойимга шукр», деди
илжайиб.

* * *

Кунлар ўтаверди. Томорқа тераклари жуда тез
ўсди. Кўпчилик иморатини тиклаб ҳам олди. У ерга
қараб туриб қачонлардир бепоён дала бўлганига ақл
шошар эди. Раъноларнинг иморати ҳам битди.

– Одамларнинг бахтиёр бўлиши учун қанчалар
оз нарса кераклигини қара-я, – деди эр. – Ҳақиқатан
ҳам, бир парча ер, озгина ризқ-рўз, тинчлик-
хотиржамликдан бошқа яна нимаям керак бўларди?
Худого шукр, ҳаммамиз соғ-саломат, халқ омон, бо-
лалар ўйнаб-кулиб катта бўлишяпти...

– Ҳа-я, – деди Раъно.

– Полвоннинг тўйиниям килолмадик, – деди эр. – Аввал меникилар кетишди, кейин сеникилар. Уч йил кўкдан чикмадинг. Энди элга ҳалоллаб қўйсак нима дейсан?

Топган-тутганларини йиғиб-териб, оз-моз қарз ҳам олиб, полвонни «ҳалолладилар».

Бўй-бастига муносиб кичкина тўнча, иси анқиб турган яп-янги дўппи кийдирилиб, белига белбоғ боғлаб қўйилган ўғилча нималар рўй бераётганига ақли етмасдан қўлида ўйинчоқлари ва ширинликлари билан ҳовлида ўйнаб юрар, ҳамманинг диққат-эътибори тўйболада, қиз томон қуёвнинг ота-онасигаю, ўзига бошдан-оёқ сарпо ҳадя қилган, тоғалар каттакон новвосни эл кўзида етаклаб олиб келиб, бостирма устунига бойлашгач, шохларигаю туёқларига аркон ташлаб, мана шу пилдираб юрган болақайнинг келажақда омон-эсон ўсиши учун қурбонлик ўларок сўйилиб, қони четроқда ерга қазилган чуқурчага оқизиб ҳам бўлинган, ҳозир беш-олти киши биргалашиб терисини шилар эдилар. Уста келганида Раъно ичкари уйга қочиб кириб, қулоқларини беркитиб ўтириб олди, боласининг озор чекишини ўйласа вужуди дир-дир титрар эди.

Ташқаридаги эркаклар каттик-қаттик гапиришиб, қулар эдилар.

Бир маҳал боласи чириллаб йиғлаганида Раъно ҳам йиғлаб юборди, сира ўзини босолмас эди. Аммо худонинг раъйига, элнинг урфига қандай қарши борсин? Сал ўтиб, бола йиғиси босилганида: «Ана, энди катта йигит бўлди», дея шод-хуррам турган кишилар орасига кириб бориб, чўмбири устига дўппи ёпиб, белбоғ ташлаб қўйилган, аммо ўзига берилган ўйинчоқларгаю кичкина пичоқчага алаҳсиб, қора киприқларида ҳалка ёши титраган-

ча жилмайиб турган ўғлини кўрдию енгил тортди: «Хайрият», деди. Ўғилнинг ҳам, кизнинг ҳам онасини куйдирадиган бир доғи бор, ишқилиб, болаларимга бошка дард бермагин, берсанг ўзимга беракол, деб ёлворди.

* * *

Энди Раъно ота уйига борганида томорка айланар, ариқча кичрайиб колган, тубида озгина сув окар эди, холос.

Қизгина энди ота экиб кетган беҳи билан сўзлашар эди.

«Отамнинг беҳиси, ўсяпсанми?»

«Ўсиш қайда, она қизим. Бир амаллаб жон сақлаб турибман. Кўряпсанми, мадорим қуриди. Майда шохчаларимнинг учлари ҳам қуриб бормоқда».

* * *

Ўша тонгда зилзила рўй берди.

Зилзиладан бир неча сония аввал Раъно тўсатдан уйғониб кетди. Шу маҳал ер остидан жуда қудратли бир гулдурос эшитилди. Ҳаял ўтмай ҳаммаёк силкинди. Деворлар қарсиллади, бир нима тараклаб тушди, сигирлар бўкириб, итлар ангиллай кетишди. Раъно жон ҳолатда сапчиб, калима қайтара-қайтара, бир қўлига қизчасининг бешигини, иккинчи қўмита ўртанчасини ва катта ўғлини олиб, ташқарига отилди.

Валишлар ҳам силкинар эди.

Ҳавода кизғиш туман сузар эди. Бунақа ғалати туманни сира кўрмаган эди Раъно. Ёз кунида пайдо бўлиши кўркинчли эди, ҳозир ер юзи ёниб кетса-я, деб кўркиди у.

— Худоё ўзинг сакла! Вой, тавба қилдим!

Тинмай шу сўзларни такрорлар эди.

Эр ҳам отилиб чиқди, шу фалокат вақтида ҳа-

лиям карсиллаб чайкалаётган иморатларига ола-
кула кўзларини тикиб у бир ён, уч боласини бағрига
босиб, тили калимага келмай турган Раъно бир ён...
шу икки жон, эру хотин.

Салдан кейин зилзила тинди. Одамларнинг кич-
кириги, мол-қўйларнинг маъраши хануз эшитилар
эди.

– Қанақа қилиб опчикдинг буларни? – деди эр
хайрон бўлиб.

Раъно ўзиям билмади.

– Билмасам, – деди хайрон бўлиб.

Ҳақиқатан ҳам кап-катта йигитга қўшиб, киза-
локни ва бешикни бир вақтнинг ўзида уйдан олиб
чиқиш ақлга сиғмас эди.

Кўча тўла одам эди. Ҳамма тўзғиб, уйларидан
ташқарига отилиб чиқишган эди.

– Тинчмисизлар, тузукмисизлар? – дер эди ҳам-
ма бир-бирига.

– Шукр-шукр, – дер эдилар колганлар ҳам.

Ҳамма бир-биридан ҳол сўрар эди.

Қишлоқ ваҳимага тўлиб кетган эди. Кимнингдир
сигир-қўйи бостирма тагида қолибди. Пастроқда,
айникса, шовқин кучли эди. Кўзи ёмон қора киши
бултур қўшниси билан девор талашиб уришган
экан, зилзилада уни ўша девор босиб қолибди.

– Тавба, Худойим тинчликни кадрини кўрсатиб
қўйди-я, – деди Раъно.

* * *

Эр телевизор олиб келди.

Томга симини чиқарди, каеринидир бураган эди,
липиллаб турли юртларни, турфа кишиларни, уруш-
жанжалларни кўрсатди. Тўда-тўда бакирок оломон
уйларни ёқар, кичкириб-бакирар эди. Телевизор ота-
сини ўлдирган болани, ўғлини уриб майиб қилган
отани, номаълум сабабга кўра тўда-тўда бўлиб

ўзини соҳилга уриб ҳалок қилган балиқлар галасини, тасодиф туфайли бойиб кетган ақлсиз кишини, онасини ёлғиз ташлаб қўйган ўғилни кўрсатди.

– Ўчиринг шуни, – деди Раъно кўнгли озорланиб. – Тавба, дунёда шунака одамлар ҳам борлигига ишонгинг келмайди. Биронтасида ҳаё-инсоф деган нарса йўғ-а? Бир-бирини итдай ялаб-юлкайди, одамлар бор ҳам демайди. Ўлсин, нима қилардингиз шуни опкелиб?

– Болалар кўришсин дедим-да.

– Болаларга кўрсатиб нима киласиз, бетини очиб? – деди Раъно.

* * *

Бу ерларда шамоллар сурон солиб эсаверадилар, кунботардан кунчиқарга, кунчиқардан кунботарга...

Эрнинг сочларига оқ тушди. Гавдаси эгилди, юзи тиришларга тўлди. Ўзининг ҳам ажинлари кўпайди. Аввалги чакконликлар қайда энди?

Юмушлар эса эсини таниганидан бери ўша-ўша: хануз арик бўйларидан, экинлар ораларидан ўт юлиб, сигирга солиш, томорқага қараш, ҳовли супуриш, хамир кориш, нон ёпиш, овқат пишириш... Аммо бели дарров оғриб, чарчаб ётиб олгиси келар, вужудни қувват тарк этмоқда эди.

Ўғилни уйлар вақти юз кўрсатди.

Таниш-билишлар ким орқалидир кимнидир кизини рўпара қилар эдилар. Эмишки, фалончининг кизининг сочи супурги-ю қўли косов, оёғи олти-ю қўли етти, хуллас, жуда меҳнаткаш эмиш. Ҳар қанча ишласа ҳам чарчамасмиш. Ўзи ниҳоятда камсукум, ғоятда одобли, гап сўрасангиз гапирмасмиш, ҳар иш қўлидан келармиш, келин бўлиб тушган хонадонини боғу бўстонга айлантириб юборармиш.

Шундай эса-да, Раъно ўғлини ҳеч кимга раво кўрмас эди.

Йўкса, ўғил кучга тўлди, кўркам, ажойиб йигит бўлди. Ота-боболардан колган одат шу, йигит эр етилгач, уни йўлга соладиган хотини бўлади дейдилар. Кўча-кўйда юраверсаям бўлмайди. Тезда бошини икки килиб кўйсанг, куюлади, акли киради.

Ўғлига: «Сени уйлантирамиз», дердию ич-ичи бир симиллаб оларди.

Ўғилнинг жилмайиб турганини кўриб ғаши ҳам келар эди.

– Ҳах, илжаймай қол, нимага куйдирасан? – дер эди. – Ҳали хотиннинг тарафга оғиб кетарсан ҳам?

– Менга барибир, хизматингни қилса бўлди.

– Унақа дема, – деди Раъно. – Мени хизматим нимаям бўларди? Хотин киши рўзгорингни бутлайди.

– Бутласин-да, – дея кулди ўғил жилмайиб, онасини кучоклаб. – Лекин хизматингниям бажарсин. Қанча меҳнатлар қилдинг, қанча қаттиқ кунларни кўрдинг, қават-қават тўшакларда мазза килиб ўтирда энди, она.

* * *

Йигирма йил аввалги ҳодисалар энди Раънонинг кўз ўнгида такроран рўй бермоқда эди.

Келин бўлмишнинг яқинлари кўча-кўйда кўришиб қолишса, эгилиброк салом беришар, куюкрок хол-аҳвол сўрашишарди.

Ҳар икки хонадонда ҳам анча-мунча киши тўй тадориғи билан овора.

Деворларнинг тўкилган сувоқлари қайтадан сувалган, бўялган, эл келса маломат қилмасин дея ҳар тараф саришталанган.

Жўхорилар ўсиб ётган ерлар тозаланган.

Кишилар маҳалланинг дошқозонларини араваларда ташиган.

Келиннинг уйига қўй, нимта, ун-гуруч, гўшт-нон, сарпо-суруғ юборилган.

Раъно ўғлининг бўй-бастига караб туриб, уни хануз кизганар эди.

«Айланай кош-кўзингдан, бирам келишган йигит бўлдинг-ки», дер эди.

«Эшигимдан кириб келган давлатимсан-ку, айланай», дея суяр эди.

«Юзимнинг кизилиям, тилимнинг узуниям сенсан, болам».

Маросимлар давом этар, тўй руҳи кишлокнинг анча-мунча хонадонини эгаллаб олган эди.

Кичкина болачалар ҳам ўйнагани кириб келишса: «Тўйлар кутлуғ бўлсин, хола», – деб кетар эдилар.

Узун капгири, катта чўмичлари билан баковул кириб келди. Катта ўчоқларга ўтин калади, кўк тун кўкларга ўрлади. Баковул кизариб-кизариб, дошқозонларнинг бирида тўй шўрваси, бирида ош пиширди.

Маҳалланинг одами кириб келди, ҳовли издиҳомга тўлди. Ёш болалар ҳам маккаси ўриб олиниб тозаланган ерга ўтириб олиб, «мазза бўпти» деб шўрва ичар эдилар. Қарияларга ичкарига жой килинган эди. Ош сузилди. Одамлар еб-ичишиб, келин-куёвга худо бахту саодат берсин, дея фотиҳа килиб кетишди.

Келган-кетган кўп эди. Ҳаммасининг дастурхонига бир-икки сиқим канд-курс, нон-катлама, парча мато қўйиш керак эди.

Ҳовли яна иккига айрилди. Хотинлар тараф узун ок сурп билан тўсиб қўйилди. Эркаклар дарвозахонада тўпланган эдилар. Хотинлар тараф қушлар сайрагани каби қий-чувга тўла, ҳаммаси баб-баравар гапираётгандай тасаввур уйғотарди.

Ёш-яланглар тўйхонани тайёрлаб бўлишган, уч-тўрттаси ток зангига катта қора қутиларини ҳам олишган, қўшиқчилар тайёр, нарироқда карнай-сурнайчи ҳам жамулжам... Раъно мана шу тўс-тўполон ичида пилдираб юрарди.

– Куёвнавкарлар тайёрни?

– Тайёр, тайёр.

Бир маҳал келин-куёвга ажратилган уйдан банорас тўни ингичка қадди-бастига чунон ярашган ўғли чикиб келди. Қоп-кора сочлари дўппи остидан тошиб чикиб турар, кора кошлари қалин, баланд бўйли, кўркам йигит бўлган эди.

Раъно истамаса ҳам қарокларига ёш келди. «Вой ўлай, тўй бўляпти-ю, йиғлагим келишини кара, уят-а», деди.

«Бўй-бастингдан айланай деб бағримга босай десам, бўйингга бўйим етмайди-я, онанг чўринг бўлгур!»

Қариндош-уруғлар, таниш-нотанишлар ҳам куёвнинг елкасидан олиб, юзларига фотиҳа тортар эдилар. Ҳамма ҳавас ила куёвболага қарашарди.

«Ху, кўзинг ўзингга теккур», деди Раъно ичида, келганларнинг орасида биронтасининг кўзи бор бўлса-я деб хавотирга тушиб.

Ҳа, Давлатбек куёвларнинг сарвари бўлган эди.

Куёвнавкарлар жўнаб кетишди.

– Ёўзапоя опчикмайсизларми? – деб сўради Раъно.

– Йўқ, хола, энди ёўзапоя ёкилмайди, – деди йигитлардан бири.

– Вой, келин-куёв олов атрофида айланмайдими?

– У маросим бекор бўлган, – деди йигит.

Раъно у ишни жоиз эмаслигини билса-да, келин-куёвга зарар-зиён тегмасин дея, барибир ам ўт атрофида айланишларини истар эди.

Ярим соатча вақт ўтгач, куёвнавкарларнинг кий-кириғи, чилдирма дўп-дўпи эшитилди.

Келин келди!

Куёвларнинг сарвари Давлатбек келинни етаклаб даврага олиб кирди.

Раъно ана шунда ўзини тутолмай, теварагидагилардан ҳам уялмай, рўй-рост йиғлаб юборди.

«Хой, тузукрок кўйлагингизни кийиб олмайсизми?» деди кимдир.

Раъно ўғлидан кўзини узгиси, бошка кўйлак кийгани уйга киргиси келмай, кўзидан ёши окиб караб турарди. Ёр-ёр садолари остида болажони давратўрига ўтиб ўтирди. Ўртакаш бир нималар деб жаврай бошлади, аммо гаплари Раънонинг кулоғига сира кирмас эди.

* * *

Орадан йил ўтар-ўтмас кизни ҳам чиқардилар.

Қизалоғи отасига тортган, чўзинчок ок юзли, кошлари пайваста, ойдай бўлиб турар эди.

Келинни олиб чикиб кетар махали отани чорладилар.

Яна ўша эски ёр-ёрлар айтилар эди.

Валишлар остига, кизалокнинг қанча шўх-шодон кунлари ўтган шу кадрдон ҳовлининг тупроғига, ота оёғи остига янги палос тўшалди. Холалар кизни икки қўлтигидан ушлаб, ота пойига олиб келишди. Қиз икки букилиб: «Отажон», дея таъзим қила-қила келди. Хотин-халаж, бола-бақра кий-чуви остида падар оёғига бош урди, бу бош уришда: «Неча йиллар сув келса симириб, тош келса емириб ўстириб катта қилдингиз, энди мендан рози бўлинг», деган нидо ҳам бор эди. Шунда ҳаётнинг пасту баландини кўравериб дийдаси анчайин қотиб кетган шу кишининг кўзларидан ҳам тиркираб ёш чикиб, юзларига окди, атрофидагилардан ҳеч тортинмай, баралла хўнграб юборди.

Қизнинг қалбида ҳам, отанинг юрагида ҳам айтилмаган қанча гаплар бор эди-ю!

Бу йиғининг маъноси шундай эди:

«Дунёи дунда якка бир ўзим эдим, Худойим

фариштадай бир кизалокни – сени ҳады килиб юборди. Уйимда ўйнаб, чопкиллаб юришларинг ҳаётимни нурга тўлдирди. Чарчаб келсам, кичкина қўлчаларинг билан оёқларимни, елкаларимни укаладинг, чойлар дамлаб келдинг... Отанг қурбонинг бўлсин, болам, уйимда меҳмоним эдингми? Шунча йил асраб-авайлаб катта қилдим, бағримдан сира чиқаргим келмайди, аммо найлайин?»

Қизнинг айтар гапларини эса ҳеч ким билмади. Қиз ичидаги гапларини ўзи билан олиб кетаверди.

Келинни олиб чиқдилар.

Қий-чув билан хотинлар ҳам жўнашди. Ховли хувиллаб қолди. Отанинг бир-икки дўст-ёри бор экан, шулар жонга ора киришди, у ёқ-бу ёқдан гапириб, чалғитиб ўтиришди.

Тўйхона эса чароғон, ҳамма шод, бир гапириб ўн кулар эдилар.

Куёвлик сарполари ўзига ярашган куёв давра тўрида кўр тўкиб ўтирар эди.

Раънонинг юраги ийиди.

«Куёвжон», дегиси келди.

«Кипригимнинг устида, қароғимнинг остида катта қилган қизимни ўзим опкелиб қўлингизга топширяпман.

Иложи бўлса, бағримдан чиқарармидим?

Жонимни ипини қўлингизга бериб қўйяпман, жон болам.

Қошингизда пилдираб юришларимдан, сизга музтар-музтар, ялиниб-ялиниб қарашларимдан сезмаяпсизми?

Жонимнинг шу битта парчаси энди сизга бойланган. Сиз қулсангиз, ичим ёришади, ковок уйсангиз, дунё қоронғи бўлади.

Илтимос, шунча йил қошу қароғимда олиб юриб, авайлаб катта қилган боламга озор берманг, чўрингиз бўлай!»

Бу гаплардан куёвнинг хабари бормиди? Билиш кийин. Куёвнавкарлар каторида кўр тўкиб, Алпомишдай бўлиб жилмайиб турар эди.

Ўзининг иззатини ҳам, кадру кийматини ҳам билиб турар эди.

* * *

Шу тарика кетма-кет тўйлар бўлди. Гўё болачака ташвишидан қутулдилар.

Шамоллар хануз аввалгидек эсар эдилар: кунботардан кунчикарга, кунчикардан кунботарга...

Келгану кетган: «Ана, ўғилни уйлантириб, кизларниям чиқариб олдингиз, катта ташвишдан қутулдингиз», деб ҳавасланишар эди.

Аммо бола-чақасини уйлаб-жойлаган одам ҳам сира тинчимас экан.

Уйда ишларига уриниб юради-ю, аммо кўнглининг бир чети нариги маҳалладаги кизида, нима қияпти экан, тузукмикин, дея. Яна бир чети бу кизида. Ўғли сал ҳаялласа, питирлаб жойида ўтиролмай қолади. Болалари катта бўлгач, одам боласининг кўнгли яримта бўлиб қолар экан, деган ҳулосага келди у. Яримта нимаси, парчаларга бўлиниб кетар экансан. Бир парчанг ўғлингга, бир парчанг кизингга тортиб тураверар экан.

Онаизорининг гапи ҳам эсига келди. Бир маҳаллар: «Ичимдан узилиб тушган парчамсан-ку», деб ёйилиб кулимсираганлари кўз олдида жонланди. Оддийгина у гапнинг шунақа чўнг маъноси бор экан-да, деди ҳайратланиб.

Тавба, тақдир деган кўзга кўринмас бир чархпалак секин-аста айланмоқда.

Келин ҳовлида юмушларини бажариб юрипти. Бир нима дей деса, лоп этиб кўз олдида ўз кизи келади.

Келинчак ҳали жуда ёш, гоҳ тортиниб, гоҳ довдираб ўзича юмушларга уриниб юрибди, мана,

хозиргина товукларга жўхори донидан сепди... бир нима дей деса, у ёқда кайнонаси кизига худди шу гапларни айтишидан чўчийди.

Ўғли келиб қошида бир оз ўтиради, кейин уйига кириб кетади.

Одам хотинига, боласига боғланиб колар экан-да деб ўйлайди. Ажабо, эри ҳам шунақамиди? Раҳматли кайнонаси ҳам шунақа деб ўйлаганмиди?

Шулар хаёлидан ўта-ўта бир куни эрига:

– Отамиз-онамизга бир жонлик сўйиб ис чикарсак, тушимга киришибди, – деди.

Эр мамнун бўлди.

Лекин бу ишларнинг барининг битта яхлит хикмати бор эди.

Бу ёруғ дунёда неки қилсанг ўзингга қайтар экан: яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам. Ҳатто гапирган гапинг ҳам бир айланиб ўзингга қайтиб келиб турар экан. Бировга: «Фалончи нега бунақа-я» деб гапириб ҳам бўлмас экан, чунки кун келиб ўшанинг ахволига ўзинг тушар экансан. Ҳа, дунёи дунни бежиз чархпалак демас эканлар. Чархпалак деганлари оҳиста айланиб, ариқларга сув қуяди, дунёи дун чархпалаги эса ўз қилмишларининг ўзингга қайтариб қуяр экан...

* * *

Баъзан ўйлаб ҳам коларди, шунча йил яшабди, бировга сира ёмонлик қилмабди. Ажабланарлиси шундаки, ўзига ҳам бировдан ёмонлик етмабди. Ёмонликларнинг кўпи сўз туфайли бўлишига ҳам ақли етди. Ҳа, биров бировнинг молини ўғирлаши ёки ҳақини еб кетиши ҳар доим ҳам рўй беравермайди, аммо ҳар куни сонсиз-саноксиз сўзлар айтамиз, кимларнидир гапирамиз, кимларнидир ёмонлаймиз, мана шу сўзларнинг бари эгасига етса озорланиши, ранжитиши ва гуноҳга айланиши турган гап.

Раъно кампирнинг ўйлари кўп эди. Бирининг ортидан бошқаси чувалашиб келаверар эди.

Тенг-тўшларининг, яқинларининг кўпи кишлок-нинг тепа тарафидаги жимжит маконга кўчиб кетишди. Бува-буви, ота-она, кайнота-кайнона, кул-гилари, гап-сўзлари оламни чароғон қилиб юрган яна аллақанча кишилар ўша ёкка абадиян жўна-дилар. Ажабки, юрагининг бир чети ўша томонга ҳам тортиб турарди.

Бутун ўтган умрига разм солса, бир кушдан ортик бўлмапти. Ўзи кўрган кушларнинг бари ин куриб полапон очишарди. Раъно ҳам бир ин курибди, полапон очибди, ризк ташибди...

Бу орада Давлат катта киши бўлди. Юрганида ер зириллади, гапирганида осмон. Уйга тўртбурчак катта бир нима кўтариб келди, уни деворга осиб, бир ерига босган эди, ғириллаб салқин ҳаво чиқара бошлади.

– Мана, она, маза қиласан, – деди Давлат. – Энди ёз иссиқларида, киш совуқларида кийналмайсан.

– Бунақа нарсаларингни ўзинг ишлатакол, – деди. – Менга кишга битта сандал куриб берсанг кифоя.

– Сандал ҳам куриб бераман, – деди Давлат. – Роса меҳнатни қилдинг, энди оёғингни узатиб, бир оз ором олсанг-чи?

Шунча йил заҳмат чекдинг, сира биринг икки бўлмади, бор топган-тутганингни боламга деб илин-динг.

Нима учун шунча уриниб-тиришиб меҳнат қил-санг ҳам бутун умр бўйи топганинг шу бир уй-у бир дахлиз иморат бўлди, нега шундай деб ўйлаб ҳам кўрмадинг.

Ҳаёт шу экан-да дединг, кўндинг-чидадинг.

Кўлларингни қадоғи ҳалиям кетмабди-ку, она?

Дунё ранг-баранг, қайлардадир кишилар етти ухлаб тушингга кирмаган роҳату ҳузурлар ичида яшаб юришибди, уларни билмадинг ҳам, кўрмадинг ҳам.

Энди кел, дунёни кўрсатай десам, отанг билан биргалашиб қурган шу уйимдан кетмайман деб болаларча тихирлик киласан.

Дунё ўзгариб кетган, она, юр, сен ҳам кўр десам, уйимда невараларимни хотиржамгина ўйнатиб ўтирсам, сен ишингдан кечга қолмасдан вақтида келсанг, синглинг тумов-пучкок бўлмасдан уйида тинч бўлса бас, дейсан.

Ҳалиям нон увокларини терасан, ҳамма нарсани тежайсан. Ҳалиям бир парча бўш ер қолса, тешачани олиб, инкиллаб-синкиллаб ўша жойга бир туп райхон ё битта чечак қадаб қўясан.

Невараларингга бир боксанг-чи. Сен яхши кўрган еримиздан худо барака бериб жўштириб юборган ризқ сингари, булар ҳам шунақа жўшиб-тўлкинланиб етилиб келмоқдалар.

Олам ўзгариб кетган десам қизикмайсан ҳам. Ҳа, ишқилиб тинчлик бўлсин, деб қўясан.

Кейинги пайтлар: «Қаторимиздан хато бўлма-син» деб дуо қилар бўлдинг.

Болагимдан биладан-ку, авваллари қизикканинг турли-туман қўйлақлар эди. Гоҳо хайитларда: «Болам, қўйлагим эскириб қолди, мени бозорга олиб бориб, янги қўйлақ олиб берсанг», дер эдинг.

Шуниям айтмай қўйдинг...

Лекин қўшнининг болаларидан биронтаси касал бўпқолса, дарров бир нима пиширасан, дастурхонга ўраб, ўшани кўриб келасан. Биров тўй қилса, келинингдан бир парча мато сўраб оласан, отамнинг қўйлагини бошингга ёпиниб, пилдираб ўша тўйга ҳам бориб келасан.

Она, ўглинг куч-куватга тўлди. Дунёда одамни акли бовар қилмайдиган юртлар, мамлакатлар бор. Кўрсанг эсинг оғадиган мўъжизалар бор. Юрақол онажон, кўрсатай десам, худди қичкина-гимда бир нимани билмасдан сўраганимдаги каби бағрикенглик билан жилмаясан, ўзимни яна ўша

махалдаги каби нималариидир билмас ҳис қиламан. «Қўй болам, менга шу эл кифоя, дунёнгни нимаям қилардим», дейсан.

Бир куни қаттиқрок туриб олдим, ўшандаям қўнмадинг.

«Ортикча пулинг бўлса, рўзғорингдан ортса, ана, синглингга қараш», дединг.

Бегона бир хонадонга узатилиб кетганида, сингил акага мўлтираб қолади, дединг.

Сингилни акага доим ичи ачийди, жони куяди, ҳар ерга борса: «Акам ундок, акам мундок», деб мактанади.

Бўй-бастингни кўрса хурсанд бўлиб кетаверади, мабодо уйига йўқлаб борсанг, ўша теваракдагиларни олдида кўкси тоғдай бўлади, гердайиб-гердайиб юради.

Кўзининг ёши бирпасда дувиллаб оқиб ҳам кетаверади: «Отамнинг ўрнига отам келди-я» деб суюниб ҳам олади.

Сенинг келганингдан шодланиб: «Акам яхши кўради» деб, қўллари куя-куя қумғонда чой дамлайди.

Ўзида йўқ бўлса: «Акам келди!» деб қўшнидан қаймоқ олиб чикиб олдингга қўяди.

Эрининг олдида тили узун бўлади. «Мендай ғарибниям йўқлаб келар одамим бор», деб суюнади.

Нима десанг ҳам оғзингга мўлтираб қараб туради.

Сингил райхондай бўлади, жамбилдай бўлади...

Болам, дединг яна, ота уруғингдан хабар ол, она уруғингдан хабар ол.

Тоғаларинг кони сенда оқади. Она уруғинг қайишади, сени бир томиринг оғриси, уни етти томири оғрийди. Билиб қўй, тоғаяу хола онадай меҳрибон бўлади.

Амакиларингдан хабар ол. Ота уруғ сир-хайбат саклаб туради. Ота уруғда отангни кони оқади.

Отангдай вазмин, хайбатли бўлиб туради. Сенга бир гап бўлса, теграингни тоғлардай куршаб олишади.

Сен кичкиналигингда улар куч-қувватга тўлиб, кўча-кўйларни тўлдириб юрган кишилар эдилар. Сен қувватга тўлганинда улар заифлашдилар. Эшигидан кириб борсанг, уларнинг кўнгли ҳам тоғдай бўлади.

Ота уруғинг хотини тарафга, она уруғинг эри тарафга мактанади, кўрдингми, кариндошим келди, дея.

Болажон, сен жуда ақлли бўлиб улғайдинг, сенинг қувватли ақлинг етган жуда кўп нарсаларга менинг ақлим етмайди. Аммо шунча йил яшаб, билганим: шу келбатинг, фаросатинг, зеҳнинг билан ҳам ота уруғингни, ҳам она уруғингни бирлаштир.

Бирлашмасанг бўлмайди, болам, ҳаёт оғир, мураккаб, кийин, шу олатасир ичида бир-бирингга икки оғиз яхши гап айтишинг шарт. Ҳамманиям ризки етиб турибди, ҳеч ким сенинг ризкингга зор эмас. Аммо одамлар икки оғиз меҳр сўзига жудаям зор...

* * *

Йиллар ўтаверди.

Қизик, умр гоҳ шитоб билан ўтаётгандай, гоҳ эса аста-секин оқаётгандай туюлади.

Отанинг беҳиси тамомила қартайди.

Томорқа оралаб ўтган ариқча кўмилаёзди.

Тепада кимдир сувни беркитди.

Ариқча қирғоғидаги ўтлар аввалгидай бўлик ўсмай қўйдилар.

Бу сув кишлокнинг тепасидан, тоғлар бағридан келади, дерди. Туси оқиш, тошдан-тошга урилиб, ҳар хил маъданларни эритиб жуда хуштаъм бўлиб келарди.

Келмай қўйди - я...

Отам ўшанда нима учун беҳи эктирганини энди

англагандайман, деб ўйладн у. Беҳи узок яшар экан. Нок, ёнғок, ўрик ҳам. Қолганларининг умри қиска экан-да.

Қизалоғим умри бўйи шу мевадан тотиб юрсин, деган экан.

Лекин болаларимга шуни уктиролмай жоним ҳалак.

Ҳой, уйинг буғдойга тўлгур, кўчат кадаб кўй. Қуш есаям, курт есаям савоб. Ўйнаб юрган кичкина болачалар еса, яна савоб.

Сендан ош-нон сўрармиди? Бир-икки йил тагига сув куйиб турсанг бас. Илдизи намга етиб олгач, ўзи ўсиб, мева солаверади-ку? Йиғиб-териб олишга эринсанг, меваси сени кутиб қанчадир вақт шоҳида туради, кейин узилиб ерга ҳам тушади.

Худойим бутун оламни баҳор пайти одамнинг акли етмайдиган тур, ис, шакл ва қиёфада анвойи чечаклар билан безашини кўрмаяпсанми? Кузда ҳаммасини ҳасга айлантириб юборишидан аклинг шошмаяптими? Ўша гўзалликларнинг барини ҳазонга айлантириб, лой-тупрокка қориштириб ташлаётганидан ҳайикмаяпсанми?

Раъно кампирнинг тоби қочди.

Қизик, бир сабаб йўқ, бир жойи оғримайди, шу ёшга кириб бир марта касал бўлмаган одам, энди мадорсизланиб, вужудидан куч-қуввати кетиб ётиб қолди.

Шунча заҳматларни кўрган кўзлари энди юмук, бармоқлари, ияги ҳолсиз титрайди, ажин босган юзида, пешанасида тер кўринади... бир тутамгина бўлиб, кенг-мўл ўринда ётади.

Гоҳ ҳаёллари орасига кириб кетиб, ўзини бир маҳаллар ариқ бўйида капалакларни қувиб юрганини кўради. Қизиги шундаки, у капалаклар ҳам ўша кезлардаги каби Раъно билан гаплашишади.

— Юр, ўйнаймиз, — дея хилпираб учишади капалаклар.

Кушлар хануз тумшуғида бир нималар кўтариб инларига шошишади. Хануз у инлардан полапонлар чийиллаб, бошчаларини чиқариб караб туришади.

– Ҳой, кўзингни оч, – дейди кимдир эрининг товуши билан.

Раъно ўрнидан кўзғалмоқчи бўлади, кўзини аранг очиб, эрини кўради. Эрининг кароқлари нам.

– Мени кўрқитмасанг-чи, – дейди ияги калтираб.

– Ҳа, келдингизми?

– Келиш нимаси, бошингдан кимирламай ўтирибман-ку?

– Отаси... кетиб қолмасмикинман?

– Ҳар нимани гапираверадими одам деган? – деб зарда қилмоқчи бўлади эр, аммо овозида шиддат йўқ, калтираб чиқади. – Кўзингни очсанг-чи.

– Озгина ором олай, – дейди Раъно кампир, ялинчоқ овозда. – Салгина холос, кейин тураман, отаси. Фақат...

– Гапирakoл.

– Фақат... «Розиман» деб қўйинг, отаси...

– Розиман, – дейди шунда ота кўзининг ёшлари дув этиб оқиб. – Мингдан-минг розиман, онаси. Худойим сендай аёлни менга омонат қилиб берибди-ю, рози бўлмасмидим?

– Шукр... – дея пичирлайди Раъно ва бирданига тириш ажинлари ёйилиб, қулимсирайди.

* * *

Қулимсираган маҳали у ўзини яна улкан дарахтлар, шодон ариқча, гапирадиган гул-чечаклар орасида кўради.

– Ҳа, ариқча, оқяпсанми?

– Оққанда қандоқ? Шунақанги тўлиб-тошиб оқяпманки!

Сал нарида бепоён бир дарахтзор шовиллаб чайқалади.

Ой хаволаб нур сочармиш. Раъно ўша дарах-зорнинг бошланиш жойида, ой ёруғи чанг каби ёғдуланган ингичка сўкмок бошида турганмиш.

«Бу канака дарахтзор бўлди, илгари сира кўрмаган эканман-а», деб ўйлармиш хайратланиб.

Ажабки, ўзи кизалоклигидаги каби куч-кувватга тўлган, чаккон эмиш.

Теваракда ҳеч ким йўклиги ҳам хайратга солармиш.

«Кўшнини боласини мазаси йўғийди-я», – деб хаёлига келармиш. – Шунини бир кўриб чикмадим-а, аттанг».

Эри ҳам хаёлига келармиш.

«Яна анча-мунча ишлар бор, отаси, – дермиш хаёлан эрига, эшитиб турганига аниқ ишониб. – Найлайин, қисмат экан, мен энди шу ёқларга келиб қолдим. Сиз шошмай турақолинг, ҳаммасини битириб, кейинроқ келарсиз».

Шу сўкмокдан юрса, ортига қайта олмаслигини ҳам билармишу сўкмок қайга олиб борар экан деб кизикар ҳам эмиш.

Лекин ўша томонга бориши ҳам шартмиш.

Сўкмокка қадам босаман деган жойида, шуңдоққина йўл четида турган Чимчиловчи Ғалати Махлукни кўриб қолди.

– Вой, – деди севиниб. – Бу ёқларда нима қилиб юрибсан? Эсингдами, болалигимда мени кўритганларинг?

Чимчиловчи Ғалати Махлукнинг кўзлари маъюс эмиш.

– Нимага индамайсан? – дермиш Раъно.

Шунда:

– Алвидо, – дебди Чимчиловчи Ғалати Махлук, қайгадир бошқа томонларга қараб.

У қараган томонларда оппоқ булутлар сузар эмиш.

– Нимага унақа деяпсан? – деб сўрабди Раъно.

Чимчиловчи Ғалати Махлук жавоб бермасмиш.

Шундан кейин Раъно ўша сўқмоқдан илгарилаб бораверди. Юзига шамоллар урилди.

– Сиз ҳам шу ерда экансиз-да, – деди у яна суюниб. – Эсингиздами, сочларимдан юлкилар эдингиз? Сочларим коп-кора, узун эди-да... Садоланишларингизни босаман деб қанча кичқирсам ҳам овозим гувиллашларингизни босиб кетолмасди. Меваларни дувиллатиб тўкиб ўтардингиз, осмонда кат-кат булутларни тўдалаштириб ҳайдаб келардингиз. У булутлар ёмғирларни ёғдирар эди, ўша ёмғирлар остида чунон кичқириб ўйнар эдим-ки...

– Алвидо... – дейишди шамоллар, ортга қараб эсаркан.

Раъно янада ҳайратга чўмиб, сўқмоқда илгарилашда давом этармиш.

Буталар остида кичкина малла тулки ҳам турган экан.

– Вой ўлгур, сен ҳам шу ердამисан? – деди Раъно унга.

– Худойимга шукр, ҳаммангиз шу ерда экансизку, – деди миннатдор бўлиб. – Ҳозир шунақанги ажойиб бахту саодатни сезяпман-ки! Келинглари, ҳаммамиз биргалашиб ўйнаймиз.

– Алвидо, – дебди тулки ҳам, маъюс кўзчаларини пирпиратиб.

Уларнинг бир хилда туришларидан ажабланган Раъно яна йўлида давом этган эди, салдан кейин ингичка, тевараги гулу чечаклар билан безалган, бир учи булутлар орасига кириб кетган хавойи сўқмоқ олдидан чикиб қолди.

Сўқмоқнинг теграсида ўсган чечакларга эгилиб, уларнинг ўзи бир маҳаллар ўтказган оқу қора райҳонлар ва чиннигуллар эканини кўрди.

Бу ерда ҳам печаклар, курмаклар, ажриқлар бор экан, улар йўл устини коплаб, ям-яшил гиламча ҳосил қилишибди.

– Вой-бўй, – деди у сўкмок учига караб. Ўша ерда улкан бир дарахт кўринар, остида ўйнаб ўтирган кичкина кизчалар кўзга ташланармиш.

– У Тўби дарахти, – дейишармиш чечаклар. Узок-узокларда, янаям юксакда жуда улкан бир нима кўзни олгудай бўлиб яраклаб товланармиш.

Сўкмок устидан кушлар учиб ўта бошлашди. Раъно уларнинг ҳам ўша, ўзи таниган кушлар эканини кўрди.

– Қаёкка кетяпсизлар? – деб сўради у кушлардан.

– Билмадик, юксаклардан жуда қудратли бир садо келди, – дейишди кушлар. – Ўз-ўзимиздан тўпланиб, ўша садога жавобан чағиллай бошладик. У тепаю пастдан, чапу ўнгдан, ич-ичимиздан баб-баравар келди. На емишга, на полапонларга карадик. Дон-дунлар, учолмай қолган полапонлар ер бетида шундок қолиб кетаверди, тўлқин-тўлқин келаятган ўша қувватга истасак-истамасак бўйсундик. Шу учини тоғлару чўллар, дарёю денгизлар узра учамиз, токи ўша садо «Етар, бас» демагунча.

– Полапонлар? Вой ўлай, мениям полапонларим бор эди-ку?

– Вақт-соати етганида улар ҳам ортингдан келишади, – дейишди кушлар. – Улар борадиган жойга сен сал аввалроқ бориб турақол. Зотан, умр бўйи шундай қилмадингми? Бўлақол, ўша ерга етиб олсак, ҳаммамиз биргалашиб ўйнаймиз.

– Хўп, – деди Раъно, уларга ишониб.

«Ҳақиқатан ҳам, энди кўлимдан нияям келарди», деб ўйлади.

«Умр бўйи эримни, болаларимни келишига овқат пишириб, чойларини дамлаб кутиб ўтирдим.

Уйимни саришта қилдим, ҳарому зиён-заҳмат оратмадим, томоркаларда тер тўкиб уриниб-тиришдим.

Умрим бўйи бировга ёмонлик қилмадим, қўпол гапирмадим, билганим меҳнату ризолик бўлди.

Аслида, у жой хамманинг ҳам борар жойи эканини билиб турибман.

Модомики шундай экан, вақтни ўтказиб, болаларимга оғирим тушиб нима қилдим? Ҳа, борақолай, ҳали-замон отаси ҳам ортимдан келиб қолади, уни ўша ерда кутиб олақолай.

Назаримда ўша ёқда ҳам шу кадрдон уйим, валишларим, тандир-ўчоғим бўладигандай.

Назаримда, анча-мунча кишилар ўша ёқдаям худди ўзимизнинг кишлоқдагидай яшашаётгандай.

Борсам, Худойим яна бир уй-жой ато этар, ахир? Супириб-сидириб, озода қилиб кутиб ўтираман-да, қўлимдан яна бирор нима келармиди?

Қуриган-нетган жойи бўлса, гулу райхон ҳам қадаб қўярман, сувлар ҳам сепарман.

Қара-я, ҳамма қўркиб-хайиқиб юради, аммо сира унака эмас экан-ку?

Шунака, оддийгина экан-ку», деб ўйлади.

«Тавба, одамнинг умрида ҳеч нима йўқолмас экан-да? Абадиян йўқотдим деган нарсаларимнинг бари худди ўшандагидай.

Одамлар билмайдиган бир ҳикматни билиб олдим, афсус, айтай десам иложим йўқ».

Шундай деб ўйлади у.

Сўнг, худди боласи ёқимли бир иш қилганида кулимсирагани каби кулимсираб, булутлар сари ҳаволаниб кетган ўша сўқмокка қадам қўйди.

Шу хотин, юзу кўзига аршу аълодан умр бўйи нур ёғилиб турган шу муштипар аёл...

Яна баҳор келди. Яна далалар, яйловлар, сен кадам қўйган йўлақлару сўқмоқлар узра чаппар уриб нозланди.

Сен ҳам баҳор каби эмасмидинг, онам!?

Йўқ, сен тупрок каби эдинг. Бағридан анвойи чечакларни ўстириб юборган ва теваракни гўзаллигу латофатга буркаган, инсонлар учун турли мева-ларни етиштириб ғарқ пиширган, болаларингнинг ҳамда яқинларингнинг хоки пойига ясланиб, ўзини инсонлар учун харж айлаб юборган хоксор тупрок!

Йўқ, сен сув каби эдинг-ку, онагинам? Умринг сувдай оқаркан, меҳринг, севгинг, бағрикенглигинг ила қалбларни яшиллантириб гулу чечаклар очтирган, жон томирларга ҳаёт мусаффолигини етказиб, ўзи ҳам бир дарёдай узок-узокларга қайтмас бўлиб окиб кетган...

Сен шамол каби эмасмидинг, она? Бошим узра ҳаётбахш эсиб, умр куртакларини очган, ҳаволарни алмаштириб, қанчадан-қанча гулларни яшнатган, унум келтирган ва шамоллар каби елиб-елиб ўтган...

Сен оташ ҳам эдинг, нуридийдам! Ҳароратинг бўлмаса эди, болангнинг бу жўшишлари, бу шиддати, бу ғурури қайдан ҳам келарди?

Қалбингнинг ичида нималарни саклаганингнию нималарни олиб кетганингни мен билмасми эдим?

Изларинг қолган тупроқлардан кўзимдан ёшим окиб бенаво кезар эканман, менинг шу кезишларим, кучу қувватим, шаъну шавкатим, бахту саодатим учун ўзингни қурбон қилиб юборганингни, кадрингга етолмаганимни ўйлаб изтиробларга чўммоқдаман.

Меҳнату заҳматлар аро кадок қўлларинг тафтига зорман, меҳр тўла кўзларингни яна бир бор кўриш учун дунёларни сарфлаб юборишга ҳам тайёрман.

Уйимда юмушларга уриниб юришларингнинг ўзиёқ бир бебаҳо давлат экан-ку, хазинам менинг!

...Ахир, баҳор ҳам келди...

Сен қадаган гулу чечаклар яшнаган ҳовлида болаларим ўйнаб юришибди. Гоҳо ўйиндан тўхтаб, нарироқда ўз хаёлларига ғарқ бўлиб одимлаётган оталарига ҳайрон-ҳайрон боқмоқдалар.

Улар ҳали жуда кўп нарсаларни билишмайди. Вакт-соати келиб улғайганларида, мен ҳам сен кетган томонларга йўл олганимда... менинг ҳозирги аҳволимга тушсалар ҳам ажабмас... ахир, ўзинг айт-тар эдинг-ку, умр бир чархпалак дея?

Бирок она уйининг ҳовлиси, дарахтлари, йўлак-лари ва боғчалари аро кезиб юрган оталарини бу тарз эзгин киефада кўришларини истамайман. Кўзларининг олдида доимо чўнг, тоғ келбат-ли, мустаҳкам ва тадбирли Ота ўлароқ қолишни истайман.

...Кўзимнинг ёшини кафтимнинг орқаси билан артиб, истикболимга чопиб келаётган болаларимга ҳам андуҳ, ҳам севинч ила жилмайиб юзланаман...

...худди сен, бир маҳаллар менга қараб, ёйилиб, беғубор жилмайганинг каби!

* * *

– Ариқча, оқяпсанми?

– Ҳа, оқяпман, эй Эгамнинг ўғли...

2013

Ҳикоялар

«Еру осмон оралигида»
туркумидан

ЯНГИ ЙИЛ КЕЧАСИДА

Кеча қоронғилигида ёмғир шивалаб ёғарди. Қорамтир дарахтларнинг кўланкалари аро томчилар энтиктирувчи шитирларди.

Шу бугун дунё янги йил кириб келишини нишонламоқда, кўчалар турли чирокларга ва ёзувларга тўла, ҳаво совуқ, рутубатли, одамлар қор ёғишини қаттиқ ишташган, аммо тушдан кейин бир хилда изиллаб ёмғир ёға бошлаган эди. Одамлар ўзларича “Эҳ, қорсиз янги йил бўлармиди” деб хушхол тўнғиллаб қўйишса-да, байрам кайфиятига ёмғир барибирам таъсир қилмади. Хонадонлар қолиб, кишилар тўп-тўп бўлиб турли ресторанларда ҳам байрамни нишонлар эдилар, Қорбобо ва қорқизлар аробаларда пул топиш илинжида кезиб юришарди. Мана шундай муҳташам ресторанлардан бирининг ойнаванд эшиги ёнида кизғиш зарҳал кийим кийган дарбон турган эди. Келгувчилар аллақачон кайфу сафони бошлаб юборишди. Ҳозир вақт тунги соат ўнга яқинлашган, Янги йил киришига икки соатча қолган эди.

Ҳаво булут, лекин тунги осмон нимагадир ёруғ, булутларнинг қатлари кўриниб турарди. Байрамларда осмон ёришгандай туюлиши бор гап.

Шу маҳалда кўча бўйлаб қатор чўзилиб кетган ҳашамдор кунгурали қасрлардан бирининг эшик қўнғироғи жиринглади. Бу уйда гаплашиш ускунаси бор экан, тикир-тикир сас келди-да, кузатув телекамерасининг чирокчаси ёнди, ичкаридаги келгувчини танимади шекилли, салдан кейин ўқтам бир товуш:

– Кимсиз? – деб сўради.

Келгувчи узун бўйли, кўзлари сокин-мусаффо бир киши эди.

– Истеъдодман, – деди меҳмон,

Овоз жимиб колди, кейин кулги аралаш яна сўради:

– Қанака истеъдод?

– Оддий, ҳар доимгидай истеъдодман!

– Бунақасига буюртма бермаган эдик-ку, – деди у ёқдаги. – Хўп, кўлингиздан нима келади?

– Мен юлдузлар тилини биламан, – деди келгувчи. – Юлдузлар сираям биз ўйлагандек эмас. У ерда етти ухлаб тушга кирмайдиган ходисалар рўй беради.

– Йўк, тўғри келмас экан, – деди овоз эгаси, бироз мулоҳазадан сўнг. – Ҳеч бўлмаса башорат қила оласизми? Масалан, бугун қор ёғадими?

– Ёғади, – деди келгувчи ишонч билан. – Лекин ярим кечасидан кейин ёғади. Сахарга яқин тоғда қор кўчади, чунки чўккиларга кеча қор тушган эди, бугунги ёмғир уни эритиб юборади. Аммо ҳеч кимга зарари тегмайди.

– Йўк, узр, – деди мезбон, бирпас ўйланиб. – Башоратчи керакмас бизга. Нима истайсиз?

– Мен ҳам янги йилни кутсам дегандим, – деди келгувчи. – Чунки ҳеч кимим йўк, ҳамма байрам қилаётганига ҳавасим келяпти.

– Э-э.... – ўнғайсизланди уй эгаси. – Танимаган одамга нокулай-да барибирам. Балки егулик у-бу керакдир?

– Йўғ-э, егулик керакмас, – деди келгувчи. – Ҳеч кимим йўк дедим-ку?! Янги йилни ким биландир кутгим келди.

– Бироз юрсангиз, чап томонда катта ресторан бор, – деб маслаҳат берди мезбон. – Ўшанга борақолинг, у ерга бугун кўпчилик йиғилган. Янги йилингиз қутлуғ бўлсин.

– Сизга ҳам, – деди истеъдод ва ёмғир остида йўлида давом этди.

Ҳақиқатан ҳам салдан кейин олти каватли мухташам бино кўзга ташланди.

– Янги йилинғиз муборак бўлсин, – деди у, кизғиш ливрея кийган дарбонга.

– Раҳмат, сизгаям, – деди дарбон. – Хўш, хизмат?

– Ичкарига кирсам бўлармикин?..

– Таклиф қилинганмисиз?

– Йўқ.

– Афсус... Хўп, қўлингиздан нима келади?

– Истеъдодман.

– Қанақа истеъдод?

– Тушунтириш қийин, – деди у. – Мен тева-
ракдаги воқеаларнинг ақл етмас боғланишларини
пайкай оламан.

– Ҳим-м... Тасодифан, масхарабоз эмасмисиз?

– Йўқ.

– Эсиз, – деди дарбон. – Соат ўнга масхарабоз
келиши керак эди, касал бўпқолибди, келолмасмиш.
Ҳозир битта масхарабоз жудаям керак-да. Кўряпсиз-
ку, ҳамма ўйнаб-қулишни хоҳлаяпти, бир канчаси
маст-аласт.

– Ҳа, пайкаб турибман, – деди истеъдод.

– Қандай қилиб пайқаяпсиз, давра ичкарида
бўлса? – ишонкирамади дарбон.

– Мен истеъдодман-ку, – деди келгувчи. – Одам-
ларнинг ўй-фикрларини ҳам сеза оламан.

– Байрамларда ҳамма яхши кишига айланиб
колади, – деди кейин. – Ҳозир бу ерда ҳамма яхши,
хатто энг учига чиккан фирибгар ҳам. Лекин оддий
кунларда бу кишиларнинг канчалар зерикарли ва
хатто зараркунанда эканини тасаввур қилолмайсиз-
ку? Мен эса тасаввур қила оламан, – дея оддийгина
тушунтирди Истеъдод.

– Тўғри айтасиз, – деди дарбон, бирданига жон-

ланиб. – Ростини айтсам, буларнинг кўпи ярамас кишилар. Ҳе, ўша ўйин-кулгингдан ўргилдим сенларни!

– Йўк, ярамас эмас, – эътироз билдирди Истеъдод. – Улар кўркишади...

– Нимадан?

– Тўсатдан, кетма-кет бойлик келаверса, фалокат бўлишини ақллари сезмасаям қалблари сезади. Шунинг учун юрак овозини шароб ёки ўйин-кулги, ишрат билан ўчиришади.

– Тўғриси айтсам, унчалик ҳам тушунавермайман бунақа гапларни, – деди дарбон. – Айтингчи, шунақа нарсаларни билишдан сизга нима фойда?

Шу пайт рўпарадаги икки тавақали катта эшик очилиб кетди-да, ичкаридаги давранинг шовкини, айтилаётган алёрлар эшитила бошлади. Паст бўйли, семиз бир киши давра ўртасига чиқиб, сал олдин футбол бўйича жаҳон чемпионатининг тақдирини олдиндан айтиб берган Пауло лакабли башоратчи саккизоёқнинг оламдан ўтганини маълум қилди. “Кириб келаётган шу янги йилимизда орамизда баъзи дўстларимиз йўк, мана шундай ажойиб кунларга етиб келишолмади, – деди у. – Ҳаммаси қатори, шу қадахни ўша дўстларимиз ва мўъжиза саккизоёк хотираси учун кўтаришингизни сўрайман!”

Шодон давра ўша махлук шаънига қадах кўтарди.

– Айтингчи, у ростдан ҳам башоратчимиди? – деб сўради дарбон.

– Йўк, ҳатто ўзининг саккизоёқ эканини ҳам билмасди, – деди истеъдод. – Бир оёғи каттик оғрир, ўшани кўп чўзарди. Бор-йўғи шу.

– Ҳа, тасодиф бўлса керак, – деди дарбон. – Аммо шу топда менга шунақа саккизоёқ жуда зарил-да. Катта пул ютиб олсам борми?! Сизга бир гап айтайми? Менга-ку мумкинмас, аммо ичкарида

яхши йигитлар бор, кўрикчилар хоинасининг ортига секингина ўтиб, бир қадах олмайсизми, байрам-ку ахир?

– Йўк, мен мутлақо ичмайман, – деди меҳмон.

– Ёкимли киши экансиз, – деди дарбон. – Жон-жон деб ичкарига кўярдим сизни.

– Ҳа, яхши бўларди, совкотдим, – деди Истеъдод. – Ичкари иссик, роҳатбахш бўлса керак. Ёмғир суяк-суягимдан ўтиб кетди.

– Лекин тепадагилар норози бўлишади-да, – у оромгоҳнинг юкори каватига ишора килди, – У ёғини тушунавнинг, мендаям бола-чака бор.

– Ҳа, гапингиз тўғри, – деди Истеъдод.

– Айтингчи, истеъдодингиз нимада йўналган?

– Йўналмаган, – деди у. – Ким билсин... Ҳали кўп нарсани аниқ эмас.

– Қизик одам экансиз, – деди дарбон. – Зарилмиди сизга шу?

– Бошқача бўлмайди-да, – соддагина англатди у. – Бошқача сираям бўлмайди. Тўғриси айтсам, шундагина юрагим роҳат топади.

– Отам менга, роҳат келтирадиган нарсалардан узок юр, ишла, меҳнат кил, меҳнат одамни ўлдирмайди деб насиҳат киларди, – деди дарбон. – Ҳақиқатан ҳам кимга кераги бор бу нарсаларни? Эҳ-хе, юлдузлардан, яна бир нималардан гапирасиз-а? Нондан гапирсангиз-чи, нондан?!

– Шунини айтаман-да, менга нима зарил эди, – деди Истеъдод.

– Хўп, модомики бугун байрам экан, яна бирор нима денг-чи, – деди дарбон. – Ичкаридагиларни кўйинг, улардан наф йўк, шу ҳаётларида давом этаверишсин. Менга алоқадор бирор нима дея оласизми? Фақат, боя айтганингиздай, юлдузлар илмидан эмас, шу ҳаётга яқинроқ бирор ходисани айтиб бера оласизми?

– Аслида билмаганингиз яхшироқ эмасми? – деб

сўради меҳмон. — Билганингиз билан фойдаси йўк-ку?

— Ҳа энди, буям бир эрмак-да.

— Майли, факат бир қисмини айтаман, холос. Байрамни бузиб нима қилдим? — деди Истеъдод. — Вакти-соати етиб, мана шу даврадаги боёнларнинг кўпчилиги ғузурингизга бош эгиб келишади... Қараб туринг, ҳозир чирок ўчади, лекин сал ўтмай яна ёнади. Ҳаёт чироғи ҳам қок ярим кечаси тўсатдан ўчиб қолиши мумкин.

Бир сония ўтар-ўтмас, чироклар ростдан ҳам липлаб ўчди, теварак қоронғиликка бурканди. Лекин бир сониядан сўнг яна ёришиб, чароғон бўлиб кетди.

— Қайдан тахмин қилақолдингиз? — деб сўради дарбон ҳайратланиб.

— Содда қилиб англатсам, ҳозиргина шаҳар ташқарисида битта қуш совукда ўлиб қолди, — деди Истеъдод.

— Қушни нима алоқаси бор?

— Ёмғирда ҳўл бўлиб, усти музлаган эди, — деб тушунтирди Истеъдод. — Совқотганидан юқори қучланишли усқунанинг ичига кириб олди. У ернинг иссиғида қанотидаги музлар эриб, томчилаб оққач, қиска туташув рўй берди, суғурта усқунаси фалокат рўй бермаслиги учун электр тоқини узди. Ҳар ҳолда, ишчилар дарҳол тузатишган бўлса керак.

— Бечора қуш... Ҳа, ростдан ҳам ғалати, — деди дарбон тан бериб. — Лекин, зўр одам экансиз, гап йўк. Оила, бола-чақангиз йўқми, ёлғиз юрибсиз?

— Ўзимни зўрға эплаб юрибману бола-чақага йўл бўлсин? — деди келгувчи. — Оиланинг масъулияти жуда оғир, у юқни кўтариш кўлимдан келмайди деб қўрқаман.

— Узр... Лекин барибир шунанга нарсаларни қайдан билишингизга қизиқяпман. Соддарок қилиб тушунтирсангиз бўлмайдими?

– Ҳамма воқеа-ходисалар бир-бирига кўринмас занжир билан боғланган бўлади, – деди Истеъдод.
– Ҳўв, икки киши кўлида қадаҳи билан чиқиб келаётганини кўряписизми? У одам бир маҳаллар, аини навқирон, кучга тўлган маҳалида бир мухтож одамни масхаралаб кулган эди. Масхараланган эса, қонли урушларда жигаридан ўк еган, кўмакка зор киши эди. Қадаҳ тутиб турган шу ҳолида ўзининг ҳам жигари қуриб бораётганидан беҳабар, бироқ...
– ниманидир тусмоллаб, ўзича ҳисоб-китоб қилди у. – Орадан уч-тўрт ой ўтгач, безовталанганида ҳаммасидан хабар топади, аммо кеч бўлади. Ёнидаги одам эса уйига садақа сўраб келган ёш болали жувонга аиниб қолган овқатларни берган эди. Гап шундаки, боланинг қорни очкаган, жувон эмизай деса, кўкрагида сути йўк... азбаройи болам тўйсин деб ўша аиниган таомни ейишга мажбур бўлган эди.

– Шўрлик... – деди дарбон. – Жувонга ҳеч нима қилмагандир, ишқилиб?

– Худонинг қудратини қарангки, на жувонга, на болага зарар етди, – деди у одам. – Қайтанга, ўша озгина таом туфайли сут мўл-кўл тошиб келди, бола тўйиб-тўйиб эмиб, кейин мириқиб роса ухлади... Ёмғир сира тинадиганга ўхшамайди, мен борақолай. Дарвоқе, Янги йилингиз қутлуғ бўлсин.

– Афсус, яна бир оз гаплашсак бўларди, – деди дарбон афсусланиб. – Сизга ҳам қутлуғ бўлсин. Майли, яхши боринг, – дея хайрлашди чин дилдан.

* * *

Чорак соатдан сўнг Янги йил кириб келди.

Кейин ҳаво бирданига совиди. Шивалаб турган ёмғир аввалига майда корга айланди, кейин тезлашди-да, шиддат билан ёға кетди. Шимолдан совук шамол эсди, изғирин кучлигина эди.

Чароғон шаҳар ҳалиям байрам шукуҳига тўла эди.

Яна бир неча соатдан сўнг кимсасиз тоғлар устида қор кўчди. Улкан харсангтошларниё синиб-уйкашиб кетган арчаларни кўшиб-юмалатиб, шовкин-сурон сола, худди баҳайбат тўфон сингари пастга қараб шитоб билан йўналди. Қор турли жойларда турлича кўчди, хайриятки, йўлида кишлоқлар йўқ эди, сўкмоқларни, баъзи қатта йўлларни ва музлаб қолган ирмоқларни энлаб-босиб тушганини айтмаса, янги йил тунидаги бу қор кўчкиси инсонларга зарар келтирмади.

Янги йил шу тариқа кириб келди.

* * *

Орадан йиллар ўтди.

Дарбон яна узоқ йиллар ўша жойда ишлади. Рўй берган воқеаларни ўйлаб кўриб, ниҳоят “Хизрни кўрган бўлсам керак” деган тўхтамга келди. Чунки ўша кишининг айтганларининг бари рўёбга чиқди: орадан тўрт ойлар чамаси вақт ўтгач, қадах кўтариб ташқарига чиққан кишилардан бири – шаҳарнинг энг олди бойи жигари куруқшаб, бор молу дунёсини сарфласа ҳам нафи тегмасдан оламдан ўтди. Иккинчиси эса уйда айниган шаробни ичиб, заҳарланиб ўлим топди. Дарбон ўша кишининг гапларини бошқаларга айтиб берди. Келган кишининг кимлигини биров билмас эди. Дарбон тинимсиз уқтирар эдики, эшик олдида турганимда, ёмғир остида тўсатдан кепқолди, уст-боши ночор, очга ўхшарди, деб. Ўзидан анча-мунча гапларни тўкиб-чатиб, уни салкам авлиёга айлантирди. Авом ишонди, ўйинкулги кечасидаги боёнлар дарбонга “ўша номаълум киши бизлар ҳақимизда ҳам бир нима деганмиди?” дея хавотирланиб, ўзларича совға-саломлар кўтариб кела бошлашди.

Дарбоннинг эл назарига тушгани, мўътабар ки-

шиларнинг кўпчилиги хузурига бош эгиб келишгани рост. Башоратнинг бу қисми ҳам рўёбга чиқди, аммо мазкур ҳолат дарбонга сира завқ бахш этмас эди.

Негаки, кечалари ухлолмасди.

Ухлай деса, ўша номаълум истеъдод айтган нарсалардан яна бирининг — энг охиргисининг рўёбга чиқишидан кўрқарди: худди ўша кечаси беҳос чирок ўчиб қолгани каби, қок ярим тунда, уйку чоғида тўсатдан етиши мумкин бўлган ажал шарпаси...

2013

ОТА ҚАСИДАСИ

Мухташам бир бинонинг ойнаванд кириш эшиги олдида кўкиш зарҳал кийим кийган икки бакувват дарбон зерикиб турар эди.

Ёмғир шивалаб ёғар, қизил тош терилган йўлаклар, қимматбаҳо аробалар турли-туман чироклар ёғдусида товланиб кўринарди.

Кишилар шоша-пиша йўлакдан ўтиб бормокда эдилар. Салдан кейин усти ёмғирда анчайин ивиган, дўппи кийган ўрта яшар бир киши дарбонлар ёнига яқинлашди.

Башанг йигитлар илк қарашдаёқ унинг қимлигини аниқлаб бўлишган, ҳар ҳолда юпунгина бу одамнинг ҳашаматли ресторанда қилар иши йўқлиги шу бир қарашдаёқ аниқ-равшан бўлган эди.

Кишининг сочлари оқарган, пойафзали ҳам анча уринган.

У бир нафас тўхтаб, турганлардан ниманидир сўради. Ҳар ҳолда, юз-қўлимни ювиб чиқсам майлими, деган бўлиши мумкин.

Дарбонлар қош чимириб, бош чайкашди.

Шундан кейин у одам иккиланиб бир оз турди. Кейин, ёмғир томчилаётган кизил йўлакдан қаддини букканча, йўлида кетди.

Бор-йўк воқеа шу: бир юпун киши келди, эшик олдидагилардан бир нима сўради, жавоб олгач, йўлида давом этди.

Келинг, хаёл қушимиз шу одамнинг ортидан боши узра айланиб учақолсин, ёмғирдан пана қилиб, шу баҳона, унинг ўй-хаёлларига, ўтказган умрига назар солақолсин!

Бу одамнинг онаси, аёли, қизлари бор эди.

Вақти-соати етиб, она оламдан ўтгач ва қизлар турмушга чиққач, хайхотдай уйда ёлғиз аёли билан қолган эди.

* * *

Агар сен бўлмасайдинг, мен ҳеч ким эдим, дер эди хаста онасига, ақли тўлишгач, онасининг оёқларини ювиб, кўнгли тусаган нарсаларини олиб келиб, оғзига овқат тутиб ёнида ўтираркан.

“Бор, болаларингни олдига чикакол, шунча ёнимда ўтирдинг, етар.”

“Йўк, она, яна бир оз ўтирай, – дер эди. – Дийдорингга тўйиб-тўйиб олай. Ахир, сира ёнингдан кетгим келмаяпти.

Қадрингни энди билмоқдаман, онам.

Қадринг шунчаларки, агар бу дунёда сен бўлмасайдинг, мен ҳам бўлмас эдим.

Сен бир сирли-сехрли маҳак тошимидинг, хаётимни, олаимни ўзгартира оладиган?

Бир йўнилмаган гавҳар эмасмидим, ўзининг қийматини, нималигини билмаган, фикрлашни ҳам билмайдиган бир ғовак тош.

Жоним ипига бойланганим деб оҳ урсанг, юзининг пардаларини сидириб ташлаб ташқарига югуриб чиқсанг, оҳингдан етти дўзахнинг тутуни енгил буғ каби бўлиб қолсаю... бор-йўғи бир тошга

кокилиб тиззам шилингани учун етти оламнию фаришталарни, тақдирнию кисматни куйинниб-куйиниб қаргаган ҳам сен эдинг.

Мени деб Худодан ҳам кўркмасмидинг, она?

Ҳар нарсада сенга зор эдим, сен бўлмасанг хайвондан фарқим йўқ эди.

Ҳатто хайвоннинг ҳам боласи ширин бўлади-ку, кўзингга ўша хайвон боласидай ширин кўринган бўлсам не ажаб?

Еяётган нарсамнинг нималигини билмасдим, чўғ нима, сув нималигини билмасдим, ғоят бечора ва ночор бир жонзот эдиму не учун менга бу қадар меҳр қўйганингниям билмасдим. Ҳозир эслолмайману аммо аклим етади, ҳар ҳолда эмаклаб ёки талпанглаб юриб бориб ариққа ёки шундоққина тупроқ ерга неча мартадир йиқилиб тушган, ҳар сафарида чириллаб йиғлаб, сенга талпинган бўлсам керак. Ҳар сафарида ҳам мени оромбахш бағрингга босиб, бисотингдаги энг ширин сўзларингни айтиб овутигандирсан. Ундай ширин овутишларингни фақат менгагина атаганингни, ўз жонингдан кўра мени устун қўйганингни ҳозир яхши биламан. Дунёда ҳеч бир кас сен каби бўлолмаслигига энди аклим етади. Тотли бир мевани кўрсанг, егинг келса ҳам емай қўйнингга солиб, на у меванинг таъмини фарқлай оладиган, на ўзининг кимлигини биладиган эмаклаб юрувчи бир жонзотга опкелиб тутганингни, тамшаниб шуни есам, оламга сиғмас даражада суюнганингнию мабодо емасам, шунча жойдан авайлаб олиб келганингга ранжимасдан, “жоним-жаҳоним” деб, инжикликларимдан севинганингни-ю “шундай ширин нарсани емади-я, болагинамда бир ҳикмат бор, худойимдан ўргилай” деб, қўни-қўшниларингга суюнчилаганингга ҳам аклим етади.

Бу ёруғ оламда шунча йил яшасам-да, зотининг қанчалар улуғ эканига аклим етмаса нима қилай? Бунчалар меҳрни худойим қай тарз дилинг-

га солибдики, ўтгаям, сувгаям қарамай мени дер эдинг? Йиқилганимда, бир жойим ғурра бўлганида жонҳолатда ҳеч нимага қарамай чопиб келганларинг элас-элас эсимда. Бир куни устимга тахлам тушиб кетганида сен бир нима қавиб ўтирар эдинг, ўшанда ўтирган жойингдан мен сари эмаклаб интилганларинггача эслайман, эй кўзимнинг нури, онагинам! Кулишларинг, гапиришларинг бари эсимда. Арзимаган сифатларимга суюниб мен билан мактанишингни ҳам билмасмидим? Бўй-бастимга қараб суюнганларинг-чи? “Эшигимдан кириб келган давлатим” деб суймасмидинг мени? Қандай мушфик, сира ўзини ўйламаган зот экансанки, ҳаста ҳолингда ҳам мен келганимда “Вой болажон, дарров овқат пиширақолай, ичингга иссиқ ўтсин” деб қозон бошига кетганларинг? Ахир, ўзингнинг ҳам онанг ҳаёт эди-ку, қошига бормасдан, дийдорига тўйиб-тўйиб олмасдан болам деб менинг қошимда ўтираверганларинг? Шамолларда, ёмғирларда мени деб тут барглари ташиганларинг? Бошингга бир ғарам ўт қўйиб, бир қўлингда мени, бир қўлингда бешигимни кўтариб шийпонларга борганларинг, далаларда ишлаганларинг? Ўзинг емай менга едирганларинг, ичмай менга ичирганларинг, ахир, ўзинг бир тишлагина есанг бўлмасмиди, онам?

* * *

Вояга етиб улғайганимда ҳаётимга яна бир аёл кириб келди, у ҳам сен каби бир мушфикнинг боласи эди.

Кўнглингга олмасанг, у ҳақда ҳам бир сўз айтсам.

То эр етилгунимча менинг сифатим сенга ўғиллик эди. Устимда ҳар қанча кўп хакинг бўлсада, билмаган эканман. Биров мени маломат қилса, сени маломат қилган бўлмасмиди? Ўзимча исмингни, зотингни ҳимоя қилар эдим. Аммо сен-да,

керак дер эдим-да. Ўзим билган ҳамма ширин сўзларим факат сенгагина аталганини ҳам, ўз жонимдан кўра сени устун кўйишимни ҳам билмасдинг. Дунёда ҳеч бир кас сен каби бўлолмаслигига энди аклим етмоқда. Мен ҳам онанг каби, тотли бир мевани кўрсам, сенга опкелиб тутганларимни, тамшаниб есанг, оламга сиғмас даражада суюнганимнию мабодо емасанг, шунча жойдан авайлаб олиб келганимга хафа бўлмасдан, инжикликларингдан ичимда суюнганларимни билмаслигингга ҳам аклим етади.

Бу ёруғ оламда шунча йил яшасам-да, канчалар ажойиб мўъжиза эканингга маҳлиё эсам, нима қилай? Бунча меҳрни худойим қай тарз дилимга солди эканки, ўтгаям, сувгаям карамай сени дер эдим. Йиқилганингда, бир жойинг ғурра бўлганида йиғлаб чошиб келганларинг, овутсам, сал ўтмай кикир-кикир кулганларинг, чуғурлаб гапирганларинг – бари эсимда. Ўртоқларингга “менинг дадам ҳаммадан зўр”, деб мақтанишларингни билмасмидим? Сени қойисам ё уришсам, салдан кейин кўзингга ёшинг билан чопкиллаб келиб бағримга талпинганларингга, бунча меҳрни Худойим қай тарз дилингга солди экан, ўтгаям, сувгаям карамай мени дейсан дердим.

Жужуклигингга сени “Ой қизим” деб суйган бўлсам, кейинрок “Она қизим” деб суяр бўлдим!

...Эй онам менинг, эй доном менинг!

Кўряпсанми, куз келди, ёмғирлар ёғмоқда. Қушлар саф-саф бўлиб қайларгадир учиб кетмоқдалар.

Бир куни тонг сахарда, сени ширин уйқунгдан тўсатдан уйғотишганида, мен ҳам шу қушлар каби қайгадир учиб кетган бўламан!

Ашёларимнинг ҳаммаси ўз ўрнида турганидан, худди ҳозиргина кўчага чикиб кетганману мана ҳозир қайтиб кирадигандай туюлишимдан эзилишингни, кўзларингни ёши дувиллаб окишини, бўзлаб-бўзлаб қолишингни биламан, онам.

Лекин, фалакнинг чархпалагини кўр, жоним кизим – сен ҳам бугун бир шахзодани султон айлаган ажойиб маликасан, кун келиб, “сен бўлмасайдинг, мен ҳам бўлмас эдим” дейдиган куюндай бир болакайнинг онаси ҳам бўларсан.

У маҳалда мен, ҳар турли қилмишларимдану ҳатто озорларимдан ҳам суюнган онаизоримнинг, мени “пахлавоним” деб суйган, айтар сўзларининг кўпи ичида қолиб кетган отамнинг оёқлари пойида бўлсам ажабмас.

Ва албатта бир куни, Худойим барчамизни бир ерга жамлашига, севганларимиз билан албатта қовуштиришига ишончим комил!..”

* * *

Бас, хикоя мана шу ерда тугади!

Энди сизу бизнинг қилар ишимиз – эшик оғзида турган, мухташам отелнинг мухташам кийимли ма-лайларига мана шу гапларни етказиб қўйишдан иборат, холос.

Яна, агар кўчада кийимлари хийла уринган, ўз хаёллари оғушида кетиб бораётган, сочлари барвакт оқарган ўрта яшар бир кишини кўриб қолсангиз, Яратган Эгамдан нигоҳингизга теранлик, қалбингизга тиниклик сўраб илтижо қилинг!

Ахир, у – Отадир!

Ажабо, бутун умрини, топган-тутганини, бору йўғини ота-онасига ва оиласига сарф қилиб юборган, ҳозир эса, ғофиллар қаршисида бир дам музтар бўлиб қолган шу зотга бир оғиз таскин сўзи топа олармикансиз?

Тополмаслигингизга ишончим комил!

Тополмасангиз, ҳеч бўлмаса бир жилмайиб кўйинг.

Бас. Етар!

2013

“...У тоғ тарафларга боришни анча йиллардан бери орзулаган бўлсам-да, шу маҳалгача сира насиб килмаган эди. Қаерлардадир, жануби-шарқда эканини билардим. Табиийки, кўриниши, набототи ва унда ўсадиган дов-дарахт хакида сира тасаввурим йўқ, билганим – ўзимизнинг азалий викор тўкиб турадиган Тиёншон, Чотколу Олой, улардаги кадрдон тарғил-жигарранг кўнғир тошлару ўзимиз билган оддий ўт-ўланлар. Ўзимнинг тоғларим худойимнинг кудратидан дарак бериб юксалишган. Самаркандда Лангар тоғлари бор, Қаршида Сиём... Булар болалигимдан бери эшитиб-кўникиб келганим атамалар.

Лекин шу – Оғрик тоғи, ўзи эмас, номи анчадан бери сира тинчлик бермай келарди. Нима учун айнан Оғрик тоғи деб номланган экан деб ўйлар эдим.

Мана, саёҳат килиб юрганим шу томонлардаги тоғларнинг номлари ҳам қизик экан. Масалан, Намруд тоғи бормиш. Бағрида биронта гиёҳ ўсмас, ҳар тарафи куп-курук қорамтир тошлар, харсанглар ва қоялармиш. Ёмғиру жалаларда селларга тўсиқ бўладиган ва қуёш қиздирганида чирсиллаб-чатнаб ёриладиган у тошлар аро ўт-ўлан ўсмаслиги ҳар ҳолда ёқимсиз манзара бўлса керак. Намруд – Иброҳим пайғамбар замонида яшаб ўтган шаккок ҳукмдор, тоғнинг унинг исми билан аталишию бағрида ҳеч нима унмаслигида балки бир ҳикмат бўлса керак деб ҳаёл қилдим.

Оғрик тоғининг устида қуйланган бир кўшик ҳам бор.

*Оғрик тоғин устинда
Урдилар мани...*

Оғрик тоғи бепоён, устма-уст қалашиб кетган қорамтир-қизғиш, тарам-тарам қоялардан бошланар экан. Арчалар ва сарвлар оз, тоғ этаклари-

да шу атрофдаги кишлокларнинг болакайлари кўй-сигирларини ўтлатиб юришибди. Нариди қирлар бошланибди, уларни шу ернинг кишилари бўзқир дейишар экан. Тандирларида ёпган нонлари ўзимизнинг нонларимизнинг худди ўзи, тандир тиккамасига эмас, ётқизиб қурилган, жуваю чекичлари ҳам худди ўзимизники.

Бир оз мулоҳаза қилиб кўргач, бу тоғ шууримга нималариндир шивирлаб огохлантираётганини, нималариндир уқтирмокчи эканини сеза бошладим.

Эсимга водийга кетаверишда, Қамчик довонининг бошланишида ўсаётган ёш тоғ ҳам келди.

Довонга кўтарилишда, ўнг тарафда катта кўл ўртасидан ҳақиқатан ҳам каттагина қоя бўй чўзиб чиккан. Ҳар нарсанинг чакалоғи хуш ва азиз бўлгани каби, у ҳам кўзимга ёш ва саркаш бўлиб кўринади. Ҳар ўтганимда эътибор бериб қарайман. Баъзан уловни тўхтатиб, қайикми бир нима топиб ўша қояга яқин боргим келади. Устида қушлар ин қурибди. Балки гиёҳлар ҳам ўсгандир? Ахир, шамол турли уруғларни ҳавода учириб ҳар тарафга ёяди-ку?

Хулласки, ҳар ўтганимда ўша ёш тоққа тикилиб-тикилиб қарайман. Кўл юзаси сокин-осойишта жимирлайди. Оч-яшил тўлқинлар майда кўпиклар ҳосил қилади, шабада уларни соҳил томон суради. Йўл ёкасида майда-чуйда болалар ўралашишади. Ёш тоғнинг қоялари ҳали оч-қизғимтир, тошлари унча котмаган, кучу қудрат сезилмайди шаклу шамойилида. Ҳақиқатан ҳам устида бир-икки ўт ўсибди, ёмғирлар мавсуми тугагани учун сарғайиб ҳам улгурибди. Қуриган гуллари шабадада чайкалади. Уч-тўртта кўл қуши устида чағиллаб айланишади, тухум қўйиб бола очган бўлса эҳтимол. Чағалайлар агар ҳатар бўлмаса шундоқкина тошлар устига ин қуриб, тухум қўйишади. Ҳатар бор-йўқлигини қайдан сезишганига ақл шошади...

Лекин, кўйгимда кувонч уйғотган у ёш тоғ ўз
юртимда, бу ердан жуда узоқда. Мен эса хозир ўша,
ўзим номига кизикқан Оғрик тоғининг
каршисидаман.

Илк қоялар тарафга шошилмай чиқиб борар-
канман, катта бир тош узра кимнингдир кафтининг
изларини кўрдим. Из шу қадар аниқ эдики, кафт
чиқиқларигача кўриниб турар эди.

Хўв пастда сурувлар ёйилган, ўша ёқдан бола-
ларнинг ингичка овозлари, кийкиришлари кулоққа
чалинади, шабада сочларимни юлқилайди... лоп
этиб хаёлимга болалик уйимнинг деворларидаги
кафт излари – отамнинг қўлининг азиз излари кел-
ди!

Отам... Отам ҳам тоғдай келбатли бир киши
эди-я!

Кичкина болақай бўлганим учун кўзимга бени-
хоя улкан бўлиб кўринарди. Пастдан тепага бошим-
ни буриб қараганларим, улкан, қудратли қўллари
эсимда. Суянган тоғим деган бир гап бор-ку. Одам
нега суянчигим дейди? Табиийки, ҳориб-чарчаб ма-
жоли қолмаганида ёки касалланганида суянади би-
рон нарсага. Тоғим дейишининг сабаби – тоғнинг
бенихоя ҳайбатли ва мустаҳкам эканида.

Мен отамнинг келбатига ҳавасланиб термилар
ва оёқларининг остида ўралашиб юрар, у улкан,
қудратли қўллардан таралаётган куч ва қувват гоҳо
чўчитар ҳам эди.

Оғрик тоғининг тиканлари оёғимга кирди. Бир
ерда тошга қоқилиб йиқилдим, болдирим қаттиқ
оғриди, қарасам, сал ўтмай қизариб, шишиб чи-
кибди.

Хиёл нарида, жарлик лабида қанақадир ёлғиз
бута ўсган экан. Жар томонга қараб эгилиб қолибди.
Қип-қизил илдизлари тошлар орасидан кўриниб
турибди. Шохлари носранг, барглари қулранг-
оқимтир, қаттиқ, кичкина тиканчалари ҳам бор.

Якинрок бориб карадим, жийдами? Ия, жийда экан-ку?

Лоп этиб эсимга аммам келди. Барваста гавдали, шаддодгина у хотиндан ҳам жийда иси келмасмиди?

Кандай аёл эди-я! Кулганида кулгиси анча жойгача янграб кетарди, меҳри оташ, кўзлари кулиб-кулиб турарди. Уруш вақтида кишлоқда эркак қолмаганида, уни қирқдан ошган, учта боласи бор бир кишига никоҳлаб беришган, яна еттита бола кўрган эди. Жуда кийин ва заҳматли бир умрни бошидан кечирди. Мен талабалигимда касал ётганлари эсимда. Бир куни оламдан ўтганини айтди отам. Тоғ келбатли отам ўшанда букчайиб қолгандай эди. Ахир, биттаю битта опаси-ку?! Опа қанақа бўлишини билмайман, ўзимнинг опам ҳам, акам ҳам йўқ, бу дунёда гўё ҳеч кимим йўқ, ёлғиздайман. Лекин, отамни уришганлари эсимда. Кап-катта отам бўйнини букиб унга қулоқ солар, сира эътироз билдирмас эди. Мана, опасиз қолди. Қани у? Қани қулишлари, қолларини чимириб-чимириб қойишлари қани?

Оғриқ тоғининг шамоли жуда узокларда қолган бир қўшиқни олиб келиб қулоғимга урарди:

*Оғриқ тоғин устинда
Урдилар мани...*

Ҳаётимда ғусса-қайғуни ёктиравермайман. Лекин бу ғалати, ёруғ ғусса эди, юрагимга малҳам берар, юпатар, аллаларди. Қалбимнинг ўзгараётганини, яхшилиқка ва меҳрга тўлиб бораётганини ҳис қила-қила одимлар эдим.

Салдан кейин шаркираб оқаётган бир жилға кўринди. Ичидаги ва теграсидаги қора-қизғиш, жиғарранг, ок ва тарғил тошчаларни бир-бирига уриб, шаркираб оқар эди.

Тиниқ сувидан ичгим келди, кафтимга ол-

диму ича олмадим, жудаям муздай экан. Юксак чўккилардаги кору музларнинг эришидан хосил бўлганмикин, деб ўйладим.

Оғрик тоғи баланд, пурвикор, чўккилари кўп, қаршимда нафасимни тўсиб-ҳайиктириб, жим турибди.

Метин қояларининг ҳар хил. Палахса-палахса бўлиб юксалганлари ҳам бор. Баъзилари каттик, яхлит тошқоя. Яна баъзилари қуюлиб котган каби кўринади. Ранглари ҳам турлича. Палахса қояларнинг уваланган жойларида майда чечаклар ўсган, тошқоялар ва қуйма қоялар қошида ҳеч нима бўй чўзмабди. Ораларида, тошларнинг уваланишидан хосил бўлган қўнғир тупрок устида арчалар қад ростлабди. Ўтлар чунон гуркираб ўсибдики, ақл шошади.

Илк тизма учига чикиб бориб, қаторлашиб турган ёш қояларни кўрганимда эса, кўзимдан ёш тиркираб кетди.

Ёш теваракни ҳалқалантириб-бузиб кўрсатди.

Воҳ, ахир, бир-биримизнинг қўлларимиздан ушлаб шамолдай елар, ўйинга тўймас эдик-ку? Тутқаторлар остидаги улкан сояларда бекинмачок ўйнамасмидик? Бепоеъ наъматақзорлар аро яшириниб олганимизда бизларни ҳеч ким тополмасди, фақат бир-биримизнигина топар... умрнинг улкан соялари аро аллақачон бир-биримизни топган ва қўл ушлашиб, ўсмирона мағрурлик ила келажак сари йўлга ҳам чиққан эдик!

Ёдимга дўстларимнинг бугунги қиёфаси келди. Баъзилари ҳозир сафимизда йўқ, борлари ҳам мана шу тоғ каби юксалган, бағирлари, юзлари шу тоғ каби тилиниб, ажин тушган, ҳаётимнинг тилинган, кексайган, виқорли тоғлари каби, дунёнинг мувозанатини жим ва сассиз сақлаб туришгандай...

Ҳайҳот, бу тоғ билан менинг яқинларим ўртасида қандай боғлиқлик бор?

Ёш қояларнинг ранги оч, тошчалари майда, бағрида ўсган ўт-ўлан сийрак эди. Улар узра ҳам кушлар ин курибди. Тавба, баъзиларининг бағри палахса, баъзиси тарам-тарам. Тегра сокин-осойишта. Ҳа, қоялар сўзламайдилар. Сўзласалар ҳам биз эшита олмаймиз. Лекин тилга кирсалар, хозирнинг ўзида у оғрикка чидолмаслигим аниқ. Ахир, сўзламоқдалар-ку? Юрагимнинг ичида пайдо бўлаётган ҳислар шу қояларнинг хитоблари туфайли эмасми?

Яна бир жойда ғуж қояларни ҳам кўрдим. Олти-та ёки еттита қоя тоғ бағридан ажралиб чиқиб, ўзаро ғуж бўлиб олишибди. Улар ҳам метин-мустаҳкам, аммо устлари тилиниб-тилиниб кетган, баъзи жойлари чатнаган.

Шабада кулокка нималарнидир олиб келиб урарди.

Шунда бу тоғни нима учун Оғрик тоғи деб аталишини тушундим! Ахир, менинг ҳам болаларим улғайиб, қувватга тўлиб келмоқдалар-ку? Ҳар ҳолда, кўзларига тоғдай келбатли, пурвикор, чўнг ва азим бўлиб кўринсам эҳтимол. Ичимда не оғриқларим борлигидан хабарлари йўқ, албатта. Исташганида ҳам айтармидим уларга? Лекин, менинг қояларим ҳам яшинларда тилинган, жазирама-ларда ёрилиб-ёрилиб кетган, жала ва шамолларда чатнаган. Менинг чўққиларим ҳам уваланиб-уваланиб тўкилмоқдалар.

Баъзи қояларга кимдир ўз исмини ўйиб ёзибди. Бу орада жуда эски битикларни ҳам кўрдим, вақт ўтиши билан у битиклар хиралашиб, тушунарсиз ҳолга келибди. Қачонлардир кимлардир менинг ҳам бағримга ўз исмларини тиг билан ўйиб-ўйиб ёзган, у исмлар вақт ўтиши билан хиралашиб кетган бўлса-да, хануз бор. Яна, бир маҳаллар... қайлардадир, жуда олисларда... кулиб-кулиб турадиган кийик кўзли бир қиз бўларди, у ҳам ўз исмини бағримга

айнан шундай, аммо хино суви билан ёзган эди. Тавба, ранги сира ўчмас экан! Зотан, хинонинг эмас, хино гулининг суви билан ёзилмаганмиди? Ажаб, бу орадан хино гулининг ҳам ислари келаётирми?

Хино гули шокила-шокила, қўбизли бўлади. Бармоғингизни тегизсангиз, ширр этиб химоя пўстлоғи очилади-да, уруғларини теваракка сочиб юборади. Шунда ўткир иси анкиб кетади.

Дарҳакикат, сал нарида каторлашиб, бетартиб ўсиб ётган хино гулларини ҳам кўрдим. Бир ерда бунчалар гуж бўлиб ўсганининг сабаби уруғларини шу атрофига сочганида бўлса керак деб ўйладим.

Энди тамомила ўз ҳаётимнинг армонларига ва хотираларига ғарк бўла-бўла одимлар ва табиийки, Оғрик тоғининг аввалги маънолари йўқолиб кетган эди.

Якинларим, кавму кариндошларим, дўстларим, биродарларимнинг ёди юксалар эди бу нотаниш тоғ бағрида. Барининг чехраси майин, барининг ёди ёғдули, менга мулойим караб туришгандай ва мен ҳам улар сари кадам ташлаб борарканман, мана шу Оғрик тоғининг энг устига чикқананда, улкан бир маънидан хабар топадигандек, шунча йиллар бўйним букик, заҳматлар ва меҳнатлар аро ўтган умримга мазмун кирадигандек... ҳаётларини мен каби яшаб ўтган кавмдошларим сари етаклаётган шу хислар кўзларимдан тиркиратиб ёш чиқарар ва у ёшлар теваракни кўзимга хануз бузиб, халқалантириб кўрсатар эди.

Лекин, чарчадим-ку? Энг баланд чўккига чиккани мадорим йўк. У ернинг шамоли анчайин кучли, ғувиллаб эсишларини ҳозир, шу ердан ҳам эшитиб тургандайман. У ернинг изғиринигаю совуғига бардошим етмаслигини ҳозирдан сезаётирман.

Энг тепа чўккиларда – изғирин шамоллар, калин

ва топ-тоза оппок корлар, абадий кўк музликлар маконида... Ёлғиз ўзим, нима ҳам килардим?

“Якинларингни сев ва кадрига ет! – дея хайкирар эди Оғрик тоғининг шамоли энди, бошим узра хайбат солиб эсаркан. – Ҳатто энг улкан тоғлар ҳам уваланишга ва чўкишга маҳкум эканини, энг баланд чўккилар тўзонга айланиб ер узра сочилиб кетишини ва устида ўт-ўлан ўсиб, гул-чечак ёзишини зинхор ёдингдан чикарма!”

Сийрак туман аро элас-элас кўзга ташланаётган водийлар, ўтлоқлар, кишлоқлар кўзимга ҳозир, мана шу ерда жуда-жуда истаётганим инсоний меҳрнинг, инсоний тафтнинг узоқларда қолиб кетган тимсолидай бўлиб кўринар ва пастга караб ошиғич чопгим, бу ғалати тоғ чўккисини тезроқ тарк этгим, ҳориб-чарчаб бўлса-да, бир амаллаб ота уйимга қайтгим ва якинларимнинг дийдорига жуда-жуда тўйгим келар эди...

* * *

Нихоят, Ота ҳориб-чарчаб сафардан қайтганида, хаммани меҳр билан бағрига босишини, кўзлари ёшланганини кўриб, болалари ўзларича кулиб кўйишди: одамнинг ёши ўтгач, кўнгли мана шунақа юмшаб қолар экан-да? Қаранглар отамизни, якиндагина дунёни энлаб турган бир тоғдай эмасмиди? Ҳозир анчайин чўкиб қолгандай, ҳаммага жавдираб қараётгандай. Тавба, шиддати, қудрати кани?

Қизлари эса бағрига мусичадай кириб, бироз кўзёши ҳам килиб олишди.

Ҳамма бир-бири билан кўришиб, ниҳоят, дастурхонга ўтиришганида, катта ўғил кулимсираб, дўриллаган овозда сўради:

– Хўш, ота, қаерларни кездингиз? Бир тоғ хакида ҳам гапирган эдингиз, қанақа экан у тоғ?

Ота ўғлига каради, шуида Оғрик тоғида кўрган манзаралари хаёлидан бир қалкиб ўтди. Айтсаммикин деб ўйлади... Йўк, вақти-соати етганида ўзи билиб олар деди-да, мулойим оҳангда жавоб килди:

– Айтишга арзирли ҳеч нарсаси йўк. Оддийгина бир тоғ экан, болам...

2012

ЎРМОНДАГИ КУЛБА

*Эй руҳ, фитратининг ўрмонларида
Кезинган, эзилган, озурда эй руҳ!
Заҳмат сойларининг ҳовурларию
Ғусса водийларин шовурларида
Бир ўзи йиғлаган,*

*ўксиган, куйган,
Ҳасрат ёмғирининг куюкларида
Илма-тешик бўлиб*

*изиллаб турган!
Эски зиндонингдан бир зум чиқақол!..*

МУҚАДДИМА

Ўғил

Шабада эсмас, лекин ўрмон гувуллаб-шовуллаб турар эди.

Сарв, кайрағоч, арчалар баланд ўсган, ўт-ўланлар пояси тўқ яшил, дарахт остидагилари эса сийракрок, ранги ҳам нимдошрок, баъзилари гуллаган, майда-майда гулчалар узра асаларилар гўнғиллаб учиб юрар эди. Дарахтлар ортида кўринмаса-да, қайдадир куёш ёркин нур сочарди. Осмон кўм-кўк, увода ок булутлар қимир этмасди.

Кўпдан бери инсон зоти юрмаган сўкмоқдан тез-тез одимлаб борардим.

Ичимдаги сурур қайдан пайдо бўлганини билмасдим. Бу ўрмон менга ёқар, кечагина минг хил ташвиш билан пешона тириштириб юрган бўлсам, энди ҳаммасини унутгандек, хаёлимга «Қара-я, ўрмон жонга роҳат бахш этаркан-ку» деган ўй ортидан «Нима бўлганда ҳам инсон табиатнинг фарзанди, бағрига тортаверади-да» дегандай «жиддий фикр»лар ҳам келмоқда эди.

Одамнинг ўйи кизик-да. Бир нимани кўрсангиз,

беш-олти хил фикр бирдан уйғонади. Энг маъқулини танлаб оласизу қолганини ташлаб юборасиз гўё. Лекин ҳозир ўйларимнинг барн қийматлидай, бирон-тасини рад қилиб бўлмайдигандай туюлди – ўзимча мамнун илжайиб қўйдим.

Шу сабабли ўрмонда қиладиган ишим беҳавотир кўринди.

Ҳа, шу яқин ўртада эски, кимсасиз бир кулба бор. Мен унинг ертўласига тушишим керак.

Яна пича одимлагач, сўкмок адоғида ўша уйча кўринди. Кичкина, тик томли экан. Қурилганига неча йиллар бўлгандир... Олдидаги майдончага терилган тошлар орасидан ўт ўсиб чиқибди. Тарвақайлаган мевали дарахт бўй чўзибди – ўрикка ўхшайди, шохларида довуччалари ҳам бор.

Дарахт ёнидан ўтиб, уйчанинг тош зинасидан юқори чиқдим. Эшик очик экан.

Бу ерга кўпдан бери инсон қадами етмаган эсада, эгалари қайгадир кетганига бир-икки ҳафта бўлгандай, назаримда. Чунки рўзгор ашёларининг бари ўз ўрнида, аммо хиёл чанг коплабди. Ўнг томондаги жавоннинг эшиклари ёпик, ичида уй эгаларининг буюмлари бўлса керак. Дераза тагида каттагина стол, устида эскирок компьютер, қалам-қоғоз ёнида сўлий бошлаган чечаклар ҳам бор, ҳарҳолда, уй бекаси нозиктабиат аёл, шекилли. Деразага очсарғиш гулли парда тутилган. Бориб, тавақаларни очиб юбордим, ўрмоннинг ўт-ғиёҳлар исига тўла тоза ҳавоси ичкарига ёпирилди. Катта жигарранг печка устида оғир чўян чойнак, ерда эса беш-олтита қарағай саржини, гугурт доналари сочилиб ётибди.

Чап томондаги хона эшиги ёпик. Болалар хонаси бўлса керак. Балки меҳмонхонадир?

Ҳа, шинамгина-ю, аллақанча муддат қаровсиз қолган бир уй.

Ўзи ертўлага тушишни ўлгудек ёмон кўраман.

Нимкоронғи, кераксиз ашқол-дашқоллар бетартиб калашиб ётган, зах хиди анкиётган жой тасаввуримда жонланади. Баъзилар хаво алмашиши учун туйнук ҳам очади, туйнуги бўлмаса, ертўла хавоси оғир, дим бўлади-да.

Хув анави ерда яна бир эшик-ертўла эшиги, шекилли. Очик турибди.

Эшик олдига келиб, пастга қарадим. Бўш ёки ол-тита пиллапояси бор-ов.

Аста кадам босдим — кўндаланг тахталар ғичир-лаб кетди.

Она

Умр бўйи дала-тузда овораи сарсон, болам-чакам деб захмат чеккан бир аёлман-у, кутилмаганда менга «Ўрмонга бор» дедилар.

Ўрмон тушимга ҳам кирмаган — сап-сарик куму лойка сувлар орасида катта бўлганман-да, аммо рости, бу манзараларни кўриб оғзим очилиб қолди. Ҳамсояларим эсимга тушиб кетди, бечоралар, оиларўзғор захматидан ортиб шунақа кўркам жойларни ҳам кўришса эди, деб илиндим.

Чиндан ҳам жуда чиройли, сарвлари ва номини мен билмайдиган тик қадли оғочлари енгил шабадада шовуллар эди.

Сўкмоқ тор, одам юрган ерларида сийрак майса ўсган, четларидаги ўт-ғиёхлар мовий, сарик ва ок тусда гул очибди. Дарахтларда қушлар сайрайди. Бир қарағай шохида жажжи олмахонни кўрдим, кўлида бужур ёнғоғи ҳам бор, мунчок кўзларини менга беҳадик тикиб ўтирибди.

Ўрмондаги уйчаннинг эшиги очик экан. Эгалари кани, дея хавотирланиб ичкарига мўраладим. Ҳеч ким йўқ, ҳаммаёқ ораста, батартиб, ёғ тушса ялагудек. Дераза тагида катта бир стол, устига оппок дастурхон ёзилган, кўкимтир шиша гулдонда уч дона

чиройли гул. Печка устида ялт-ялт кулранг темир чойнак, ерда текис тахланган беш-олтита саржин ўтин.

Дераза ҳам очик, оппок парда майин шабадада хилпираётир.

Ҳарҳолда, уй эгалари саранжом-саришта экани кўриниб турибди. Дарвоке, қайга кетишган экан?

Шу уй ертўласига тушишим керак.

Ертўла жуда чуқурга ўхшайди, ғира-ширада зиналарнинг охири кўринмайди. Ўлсин, қоронғи экан, деб ўйладиму пастга қараб қадам босдим.

Ота

Ташвишим бошдан ошиб ётибди-ю, ўрмонда бало борми менга?

Бунақа ўрмонни йигитлигимда – ҳарбийда кўрганман. У маҳалларнинг меҳнати оғир эди, шунақа бепоён бир ўрмонда дарахт кесганман...

Шамол оғочларнинг қуриган шохларини қисирлатиб синдираётир — шунинг шовкини. Баланд-баланд дарахтлар оғир-оғир чайқалиб ингранади, йўл устидаги ўту гиёҳлар эгилиб-букилиб шитирлайди.

Майсалар гулини ер узра сочиб юборибди. Ўрмон гувуллаб-шовуллаётир – аллақайқлардан ваҳимали овозлар келаётир.

Кимсасиз бу ўрмонда ваҳший ҳайвонлар ҳам бордир? Ана, нимадир ўкиргандек бўлди. Айикми, силовсин, ё бўримикан?

Сўқмоқдан қачондир ароба юрган – ғилдирак излари ўрни тақир, тупрок қурук, аммо излар орасида ўт гурқираб ўсибди.

Салдан кейин ёмғир ёғса ажабмас – осмондаги булутлар тўдалашиб- уюлиб келмоқда. Бу – шамолнинг иши.

Ваҳший ҳайвонлар оч бўлса, ҳужум қилиши тур-

ган гап. Тезрок хув анави уйчага етволишим керак.

Тез-тез юриб уйчага келдим. Эшиги ёпик экан, аста итарсам, тараклаб очилиб кетди.

Бу ерга инсон қадами тегмаганга ўхшайди. Ҳаммаёкни калин чанг коплабди. Дераза пардаси эски, тўк жигарранг тусда. Уй хавоси дим. Деразаларни ланг очиб юбордим. Стол устида кизғимтир шиша гулдон, ичидаги суви лойқаланиб сасиб кетибди. Печкага анчадан бери ўт ёкилмаган, кули олинмаган, ичида чала ёнган икки-уч саржин...

Айтганимдай, салдан кейин ёмғирнинг шитирлаши эшитилди.

Чанг устида из колдириб, ертўланинг ёпик эшиги томон юрдим. Очиб, етти ёки саккизта пиллапоя босиб пастга тушдим.

Биринчи бўлим. ЕРТЎЛАДА

Ўғил

Ертўла кенг-мўлгина экан. Қоронғи — охири кўринмайди. Кераксиз нарсалар тикилиб ётибди бу ерда. Оёғим остида эски ўйинчоқлар, дарахт новдасидан ясалган ўқ-ёй, пушти ва ок копток, кўғирчоқлар... Улар ҳам чангга ботган.

Ие, ўзимнинг ўйинчоқларим-ку?! Бу ерда нима килиб ётибди?!

Яна одимлайман. Туйнуклар очик, ҳаво ростдан ҳам майин. Ертўла зах эмас. Туйнукларни ким очди экан? Ҳозир-ку баҳор, аммо кишда туйнуклар ёпилмасмиди?

Ўйинчоқлар болалигимни эслатгани боис ертўла бегона туюлмади, худди бир сирдан вокиф бўладигандек, қалбимда илик туйғу бош кўтарди. Шу кичкина ёйдан кушларга ўқ узардим, ўкни беҳи новдасидан ясардим, табиийки, биронта кушни отиб ололмаганман, лекин ўша маҳаллар ўзимни дов-

юрак овчи дея хаёл килгаиларим, кийкира-кийкира
дарахтзор оралаб чопганларим эсимда.

Яна бир-икки кадам босган эдим, тўсатдан
ертўла адоғидан, коронгилик каъридан бир овоз
келди. Ие, бу ерда биров борга ўхшайди.

Ҳа, ўша ёқда – тахта рафлар зулмат ичида кўзга
кўринмай кетган жойда кимдир ўзича завкланиб
кулмокда эди.

Овозига қараганда, мен тенги йигит, шекилли.
Нега куляпти экан? Мен каби ертўлага киргану бо-
лалик бисотини топиб олиб, ўша маҳаллардаги би-
рор воқеани эслаб кулаётган бўлса-чи? Кулги са-
сини эшитганим ҳамоно менга зиён етказмасли-
гига ишонч ҳосил килдим. Чунки беғубор-беозор
кулги эди бу. Эски-тускини титкилаб, кадрдон
буюмини топиб олган бўлса керак. Узун бўйли,
сочлари қоп-қора, кўзлари чакнаган ва, табиийки,
шошқалоклигидан кўпинча хато ҳам қилиб қўядиган
софдил-самимий бир йигитга ўхшайди.

«Борай-чи, ким экан?» дея у томон кадам ташла-
дим.

Она

Бир маҳаллар ота уйимизнинг ертўласида сабзи-
пиёз саклар эдик. Катта хумларда ёғ, гуруч, буғдой,
чоғроқларида мош, ловия, нўхат бў-ларди. Кейинча-
лик эски тўшакларни ҳам олиб тушиб, думалоклаб
ўраб қўйган эдим. Бу ахир ўша нарсалар-ку, аввал
кандай бўлса, шундайлигича турибди.

Ертўла саришта, аммо ўтмиш иси келади. Ие,
оламдан ўтиб кетган онаизоримнинг қўйлаги,
рўмоли ҳам шу ерда эканми? Йўқотиб қўйганман
деб эзилиб юрардим. Мана бу отамнинг тўни эмас-
ми? Шифтга эски бешик илиб қўйилибди, ёпқичи
остидан ковузлари, қўлбоғичлари кўриниб турибди.

Худога шукр, бегона жой эмас экан.

Яна бироз юрган эдим, ертўла бурчагидан, коронгиликдан бировнинг овози келди. Шошиб колдим. Тавба, у ерда бир аёл ўксиб-ўксиб йиғламоқда.

Букчайиб ўтирибди – озгин елкаси, униккан қўйлаги, нимдош хаворанг рўмолини илғадим. Юзи кўринмайди, аммо нимадандир эзилиб-эзилиб, тўликиб-тўликиб йиғлаётир.

Чорасиз одам шунака кўзёш тўкади. Дунёи дунда ҳаётининг қийматсизлигидан, ҳарчанд тиришмасин рўшноликка чиқа олмаётганидан, умр эса ўрмонни чайкатган шамол каби долғалар сола-сола елиб ўтиб кетаётганидан юраги ғамга тўлиб, Худога ёлвора-ёлвора нола килади.

Бечора, ертўлада нима килаётган экан? Балки шу уйнинг бекасидир? Бошига бирор мусибат тушган бўлса-чи?

Жоним ачиб кетди. Ким бўлсаям, ёнига борай, ҳол-аҳвол сўрай деб ўйладим. Одам тафтини одам олади, агар мусибатзада бўлса, Худо меҳрибон, ҳар мусибат ортидан бир яхшилик кўрсатади, деб тасалли бергим келди. Фарзандлари бордир, улар олдида ҳаёт ташвишлари нима бўпти? Аёл турмуш куриб, бола-чақали бўлгач, ўзини оиласига фидо қилиб юборади, ўксинманг ахир, дея юпатгим келди.

Ота

Ҳм-м, ертўла бўм-бўш экан.

Бунақа жойларда каламуш урчиб ётади. Ҳойнаҳой илон ҳам бордир? Йўқ, зах жойда илон бўлмайди. Захсевар майда-чуйда хашаротлар ўрмалаб юрган бўлиши мумкин.

Чап томонда – девор тагида ётган асбоб-анжомлар ишлатилмаганидан занг босиб кетибди: болта, арра, теша, ўрок, дастасиз кетмон. Бир уюм қийшайган мих-пих...

Нима зарил эди бу ерга келиб? Норозилик ила секин-аста одимлайман.

Зах тупрокни селгитиш учун анча меҳнат қилиш керак. Туйнук-деразаларни очиб, яхшилаб шамоллатмаса бўлмайди.

Ертўлада бир неча хона бор экан. Ҳаммасининг эшигига кизил бўёқда «Кириш мумкин эмас» деб ёзилган тахтача-лавҳа илиб қўйилган.

Ким ёзган экан уларни?

Теварагимни кузатиб, мулоҳаза қилиб турганимда, хув наридан, коронғиликдан инсон саси келди.

Ўша ёққа қараб, гавдаси мен қурам, орқа ўгириб букчайиб турган кишининг корасини кўрдим.

Ўлдираб сўкинар эди.

Нимадандир жуда норози, эски ашқол-дашқоллар орасидан бир нималарни кидиради, қўлига илинган нарсани отиб, тепиб юборади, бундан баттар тудокиб, баттар ғудранади...

Нега сўкинаётган экан? Оиласи, бола-чақаси қаёққадир кетгану хали қайтмаганидан жажли чиккандир? Бир нима дегим келди-ю, ниятимдан қайтдим.

Негаки, бизнинг ёшга етган одамни ўз холига қўйиш керак. Гоҳ-гоҳ шунақа бир ертўлага тушиб, ўкраб-ўкраб йиғлаб олсаям бўлади. Енгил тортадида. Чунки биз тенги одамлар юрагида кўпинча зилзамбил тош олиб юради. Аммо йиғлаб ёки сўқиниб хуморидан чикса бўладиган жой топилмайди. Бу ер зап жой экан... Анави одамни танимадим.

Ёнига боргим келмади. Ўз холига қўйиш керак дедим-ку. У билан неча пуллик ишим бор? Ўзимнинг ташвишим ҳам етиб ортади. Мана, ертўлага тушдим, айтарли ҳеч нарса топмадим, энди қайтиб чикиб кетсам ҳам бўлар. Тезроқ уйимга борганим маъкул, канча юмушим бор ахир, бу ерда нияям қилдим?

Ўғил

Ашкол-дашколлар орасидан бир маҳаллар севгимга ёзган хатларим чикиб қолса бўладими! Қизик, у қиз паккос унутилган-у, хатлар турибди. Қай тарз бу ерга келиб қолган – ҳайронман. Хатлар мазмуни эсда йўқ, аммо баъзи сўзлари ёдимда.

«Сенсиз менга ҳаёт керакмас», деб ёзган эдим, шекилли.

Шу маҳал боя қулган йигит мени чақириб қолди.

«Келақолсанг-чи, ахир!» дер эди у.

«Ғалати бир нарса топиб олдим, кел, сен ҳам кўр», дер эди.

Нима топиб олган экан? Кимлигини билмасам-да, ҳар ҳолда мени танийдиганлардан биронтаси эканига ақлим етиб турибди. Йўқса чақирармиди?! Менга алоқадор бир нарса бўлса керакки, чақиряпти.

Кўнглим тошиб у томон ошиқдим. Кимлигини билгим келди, бу ғалати ўрмонда ёлғиз эмаслигимдан кўнглим хотиржам тортди. Балки синфдошимдир, балки болалик ўртоғимдир?

Она

Шу маҳал ўша йиғлаган аёл мени чақирди.

Вой тавба, мени танирганми?

Бечора, бу ерларга қандай келиб қолди экан? Бола-чақам деб ўр-монда мева-чева териб юргану шу ертўлага кириб, бир нимани кўриб қолганмикан? Нима бўлганда ҳам ўзимга ўхшаган бир боёқиш-да. Йиғлаб ўтиришидан билувдим, бир дард-изтиробни борлигини!

Ҳозир ёнига бориб ҳол сўрайман. Балки боласидан, ё эридан, ёки бирон жигаридан айрилиб қолгандир?

Қозикдан онамнинг рўмолини олиб бошимга ўрадим у томон юрдим.

Қайтиб чикиб кетмокчи эдим, букчайиброк турган нотаниш киши тўсатдан хиёл ўгирилиб, исмимни айтиб чақирди.

Иккиланиб қолдим – борайми, бормайми?

Э-э, нимадан чўчийман? Аммо танимаган одамга ишониб бўлармиди? Ён-веримга қараб, ушлашга қулай, учи оғир таёкка қўзим тушди. Кетмон сопи экан. Отамнинг катта кетмони бўларди, факат сопи қолибдими дейман?! Олиб қўлимда айлантириб кўрдим: мабодо ҳамла қилиб қолса, бошига ураман деб ўйладим. Ҳа, бошига уриш керак, зарба кучли бўлса, кўз олди қоронғилашиб, ҳушидан кетади. Лекин ёрдам сўраётган бўлса-чи? Ҳозир бировга кўмак берадиган пайтми, ўзим кўмакка зорман-ку!

Нега хавотир олганимни ўзим ҳам билмайман. Ким билсин, овлоқ ўрмон бўлса...

Таёкни икки қўллаб маҳкам тутиб, эҳтиёткорлик билан ўша томон юрдим.

Учинчи бўлим. КЕЛГАН КИМ?

Ўғил

Овоз эгаси томон бир неча қадам босган эдим, қутилмаганда тепада, ертўла эшиги томонда яна кимнингдир шарпаси сезилди.

Қадам товушлари залворли эди.

Ким бўлиши мумкин?

Ўрмонда бошка бировни кўрмаган эдим-ку!

Келган киши эса менинг исмимни айтиб чақиряпти.

Ие, дўстим-ку! Энг яқин, жонажон дўстим!

Шошиб, ортимга ўгирилдим. Кўрганларимни унга айтиб бераман, кейин бирга анави йигитнинг

олдига борамиз. Ёлғиз эмасман, дея кўнглим таскин
топди, журъатим ошиб, истикболига дадил юрдим.

Она

Тўсатдан ертўла эшиги яна ғийкиллаб очилди-да,
кимдир кириб келди. Уни кўриб, шошиб колдим.

Отамга ўхшайди-я?

Вой, отам-ку!

«Жоним отам, ўтиб кетган эдингиз-ку?

Э тавба, тирик экансиз-да?!

Кулишларингиз ўша-ўша, бағрикенглигу хуш-
феъллик билан жилмайиб турибсиз!»

Кучоғига отилгим келди.

Аммо кап-катта хотинман-ку!

Кап-катта хотин бўлсам нима кипти? Отам-ку,
пуштипаноҳим, суянган тоғим ахир! «Отажоним!»
дея бирданига хўнграб, бағрига отилдим.

Ота

Тепадағи эшик ғийкиллади.

Яна кимдир келдимми?

Йўқ, ҳеч кимнинг қораси кўринмайди.

Айтмоқчи, шамолдир?

Ҳа, кўча эшик очик қолувди. Бу ёкка келаётга-
нимда кучли шамол турган эди. Очик қолган эшик-
дан кириб, уй ичини обдон тўзитган, ертўла эшиги-
ни ҳам ғийкиллатган бўлиши мумкин.

Ҳар эҳтимолга қарши яна қарадим: йўқ, ҳеч зоғ
йўқ!

Ростдан ҳам шамол экан. Ана, пиллапоянинг
чангини яна тўзитди. Ортимга қарадим: сас келмай
қўйганди, бояги одам қаёққадир ғойиб бўлибди!

Аёл отасининг руҳи

Ох, содда кизгинам, бу ўрмоннинг ўрмон эмаслигини билмадингми? Ахир, манзараларга разм солиб карамадингми, ўзинг кўрган, ўзинг билган ҳамма нарса кўз олдингда жонланди-ку!

Ой кизалоғим, ҳалиям ёш гўдакмидинг? Капкатта ўғлинг, эринг бўла-туриб, мени йўқлаганингдан хавотирландим, жон болам.

Ажаб, нега болангни чақирмадинг, авайладингми?

Нега эрингни чақирмадинг, кўнглинг йўкми?

Она кизим, киз учун отадан улугроғи йўқ деддингми?

Мана, ошигич келавердим кошингга.

Модомики келдим, юракол, иккимиз ўша ўқсиб йиғлаётган аёлнинг ёнига борайлик, кўзёшларини артиб, юпатайлик.

Юракол, оппоқ кизим...

Бўшлик

Ким мени бўм-бўш деб айтди?

Кўзингиз илгамаса, қулоғингиз эшитмаса, танингиз сезмаса бўм-бўш бўлаверадими?

Мен оддий бўшлик эмасман. Тўлдирилиши керак бўлган бўшликман.

Замин бўшликлари ўт-ўлану майса билан, само бўшликлари ҳаво, турфа ислар билан, одам қалби бўшликлари меҳр ва севги ила тўлганидай... тўлиши керак бўлган бир яратикман.

Тўлсамгина тилга кирман мен.

Эвоҳ, бир маҳаллар бундай бўм-бўш эмас эдим. Дарахтларим, майсаларим бирин-кетин сўлиб, қуриб-қакшади. Улкан оғочларим бўронларда қарсиллаб агдарилди. Сувим эпкинларда чайкала-чайкала қуриди, осмонимнинг булутлари учиб йўқолди. Шамолларим эсмай қўйди.

Шу тарика хеч иарса колмади бағримда.

Ҳой, шу бўшлиққа бир майса, бир чечак қадай оладиган тирик жон борми ёруғ оламда?

Дўст

Дўст, нега чакирдинг?

Нега безовта қилдинг? Мен ҳам бола-чакали одамман, ташвиш бошдан ошиб ётибди. Хилват ўрмонда нима бор сенга?

Биламан, ичингда шунака дардларинг борки, мендан бошқа бирон кимсага ёрилмагансан. Асл изтиробу кечинмаларингни биладиган ягона одам менман. Мен ҳам сенга ишонаман, бор-йўғи ўрмондаги бир ертўла экан-ку, жаҳаннамга десанг ҳам бораман, энг хатарли маҳаллардаям содиқ биродаринг бўлиб қолавераман.

Дўст, сен чакирасан-у, мен бормайманми?!

Ахир, укангни, қариндошингни ё отангни эмас, мени чорладинг-ку!

Менинг ҳам сендан бошқа кимим бор?!

Албатта, келаман-да қошингга!

Ертўлага тушарканман, сени соғ-саломат кўриб қанчалар енгил тортдим! Хайрият, бирор қор-қол рўй бермабди.

Кел, бир бағримга босай – қанг-ғуборга ботган шу ғалати макон ертўласида, эски ашқол-дашқолларнинг қок ўртасида.

Биласанми, сен хумпарнинг елқангга муштлаб-муштлаб кўйгим келяпти! Ҳазиллашиб-да!

Пешонамга битган ёлғиз дўстимсан, борингга шукр!

Она

«Ой кизим, эиди борақол уйингга, – деди отам. – Бундан бу ёғига йиғлама. Бу ертўлага бошқа тушма, йиғи эшигини маҳкам ёп.

Ахир, чидашинг керак. Чидамасанг бўлмайди.

Гулдай болаларинг бор. Жон болам, чида. Ҳали яхши кунлар келади, чида, болагинам!»

Ота

Йўк, тезрок борақолай уйимга.

Мен-ку дунёи дунда ғоят ёлғизман, аммо уйимда менга ишонган соддадил болаларим бор. Эр кишиман-ку, чидамасам бўлмас.

Чидамасам, уларга кийин...

Ҳа, яна озгина сабр қилсам бас. Кейин болалар катта бўлади, ўз-ўзини эплаб кетади.

Ҳозир менга кераги – сабр. Бир чимдимгина сабр...

Ўғил

«Юр, юрақол юкорига, – деди дўстим кулимсираб. – Бу ерда нима бор сенга?!

Ёруғ кунлар ҳали олдинда. Ўша кунларни бирга кўришимиз керак. Отамиз, онамиз, болаларимиз билан, юзимиз ёруғ бўлиб, юрак-юрагимиз шукронага тўлиб, қўлма-қўл, елкама-елка, бирга-бирга етишимиз керак, дўст!

Елкама-елка...

Бирга-бирга...

Алкисса, бир оиланинг уч вакили ғалати ертўлаини тарк этиб, юкорига – офтоб нур сочиб турган ҳаёт бағрига қайтиб кетди.

Бир ўзим қолдим. Найлайин, ертўладан чиқай десам – чиқолмайман. Қолавераман, ғалати ўрмоннинг, ертўланинг, сас-товушларнинг ҳайбатлари аро... чуқур-чуқурларга яшириб қўйилган маънолар қаршисида лолу ҳайрон, музтар-музтар...

2014

– Муҳтарам дўстлар, томошамизни бошлаймиз! – дея тантанали эълон қилди бўйнига кизил рангли латта боғлаб, кўкрак чўнтагига ҳам шу рангдаги атиргул такиб олган ўртакаш.

Шундай дейиши билан шодон мусика янгради. Уни сахна ортидаги ховуздай чуқурда ўтирган ўн чоғли мусикачи чалмоқда эди.

– Марҳамат, кутиб олинг. Сахнага профессор, Маэстро... – у профессорнинг исмини айтди. – ...марҳамат қиладилар!

Шундан сўнг қора ингичка сюртук кийиб, капалакнусха бўйинбоғ таккан киши чикиб келиб, ҳаммага таъзим қилди.

Томошабинлар турфа хил, улар орасида тужжорлар, уларнинг хотинлари, болалари ва ҳатто ясантусан қилган чол-кампирларгача бор эди.

Маэстро залга бир муддат жим қараб турди. Ўткир нигоҳи кишиларни тит-пит қилаётгандай эди гўё. Кейин хотиржам овозда деди:

– Мен муҳтарам томошабинларимизнинг ғоят ажойиб кишилар эканини кўрмоқдаман. Фақат, бир нозик хусусиятни айтиб қўймоқчиман. Одамлар бир-бирларининг ташки кўринишига, тутумию гапига қараб баҳо берадилар. Лекин ишонч билан айтаманки, бу ерда ҳозир биронта ҳам ёмон одам йўқ. Фикримга ҳамма қўшилса керак. Тўғрими?

Кишилар қарсак чалиб юборишди. Бу гап барчага маъқул келган эди.

– Айтмадимми? – деди профессор, мамнун бўлиб. – Ҳақиқатан ҳам, одам боласи ҳар доимо ёмон ёки ҳамиша яхши бўлиб яшай олмайди. Яхшилик ҳам, ёмонлик ҳам одамнинг икки юзидир, десак ҳам бўлаверади. Аммо, бўлар-бўлмас, ясама кўзбўямачиликлардан кимга фойда? Ишончим комилки, мана-ман деган сеҳргар ҳам сиз-

нинг кўзннгизни бўйя олмайди. Келинлар, ундан кўра бир-биримиз билан чин кўнгилдан сухбатлашақолайлик. Театр нима бўпти, бор-йўғи бир томоша-да. Илтимос, ўзини яхши киши деб ҳисоблаганлар ёки яхши ҳаёт кечирдим, деб ўйлаганлар бармоқларингизни чалиштиринг.

Ким чалиштирди, ким чалиштиради, билиб бўлмасди. Бир оз сукутдан сўнг профессор деди:

– Мен ҳозир баланд овозда “Бир” дейман. Шу санокдан сўнг бармоқлари очилмай қолган кишиларни саҳнага таклиф қиламан. Диккат, бошладик.

Ва роппа-роса уч сониядан кейин у баланд овоз билан “Бир!” деди. Кейин янада шодланиб, негадир кўз ҳам қисиб, бармоқлари очилмай қолган кишиларни юқорига чорлади.

Ўн чоғли одам бирин-кетин тепага кўтарилиб, саф тортишди. Ораларида башанг қизил либосли икки хоним ҳам бор эди.

– Ўзини яхши инсон деб ҳис қилмайдиган одам камдан-кам топилади, – деди Маэстро, коникиш билан. Кейин сафда турганларнинг биринчисига яқинлашиб:

– Исмингиз? – деб сўради.

Гавдасини ёғ босган, сочи тўкила бошлаган у киши исмини айтди.

– Нима иш қиласиз?

– Шу, тирикчилик.

– Сиз-чи?

– Фалончиман.

– Машғулотингиз?

– Ер-сувлар эгасиман.

– Кўриб турганингиздай, бу кишилар эл орасида обрў-эътибор топган зотлардир, – деди Маэстро, тантанали овоз ила. – Обрўни эса ёмонлар козона олмайдилар. Келинлар, уларнинг қай даража ажойиб инсонлар эканини биргаликда билиб олайлик.

– Саҳнага уч-тўртта одамни таклиф қилгандан

кўра, ҳаммани бирданига сеҳрлаб кўяколсангиз бўлмайдами? – деб сўради кизиқувчанрок бир киши.

Профессор унака килиб бўлмаслигини, чунки кишилар кейинчалик нималар бўлиб ўтганини эслай олмасликларини тушунтиргач, “Диккат! Бошладик!” деб эълон қилди.

– Мен ҳозир бошмалдоғим билан кўрсаткич бармоғимни кўтариб, чертки товуши чиқараман, – деди у. – Уни эшитганингиздан бошлаб ҳаммангиз оккўнгил суҳбатдошларга айланиб қоласиз. Шундан кейин одамларга айтадиган гапларингиз бўлса бемалол гапираверишингиз мумкин. Розимисиз?

– Розимиз, – дейишди сахнадагилар, бир оз иккиланиб.

Томоша чироклари ўчиб, сахнадагиларни ёритди.

Маэстро шодон ҳитоб қилди:

– Бошладик! Бир-икки-уч! Марҳамат! Сиз қай тарзда яхши одам бўлолдингиз?

Калласи катта, давангирдай одам бирданига хўнграб йиғлаб юборган эди, залда кулги кўтарилди.

– Мен сираям яхши одам эмасман, – деди у кўзидан ёши шашкатор окиб, ҳикиллаб. – Аслида жуда ярамас кишиман.

– Ия, буёғи кизик бўлди-ку, – деди Маэстро. – Лекин ҳақиқат шуки, яхши кишилар доим ўзларини маломат қилиб юрадилар. Марҳамат қилиб айтингчи, нима учун ўзингизни яхши одам деб ҳисобламайсиз?

– Мен... мен... – деди у киши. – Хотинимдан бекитикча биттасини яхши кўриб қолганман! – деб иқрор бўлган эди, кишилар яна кулиб юборишди. Одамларга бу ёкиб тушди, ҳатто “Ол-а, азамат, қандингни ур!” деган хитоблар ҳам эшитилди.

– Томоша кизияпти, – деди Маэстро. – Яхши

кўрсангиз кўрибсиз, хўш, унда нимага изтироб чек-
япсиз?

– У муттаҳам хотинимдан ҳам баттар чиқди, – деди ҳикиллаб. – Доим хархаша килгани килган. Хотинимдан эса ... кўркаман.

Яна кулги кўтарилди. Ҳамманинг олдида хотинидан кўркишини очик-ойдин тан олган бу киши бирданига оломонга ёкиб тушди.

– Бола-чакамни ризкидан кийиб ўша ялмоғизга сарфлайман, – деди у, кўз ёшлари дувиллаб оқиб. – Сарфига пул етказолмаганим учун ҳар турли ҳийлалар қилишга, ҳаммани алдашга мажбурман.

– Хафа бўлманг, – деди Маэстро. – Балки, бошқалар ёрдам беришар? Хўш, бу одамга қанақа қилиб ёрдам берамиз?

– Ўша манжалакини саҳнага опкелишни иложи йўқмикин? – деди биров.

– Афсуски, иложи йўқ, – деди Маэстро. – Бу кишига нима маслаҳат берсак экан-а? Кўриб турганингиздай, ниҳоятда яхши одам, лекин ҳаётида хато қилиб қўйибди, шундан қийналиши ҳам яхшилигининг аломати. Ёки, унча яхши эмас дейдиганлар ҳам борми?

– Бор изтиробини тўкиб солди, – деди биров. – Аммо ичида шунча дарди бор экан, майли, яхши деяқоламиз.

Навбат иккинчи кишига келди.

– Салом!

– Салом!

– Марҳамат қилиб айтинг-чи, сиз қанақа киши-сиз?

Кейин у томонга эгилиб, ҳаммага эшиттириб қулоғига шивирлади:

– Сизни жуда кибру ҳаволи, ўзидан кетган дейдилар, лекин яхши эканингизни ҳеч ким билмасаям мен биламан!

Иккинчи киши хўмрайиб тураверди.

– Айтишни истамасангиз ўзингиз биласиз, – деди Маэстро. – Майли, ихтиёр сизда. Учинчи кишимиз эса...

Навбат учинчи кишига келди.

– Мен назаримда тошбакага ўхшайман, – деди у. – Қалбимни очай десам, кадримга етадиган ҳеч ким йўқ, шунинг учун косамга камалиб, хўмрайиб юрсам ҳам аслида юрагим жуда тоза.

Оломонга бу гап унча маъқул келмади. “Ёғ босиб кетганини қаранг, балки анча-мунча кишининг ҳақидан уриб семиргандир, косасидан чикиб, килмишларининг барини айтсин” дейишди.

– Мухтарам жамоанинг талабига нима дейсиз?

– Тўғри, мен муттаҳамман, – деди у киши, чин юракдан. – Кўпни ҳақини еганман, одамларни алдаганман. Аммо, бола-чакам олдида кўпни ҳақи кўзга кўринармиди? У ишларнинг гуноҳ эканини биламан, ҳаром йўллар билан пул топсам ўзим топақолай, бола-чакам тўкин яшасин, жавобиниям ўзим бераман деб аллақачон айбимни бўйнимга ҳам олиб кўйганман.

– Унда сизни канакасига яхши одам дея оламиз? – деб сўради Маэстро.

– Айтдим-ку, ўзим яхши одам бўлсам ҳам, болаларим қийналмасин деб ёмон ишлар қилишга мажбурман, – деди у киши. – Менимча, энди бу йўлдан қайта олмасам керак. Болалар ўрганиб қолишди, шундай кетаверади энди бу ёғи.

– Ҳа, ишингиз қийин экан, – деди Маэстро. – Хўш, бу кишини нима қиламиз? Қаранг, ўзи учун эмас, бола-чақаси учун тиришибди. Балки кечирармиз?

– Бола-чақасини бурнини ерга ишкаб ишла-тиш керак, – деди бошқа бир киши. – Майли, бу одам барибир яхши киши экан, аммо ўзини сарф қилиб юборганини бола-чақаси билармиди? Бил-

гунига кадар ишлатавериш керак, токи нон топиш қийинлигини англаб олишсин.

Маэстро тўртинчи кишига ўтди.

– Сиз-чи?

– Мен отамдан к-қўркаман, – деди у киши, ҳиёл дудукланиб. Унинг гапи одамларда яна завқ уйғотди.

– Ия, нега қўркасиз?

– Отамни ж-жаҳди ёмон эди, – деди у киши ҳи-киллаб. – Яхши одам эмаслигим ш-шундаки, отам ўлиб қолганида суюнганман.

Зал жимиб қолди.

– Отаси ўлганида суюнганлар яна борми? – деб сўради Маэстро, аммо биров жавоб бермади. Ҳайратланарлиси шундаки, бу гапни айтган одамга биров нафратини ҳам изҳор қилмади.

– Ростини айтганингиз учун раҳмат, – деди Маэстро – Хўш, нима учун суюнгансиз?

– Отам б-бераҳм киши эди, – деди у одам. – Ҳайбатидан қўрққанимдан баъзан дудукланиб к-колардим. Ҳалигача ҳаяжонлансам, дудукланаман.

– Бунинг иши осон, – деди Маэстро. – Мен ҳозир қўлимни кўтараман, сиз қараб тулинг. “Бир” деганимдан кейин дудукланманг, хўпми?

– Хўп, – деди у киши, итоаткорона.

Маэстро айтганини қилиб қўлини кўтарди-да, каттиқ овозда “Бир” деди, кейин имо қилди.

– Ана, айтмадимми? – деди хурсанд бўлиб.

Шундан кейин у одам тўлиб-тошиб ўз ҳаётида рўй берган воқеаларни ҳикоя қила кетди. Шунчалар таъсирланиб гапирарди-ки! Гоҳ қулимсирар, гоҳ кўзидан ёши оқиб-оқиб кетарди. Ота ниҳоятда ярамас киши экан, бу одамнинг орзу-истаклари мўл, аммо ҳаммасини ичига ютиб, айтган йўриғини бажаришга мажбур бўлибди. “Мени кетмон сопи билан ҳам урган, – деди шикоят қилиб. – Шунақа каттиқ урганки, кетмон сопи синиб кетган. Ахир,

бошкacha одам бўлмокчи эдим, – деди чукур изтироб билан. – Бўлолмай колдим. Мен ажойиб бир одам бўлмокчи эдим, насиб этмади...

– Майли-майли, – дея юпатди Маэстро, унинг хаяжонли хикояси томошабинларни зериктира бошлаганини сезиб. – Кейинги қахрамонимиз кутиб колмасин. Сиз тинчланинг, бугундан бошлаб ҳаммаси изга тушиб кетса ажабмас.

Бешинчи киши эса кутилмаганда Маэстрога қараб тиржайди.

– Сен ярамас, шунақа килиб ҳаммани алдаб пул топиб юрибсан-да, – деди ғолибона. – Ҳийла-найрангларингни яхши биламан. Сенга ўхшаганларни кўпини кўрганман.

Маэстро ҳам жилмайди-да, қўлларини икки ёнга ёйиб, томоша аҳлига юзланди:

– Бу кишини нима қиламиз энди?

– Яхши одам эмас экан, қўполлигини қаранг, – дейишди томошабинлар бир овоздан. – Сахнадан тушириб юборақолинг.

– Марҳамат, – деди Маэстро. – Сахналан тушинг, деган илтимос бўлди.

– Нега тушар эканман? – деди қўпол киши, тижирлик килиб. – Умрим бўйи шунақа бир жойга чикиб одамларга гапиргим келарди, мана, етишдим. Шошманг, меням айтар гапларим бор.

– Айтақолсинми? – яна залга юзланди Маэстро.

– Йўқ, керакмас, – дейишди кишилар.

– Узр, – қўлларини икки ёнга ёйди Маэстро. – Бизнинг жамиятда халқнинг иродаси конун билан тенг. Мен эса конунни бузолмайман. Марҳамат килиб, жойингизга боринг.

Исёнчи тўнғиллай-тўнғиллай пастга тушиб кетди. Қолганлар эса сахнада қолишганидан хурсанд бўлиб, илжайишди.

Навбат башанг кийинган хонимларга келди.

Маэстро уларга таъзим қилди-да, халкка эшитилар қилиб пичирлади:

– Сизнинг ғоят гўзал ва ажойиб эканингизга сира шубха йўқ. Балки гапирмай қўяқоларсиз?

– Гапирсин, гапирсин, – деб шовқин солди оломон. – Энг қизиғи шуларники бўлади ҳали, қараб турунг!

– Гапираколинг унда, – деди Маэстро.

Шунда кизик ҳол юз берди. Хонимларнинг биринчиси нозлана-нозлана қош қоқиб, турли ифода-лар билан бир нималарни сўзлай кетди, кизиғи шундаки, гапларини сира тушуниб бўлмасди. “Кимнингдир қўшнисининг товуғи барибирам тилла тухум туғмаса-да, унга мутлақо алоқаси йўқ бошқа аллакимнинг қулоғидаги марваридли тилла балдоқ қайгадир борилганида кимгадир ўтиб, бир айланиб яна эгасига қайтиб келиши эҳтимоли борми-йўқми?” деб тугатди у гапини ва чиройли кўзларини оломонга тикиб, жим бўлиб қолди.

– Бўлдимиз? – деб сўради Маэстро, қулиб.

– Тўғрисини айтсам, гапимнинг бошланиши эсимдан чиқиб қолди. – деди хоним, ўнғайсизланиб. – Лекин, асосийсини барибирам гапириб бўлдим-ку? Нима қиласиз мени қийнаб?

– Менимча, хонимларга шафқат қилишимиз керак, – деди Маэстро ва яна таъзим қилди. – Сизлар бу сахнага фақат гўзаллигингиз учунгина чиқдингиз. Ҳар доимо мана шундай латофатли бўлиб қолинг, марҳамат!

Хонимлар викор ила сахнадан тушиб кетишди.

– Диккат! – дея эълон қилди Маэстро. – Биз билан қолинг! Томошамизнинг иккинчи қисми бошланмоқда.

Сахнанинг четидаги кизғиш-яшил чироклар ёнди, майин ва нозик мусика чалина бошлади. Сирасини айтганда, мусикачилар ўз вазифаларини қойилмақом қилиб адо этишмоқда, қуй ажойиб

ва дилтортар бир вокеа рўй беражагини билдириб хаволанмоқда эди.

– Дўстлар, бизлар ҳозир ёш болаларга айланамиз, – деди Маэстро.

– Гапимни диққат билан эшитинг! – деди у буйруқ оҳангида. Мусиқа тинди.

– Бир дақиқадан сўнг ҳаммамиз болалик даврларимизга қайтамиз, – деди у тантана ила. – Тескари санашни бошлайман. Мен санокни тугатганим ондан сиз бола ҳолига қайтасиз! Бошладик!

– Ўн!

Кишилар жим бўлиб қолишди.

– Тўққиз!

– Саккиз!

– ...Беш!

– ...Икки!

– Бир! – дейиши билан сахна чироклари яна ўчди-да, ўртани доира шаклида ёритган оппок нур колди.

– Ёшингиз нечада?

– Ўн учда, – деди бурро қилиб у киши, икки қўлини икки ёнига тушириб. Зўр берганидан хатто бурнининг учи терлаб кетди.

– Ўқишларингиз яхшими?

– Яхши.

– Баҳолар қалай?

– Унчамас, – деди у хижолат тортиб. – Лекин тузатишга сўз бераман.

– Қайси фанларни яхшироқ биласиз?

– Э-э... Ҳм-м... Жисмоний тарбияни.

– Ҳа, жисмоний тарбия ҳам бўлаверади. – деди Маэстро коникиш билан. – Чунки колган фанларнинг биронтаси ҳаётда керак бўлмайдиган фанлар. Рост-да, – деди у, бирданига жонланиб. – Масалан, физиканинг олтин коидасининг ҳаётга қанчалар алоқаси борлигини ҳозиргача мен ҳам билмайман.

Лекин ҳаётнинг олтин қоидаларини ҳаммамиз яхши
билимиз, шундай эмасми?

– Шундай, шундай, – дейишди залдагилар.

– Сиз-чи?

– Бешинчи синф ўқувчисиман.

– Фанларга қизиқасизми?

– Ҳа.

– Масалан, қайси фанга?

– Математикага, – деб жавоб қилди “бола”, не-
гадир ўнғайсизланиб.

– Қизик-ку, масалан, мен математикани жуда
ёмон кўрадим, – деди Маэстро. – Сизни факат
олқишлаш керак. Айтинг-чи, математиканинг нима-
си сизга ёқиб қолди?

– Тўғриси айтиверсам, уришмайсизми? – деб
сўради “бола”, бешбаттар тортиниб.

– Йўғ-э, нега уришар эканми? – деди Маэстро.
– Бемалол айтиверинг.

– Мен.. мен... – дудукланиб қолди у, кейин
шартта айтди: – Математикадан дарс берадиган му-
аллимани яхши кўриб қолганман.

Зал гур кулиб юборди.

– Ана холо-ос! – деди Маэстро, яна қўлларини
икки ёнга ёйиб. – Дардингиз бедаво экан-ку?

Навбат кейинги кишига келди.

– Хўш, сиз-чи? – деб сўради Маэстро, ўша қув-
нок оҳангда.

– Сенга нима? – деди у киши, бирдан хўмра-
йиб. – Ишингни қил, ўралашмасдан.

– Хўп-хўп, узр, – деди Маэстро, ундан узоқ-
лашиб. Кейин эълон қилди: – Энди умумий саволга
ўтамиз. Савол барчангизга бирдай тааллуқли. Ҳозир
хотирангиз уйғонади, бола бўлсангиз-да, айти пайт-
даги ақлу заковатингиз ўзингизга қайтади. Хўп, са-
волим шу: катта ҳолингизга қайтишни истайсизми?

– Йўк, – деб йиғлаб юборди биринчи турган се-

миз киши, азбаройи истамаганидан оёқларини та-
пирлатиб. – Керак эмас, сираям хохламайман.

– Сиз-чи?

– Онамни олдига кетаман, – деди бурнини
шилқ-шилқ тортиб. – Менга бу ер ёкмаяпти. Онам-
нинг олдига бораман.

Хўмрайган кишига навбат келди.

– Сиз?

Кутилмаганда у муштларини кисимлаб, олдинга
бир кадам ташлади-да, кўксини кериб:

– Нима? – деди хурпайиб. – Биттага битта чиқа-
санми?

– Йўғ-э, – деди Маэстро. – Ҳечам унақа ниятим
йўк.

– Унда тек ўтир, кўп жаврамасдан, – деди “безо-
ри”, ер остидан атрофига назар ташлаб.

* * *

– Азиз дўстлар, томошамизнинг сўнгги қисмига
ҳам келдик, – деди Маэстро, нимагадир қайғули
оҳангда.

Зал бир тўлкинланиб олди.

– Нима, истамайсизми? – деб сўради Маэстро.

– Йўк, давом этақолинг, илтимос, – деди норғул
йигит.

Кейин сахна ёнига келди, Маэстро энгашиб
унинг гапини тинглагач, баланд овоз билан:

– Сираям иложи йўк, – деди. – Афсуски, бу-
нинг сирини очиб бўлмайди. Аммо, қай тарз содир
бўлиши тарихини айта оламан. Айтайми?

– Ҳа!

– ... Бир пайтлар ... деди у, овозини пасайтириб.
– Жуда қадим замонларда, Қизил денгиз соҳилида
сахар вақти бир юлдуз порлаган эди...

Тун ўтиб, ҳали куёш чикмасидан, сахронинг тоза осмонида янги бир юлдуз пайдо бўлгани одамларни шоён саросимага солиб қўйган эди.

Гап шундаки, Сулаймон пайғамбарга шамол бўйсуниб истаган ерига олиб учар, ҳайвонлар ва Тангри таолонинг кўзга кўринмас махлуклари ҳукмини оғишмай бажарар эканлар, кишилар орасида “Сулаймон бу ишларни сеҳру жоду ёрдамида амалга оширяпти” деган миш-мишлар урчиб кетган эди.

Одамлар ҳақиқат ҳамда сеҳру жоду орасидаги фаркни билдириш учун ер юзига Ҳорут ва Морут деган икки фаришта туширилганидан ҳали беҳабар эдилар.

Айтадиларки, фаришталарнинг баъзилари инсон авлодлари ер юзида ҳаддан зиёд бузғунчилик қила бошладилар, сен улар ўрнига бошқа халқни ёки бизларни туширсайдинг, ундай бузғунчилик қилмас эдик, деб айтганларида, Тангри таоло, агар улар билган нарсаларни сиз ҳам билсайдингиз, албатта бузғунчилик қилган бўлардингиз дея, ораларидан учтасининг ер юзига тушишини истаган экан. Учовлондан бири бу ишнинг орти кесик эканини пайқаб гавба қилгач, қолган иккитаси ер юзига тушибди.

Бузғунчилик қилмасликларига қаттиқ ишонган у фаришталар Зухро исмли ғоят ажойиб ва гўзал бир аёлга дуч келишибди. Зеболигидан ақлу хушларини йўқотишибди.

“Ўзимиз бир фитна эдик, биздан ҳам қувватлироқ бошқа бир фитнага дуч келмадикмикин” дейишибди улар.

Аёлнинг гўзаллигидан ақлу хушини йўқотган фаришталар ўзлари билган хос билимларини Зухрога билдиришгач, Тангри таоло уларни Бобилдаги бир чоҳга ҳибс қилибди. Зухро эса, фаришталар сири-

ни билгани учун осмонга кўтарилиб, алал-окибатда юлдузга айланибди.

Сеҳр ўрганувчилар ана шу воқеани билганларидан сўнг Бобилга дарёдай окиб келаверишибди.

Ваҳоланки, сеҳру жодуга ҳеч қандай эҳтиёжлари йўқ эди. Кимдир бошқаларнинг ўй-фикрларини ёки нималар қилаётганини билиб туриш учун, кимдир ҳукмронликни қўлга олиш учун, кимдир бошқалар наздида ўз даражаси баланроклигини кўрсатиб шуҳрат топиш учун у ишларга қўл ура бошлабди.

Ажабланарлиси шундамишки, у икки фаришта келгувчилардан “Осмонга Зухро юлдузи чикдими?” деб сўрашар, “Ҳа, чикди” дейишса, қайғуга ботиб, яна ер остига кириб кетар эканлар.

Аслида эса, Зухро юлдузи ҳақидаги ривоят афсонадан бошқа нарса эмас. Инсонлар наздида Бобилга Сулаймон пайғамбар замонида ростдан ҳам икки фаришта туширилгани ва улар сеҳру жоду ўргатганлари ҳақидаги гапларгина аниқ ва рост, қолганлари тўқима бўлиши ҳам мумкин.

* * *

– Бир маҳаллар Қизил денгиз соҳилида мана шу воқеа рўй берган, – деди Маэстро. – Энди дўстларимизга сўнгги саволимизни берамиз. Аввал айтганимдай, пастга тушганларидан сўнг ҳеч нарса-ни эслай олмайдилар. Саҳнада қанча вақт бўлдингиз деб сўрасангиз, беш ёки тўрт сония деб жавоб берадилар. Ҳатто янада акллироклари бир сония дейишлари ҳам мумкин. Томошамизнинг учинчи қисмида бизлар бу кишиларнинг кексалик вақтига саёҳат қиламиз. Қаранг! – дея хитоб қилди у. – Болалик ўтгач, кишилар у беғуборликларини юраклари ичига жуда маҳкам беркитиб ташлаганларининг шоҳиди бўлдик. Яшаш, мол-дунё хирси ва яна аллақанча туғёнлар аро умр ўтганида, бу кишиларнинг қандай хулосага келишлари қизиқ эмасми сизларга?

– Кизик, албатта кизик! – дейишди залдагилар.

– У холда марҳамат, томошамизнинг якуний кисми! – деб эълон килди Маэстро.

Биринчи кишининг ўзини қариб-картайган чол сифатида тутиши кулгили ва кизикарли эди.

– Кўзларим яхши кўрмаяпти, – деб шикоят килганида, оломон кулиб юборди. Ҳа, томоша ростдан ҳам ажойиб бўлмоқда эди.

– Неччига кирдингиз? – деб сўради Маэстро ундан.

– Саксон иккига, – деди у, чолларга хос калтирок овоз билан. – Қувват сира йўқ, болам, – деб шикоят килди Маэстрога. – Томокдан овқат ўтмайди, зўрға кимирлаб юрибман. Худога шукр килмай илож қанча?

– Кексалик гашти дейишарди, қанақа экан?

– Қанқа гашт? – деди у. – Ҳар кеча тиш-тирноғинг билан ҳаётга ёпишиб, илдизларини маҳкам чангаллаб яна бир кун яшармикинман деб кўркасан, эрталаб кўз очганингда қувватсизлигингни, қарилгини бир дам унутган бўласан, ёки болалигингни, йигитлигингни туш кўрасану уйғониб хурсанд бўлиб ётасан, кейин аъзоларинг бирин-кетин уйғона бошлайди, оғрикларинг ҳам уйғонади. Қарасанг, яна ўша аҳвол... кўрганинг эса ширин ҳаёл ёки ёруғ туш экан... – деб хўрсинди у. – Юрибмиз-да болам, кимирлаб.

Икки юзи қип-қизил, тоғни урса талқон қиладиган давангирдай бу кишининг гаплари кулгили эди. Маэстро ҳам жилмайди.

– Шунча одам сизнинг насиҳатингизу ўғитингизга илҳак, – деди кейин. – Уларга айтадиган бирор гапингиз борми?

– Нимаям дердим, – деди у, мижжаларини артиб. Кейин “Ўтириб олсам майлими?” деб сўради.

– Майли-майли, – деди Маэстро.

– Гапим шуки, – деди у бир оз ўйланиб. – Рост-

дан ҳам ҳаёти дунёда бир-икки куним колдими-йўкми, билмайман. Аммо шуни айтган бўлардимки, яқинларингизни сира алдаманг, — деди у афсусланиб. — Умр жудаям бебаҳо ҳазина, беҳудага зое килманг. Мана, шунча яшабману лекин ўйласам, деярли барини арзимас нарсаларга сарфлаб юборибман. Ҳаммангизга худо раҳм килсин.

— Айтганингиз келсин, — деди Маэстро самимий оҳангда ва кейинги кишига ўтди.

— Умр жуда қисқа эканини билмай қолибман, — дея иқрор бўлди у. — Ўйлаб қарасам, бениҳоя кўп бўлар-бўлмас нарсалар билан мактанган эканман. Энди эса... — деб бирданига йиғлаб юборди у. — Қайтай десам, сира иложим йўқ, яхши ишлар қилай десам, мадорим йўқ.

— Ҳечкиси йўқ, хафа бўлманг, — деб юпатди уни Маэстро ва кейинги кишига ўтди. У ўсик қошлари остидан хануз ҳўмрайиб қараб турарди.

— Қанча йиллардан бери олдимда ўралашиб юрасан? — деди у бирданига. — Нима керак сенга?

— Ҳеч нарса керак эмас, шунчаки сиз билан икки оғиз гаплашмоқчиман холос.

— Бор, ишингни қил, сенга айтадиган ҳеч қанақа гапим йўқ, — деди ҳўмрайган киши.

* * *

Залдагилар шифтни кўчиргудек бўлиб, тинимсиз қарсақ уришар, ниҳоятда шод эдилар.

— Азиз дўстлар, томошамиз маъкул келганидан хурсандман, — деди Маэстро. — Ҳа, барчаси охирлаб қолди. Ҳозир сахнада чироқлар ёнади, ҳозиргина ғарқ бўлганингиз сирли дунё сахна билан қўшилиб ғойиб бўлади. Сиз чарчаб, ўйин-кулги қилишга келган кишиларсиз, албатта, бир дунё ташвишингиз борлиги барчага аён. Ёшингиздан қатъий назар, дунё тошларини ортмоқлаб юрганингизни ҳамма яхши билади. Тўғри эмасми?

– Тўғри, тўғри! – деб кичкирди оломон.

– У ҳолда сизга яна бир ҳақиқатни ошкор қилиш пайти келди.

Зал яна бир тўлкинланиб олди.

– Гап шундаки, сизга кўрсатганимиз бу сахна ҳақиқат эмас, бор-йўғи бир томоша эди, – деди Маэстро. – Мен ҳам ҳеч қанақа Маэстро эмас, шу театрнинг оддий бир актёриман. Сахнадагилар ҳам актёрлардир. Сиз азиз томошабинларимизга янгилик тақдим этиш мақсадида томошанинг шунақа шаклини танладик. Борингизга шукр! – дея таъзим қилди у.

Жилмайиб турган бошқа актёрлар ҳам таъзим қилишди.

Олкишлар ва сийловлар оҳангида яна мусика таралди, аммо кутилган гулдурос қарсақлар эшитилмади.

Зал негадир жим эди.

Кейин кутилмаган ҳодиса рўй берди.

Олд қаторда ўтирган баҳайбат йигит қўлидаги музқаймоғини сахнага қарата отди.

– Аблах! Ярамас! – деб бакирди кўзи қонга тўлиб, ғазаби ошиб. – Ҳали алдадингми халқни?

– Алдабди!

– Муттаҳамлар! Ёлғончилар!

– Мана сенларга!

– Пулни қайтар, ярамас!

Сахнадаги воқеаларга чин юракдан ишониб, ҳайратланиб ўтирган оломон бирданига ғазабга миниб, қўлида неки бор, барини сахнага ота бошлади. Ҳамма, ҳатто башанг кампирлар ҳам элни алдашга журъат қилган бу бадбахтларни жазолашни талаб қилиб бакириб-чақирар эдилар.

– Йўқол! Даф бўл! – деб кичкирар эди оломон.

Курсилар қарсиллаб синар, тери копламали суянчиқлару темир оёқларни ҳам ғалати бир тарзда суғуриб олиб, сахнага отар эдилар. Актёрлар

сахнадан кочиб чиқишга мажбур бўлишди, ҳатто парда ортидаги муסיқачилар ҳам шоша-пиша асбобларини кўтариб, қайгадир яширинишди.

Тезда ўт ўчирувчилар гуруҳи етиб келди. Саҳнада носранг зарҳал кийимли ҳарбийсифат кишилар пайдо бўлганини кўрган одамларнинг ҳовури бир оз босилиб, афсус ичра бирин-кетин тарқала бошлашди.

Тажриба тарикасида ўтказилган ва бор-йўғи бир мартагина намоиш этилган театр томошаси мана шу тарзда нихоя топди.

2014

Маъруфжонга

Болам, кишининг изгиринли кечаларида кимсасиз далаларда гала-гала бўлиб изгиган дайди итларни бўри деб ўйлаганингни гапириб бердинг-а? Ҳа, дала-тузнинг тупроғу кесакларини ҳам музлатадиган совукларда кучуклар ўшанака тўпланиб олишди.

Аммо сен кўрганинг оддий гала холос-да. Истанг, сенга бўри ҳақида гапириб бераколай.

Мен умрим мобайнида бўрига бир неча марта дуч келганман.

Дунёда ваҳший ҳайвонлар тўлиб-тошиб ётибди. Куч-кудрати, викори, одамни ҳайиктирадиган ҳайбати билан қайлардадир арслонлар, сиртлонлар, айиклару тимсоҳлар умр кечирмоқда. Ваҳший деганда, аклни кўркитадиган куч-кудрат ила инсон вужудини пийпалаб-мижиглаб, тишлари билан парчалаб-узиб ейдиган этхўр ҳайвонлар кўз олдингга келади.

Бўриям шундай.

Уни аклли дейдилар. Ҳайвонлар орасида шугина бир марта жуфт танлаб, умрининг охиригача ўша жуфти билан ҳаёт кечиради. Ўз маконининг чегараларини эринмай белгилаб чиқиб, биронта жонзот киришига йўл қўймайди.

Унга илк дуч келганимда ёш бола эдим. Далада кетмон чопаетган отамга овқат олиб кетаётганимда, кишлоғимизнинг тепа томонидаги тўкай ёнида ғалати кучук боласини кўриб колдим. Камишлар орасидан менга кизиқиш билан анграйиб қараб турарди. Бир маҳал бурнининг учига капалак қўниб олди. Кучукбола капалакни қувишга қанча уринса ҳам кетмас, айланиб учаверар эди.

Кулгим кистаган, ҳатто завқланган бўлсам керак. Тугунимни ўт устига қўйиб, якин бордим. У тўлпок,

оёқлари бақувват, бўйидаги ёли типпа-тик, кулранг бўри боласи эди. Мени кўриб сира ҳайикмасдан ёнимга югуриб келди, сакраб атрофимда айланди, кейин шимимнинг почасидан тишлаб-тортиб, ўйнай бошлади.

Ўйинга кизикар эдим-да, унга кўшилиб туп-роклар, ўтлар оралаб роса чопдим. Кейин чарчаб, ўт устига ётиб олдим, бўри боласи устимга чикиб-тушар, яна ўйнамаймизми дегандай чопиб нари борар, ўша жойдан туриб менга бошини буриб қарар ҳам эди.

Кўп ўйнагани вақтим йўк, отамнинг олдига боришим керак. “Э, кўрмайсанми, иш кўп-да” деб ўрнимдан турганимда, сал нарида қоядай котиб турган ота бўрини ҳам кўрдим.

У викорли, кўкраги кенг, панжалари пайдор, одам боласи билан ўйнашаётган зурёдига индамай қараб турарди. Ҳа, ҳақиқатан ҳам ҳайбатли эди, аммо туришида таҳдид сезмадим. Шундай бўлса-да, кўркканим эсимда. Салдан кейин паст овозда ириллаган эди, боласи талпанглай-талпанглай қошига чопиб борди. Сўнг икковлон бамайлихотир ортга бурилишиб, ўз йўлларига кетишди.

Яна эсимда қолгани шуки, қуёш нурида булутлар тарам-тарам, алвон-алвон, оралари очик-очик, бепоён кўкни шу тарз энлаб олган, яшил дарахтларнинг баланд учлари ҳам алвон тусга бўялган эди.

Тугунчамни олдимۇ мен ҳам ўша йўлдан отам қошига ошиғич чопиб кетдим.

Чопонининг ўнгирини қайириб, кетмон чопаётган отамга бўлган воқеани ховлика-ховлика айтиб берганимда, қошлари чимирилиб “Қани, юр-чи” дея кетмонини кўтариб, мен келган йўлга қараб юрди. Узоқларда кишлоқ тераклари кўзга ташланар эди. “Чўл ичкарисидан келган бўлса керак”, деди отам тусмоллаб. Икковлон бўри турган жойгача келдик.

Отам теваракни бир айланиб чикди, йўк, ваҳший кўринмасди.

– Асли онанг аҳмок, – деди отам, жаҳли чикиб. – Тўқайга ёш болани ҳам жўнатадими?

– Йўк, ота, индамай қараб тураверди. Боласи мен билан роса ўйнади.

– Кўй-кўзиларни бўғизлаб ўнгариб кетиши мумкин, – деди отам. – Хайриятки, корни тўк экан, сенга тегмабди.

Кейин уйга етгунимизча бўрилар ҳақида гапириб борди. Йўлда ҳам атрофига аланглар эди.

– Эркак бўри боласини ўйнатгани олиб чиқмайди, балки овга ўргатади, – деди. – Бошқа болалари ҳам бордиру сен кўрмагандирсан. Ишқилиб, нима бўлганда ҳам даф қилмабди, худога шукр.

Уйга қайтгач, отам атрофдаги кишиларга хабар беришга кетди. Шу-шу, бир неча кун кишлок эркакларининг бири милтик, бири болта, бири калтак олиб, кўраларини кўриклаб ётишди, аммо бўри қайтиб кўринмади.

* * *

Кейинчалик ҳам кишлокка бўри даф қилгани ҳақида гап-сўзлар гоҳ-гоҳ оралаб колса-да, уни биров кўрмас эди. Табиийки, ҳар хил гаплар урчирди. Ҳамманинг уйида мол-қўйи бор, чорва-ку ўз йўлига, аммо болачалар хавотир уйғотади. Ўйнаб экинлару оғочлар орасига кириб кетса, оч ваҳший биронтасини бўғизлаб ташлаши мумкин. Ҳар ҳолда кишилар орасидан бўри ваҳми анчагача кетмаса-да, менинг дилимда у кўркув ўрнига ўша маҳалдаги хотиржам киёфаси ва боласининг беозор ўйнаши қолаверди.

Йиллар ўтди, отам қартайди, мен эса эр етилдим. Ҳаёт шавки конимни киздирар бўлди.

Ўша маҳаллар, вақт-соати келиб бир рўзғор кураман, бир-биридан шўх болаларим бўлади, эл-юрт катори бировдан кам, бировдан кўп, аммо

бахтиёр хаёт кечирамаи деган ишончим дилимда мустаҳкам эди. Вақти келиб, хаётимда бир тартиб ўрнатаман, отам қилган хатоларни мен такрорламайман деб ўйлардим-да. Балки отам ҳам мен сингари турли-туман хаёлий режалар тузгандиру хаёт машаққатлари у режаларнинг амалга ошишига йўл қўймагандир? Кимдир озорлаганида уйимизнинг айвонида ҳаммамизни чакириб бағрига босганлари, “шу болаларимдан бошқа ҳеч кимим йўк” деб ўксинганлари эсимда. Эсимда нимаси, гоҳ-гоҳ тўсатдан шууримга қалкиб чиқади, бот-бот шуни ўйлаб ҳам кетаман. Теграда одам кўп, кавму қариндошлар ҳам ўзига ҳолларича келиб хабар олиб туришибди, нимага отам “Болаларимдан бошқа суянчигим йўк” деб озорланган экан дея, сабабини топишга уринаман.

Ўйланиб, бола-чакали бўлдим, хаёт гирдоблари мени ҳам ўз домига аста-секин тортиб кетаверди.

У маҳаллар киш каттик келарди. Ҳар йили ўтин ғамлайман, аммо барибирам етмай қолади. Сабаби, сандалга қалаймиз ёки тандирга ишлатамиз. Қолаверса, кишнинг узун кечаларида узоқ ёнадиган, чўғи тезда ўчиб қолмайдиган ўтин керак бўлади. Бу сафар эрта куздаёқ совуқлар бошланиб кетди. Маккапояларни бир кечадаёқ ушук урди, эртасига узун-узун япроқлари сарғайиб, палахса-палахса бўлиб илвираб осилиб тушди. Ғамлаб қўяқолай дея тўқайга ўтин кесгани бордим. Ичкари қисмида саксовуллар ер бағирлаб ўсган, ўшаларнинг қуриган шохларидан уйга олиб келиб босиб қўйсам, кишга яхши ўтин бўлади деб ўйладим.

Шохларни тўплагунимча кеч кирди. Уйга қайтаётганимда чўл адоғидан улкан ой самога кўтарилган, шабада эсар, ҳаммаёқ шитирлаган сасларга тўлиб кетган эди.

Уни иккинчи бор ана ўшанда кўриб қолдим.

Тўкайдан чиқаверишда, йўлим устида кулраиғ соя
каби, чўнкайиб ўтирар эди.

Кучли, пайдор пайжалари шундок кўз ўнгимда.
Ойга қараб увиллади, кейин нигоҳини менга тикди.

Ундан хайикдим.

Айтмоқчи, ўтин кесгани чиккан, кўлимда ўткир
ойболтам бор-ку?

Бўрилар тигида ой нури аксланган ойболтадан
кўрқади деганлари ростмикин?

Йўк, ёлғон бўлса керак, чунки мендан сира
хайикмаётган эди.

Тавба, кеч шом маҳали, ой бўм-бўш кенглик-
ларда танҳо сузган шу кечада мен ва бўри, бир-
биримизга қараб турардик.

У ўша, болалигимда кўрганим бўримиди, ё
бошқасими, айтолмайман. У кўрганим бўрининг
нигоҳи ўз қудратига ишонган, хотиржам нигоҳ эди.
Қаршимдагининг нигоҳида эса таҳдид сезилмоқда!

Яна, кўксида чуқур жароҳат изи ҳам бор. Кул-
ранг ёллари орасидан қорамтир ўйик бўлиб кўриниб
турибди. Макон ёки ўлжа талашиб уришганида қай
бир ваҳшийнинг тиши қолдирган бўлиши мумкин.

Олдинга қадам боссам, бир ҳамла билан бўғзимга
ташланиши турган гап.

Аммо мен ҳам кучга тўлган, шахду шиддат-
ла ундан қолишмайдиган эр кишиман! Ойбол-
тамни қисимлаб, олдинга бир оз эгилиб, бир-икки
ҳушёрона қадам ташладим.

Бўри кимир этмади.

Шу тарика сўқмоқдан жуда секинлик билан,
кўзимни ундан узмасдан аста-секин илгарилай бош-
ладим.

Ойболтам жуда ўткир эди-да. Ханжардан ҳам,
киличдан ҳам ўткир эди! Дарахтнинг майда шох-
часини ҳавога отиб, тушаётган маҳали бир урсам,
иккига бўлиб ташлайдиган даражада кескир эди.

Сўқмоқ четидан унга юзланиб, олдга хиёл энкайиб, сурила-сурила ўтиб олишни кўзлаганим аниқ. У эса чўнкайганича, шиддат тўла нигоҳини мендан узмасди.

Милтиқ олмагачимни қара! Милтиғим бўлса, тўнғиз ўқи билан бир отишда жонини жаҳаннамга жўнатардим. Тўнғиз ўқи теккан жойини йиртиб-қуйдириб ўтади. Якинроқдан отилса суяқларини ҳам синдириб, баҳайбат бўлса-да, бир неча кулоч нарига улоқтириб юборади.

Бўрининг ёллари янада хурпайди, олд панжалари билан ерни тимдалади.

Ҳозир ташланса-чи!

Шу маҳал анча наридан, тўқай ичкарисидан увиллаган бошқа бир товуш эшитилди.

Сўқмоқ четидаги ракибимнинг ёллари пасайди, кўзини мендан узиб, товуш келган томонга бир қараб қўйди. Шунда нигоҳидаги шиддатнинг ғойиб бўлганини пайкадим. Ортига тисарилди, аммо сира шошмасдан, виқор ила ўгирилдию ўша томонга йўртиб кета бошлади.

Э, тушундим! Бўрилар оила бўлиб яшайдилар. Унинг ҳам оиласи бор-ку?

Ҳа, бўри оила қуради. Нарироқда, тўқай ичкарисида уяси бўлсаям ажабмас.

Бўри болалари қанақа бўлишини биламан, болалигимда кўрганман-ку? Кулранг тумшукларининг учи коп-кора, гоҳ хавони искаб, гоҳ бир-бирига суйканиб лапанглаб чопадиган, тўлпоқлигидан гоҳо йикилиб-ағанаб ҳам тушадиган уч-тўртта жўжиклари бўлса эҳтимол.

Ҳар ҳолда, у ерда бир оила яшар, эркак бўри эса менинг, яъни чўл бағрида ўзича куймаланиб ўтин тўплаб юрган одамнинг киёфасидаги хатарни сезиб, йўл ёқасига бола-чақасини ҳимоя қилгани чикқанга ўхшайди.

Ким билсин, балки кишлок томон йўл олгандиру
аммо мени кўриб, ниятидан қайтгандир?

Ажабо, мени ёв хаёл қилдимикин?

Мен ҳам уни ёв хаёл қилдим-ку?

Ортимга чекинсам, ҳамла қилмаслиги мумкин-
миди?

Аммо, мендаям бола-чақа бор-ку?

Ортимга қайтсам ҳам бўларди, албатта. Ле-
кин, олдинда — кишлокда менинг ҳам болаларим
бор. Ортимга чекинсам, шу бўри ёки тўдадагилари
кишлокка даф қилсалар нима бўлади? Мол-хол,
қўйлар-ку майли, болаларимга чанг солса-чи?

* * *

Кишлокда одам кўп, ҳаммамиз бир жамоа каби-
миз.

Тўй-маросимларда баримиз тўпланамиз. Катта
қозонларда ошлар пишади.

Бекорчилар қозонга ўтин ёқилмасиданок кўча
базмини бошлаб юборишади. Уст-боши анчайин
тўзган кишилар шунақа маросимларда бироз яйра-
шади.

Ёмғирлару қорлар ёққанида ҳам шу манзара
ўзгармайди. Бизнинг тарафлар фақат баҳор ва ёз
ойларида жонланади, холос. Кузда ҳаммаёқ лой-
балчикқа айланади, қиш келиши билан ҳаракат, да-
рахтлар уйқуга кетгани каби сусаяди. Мўрилардан
кўк ва қора тутун ҳовур аралаш чиқа бошлайди. Ер-
ларда ғўзапоя ва макка поялари қорайиб, илвираб
ётганини кўрасиз.

Уй ишлари билан машғул эдим. Кўча тарафдан
биров чақирди.

Қарасам, кўшним экан.

— Ҳа, киравермайсизми? — дедим саломлашиб.

— Гап бор, — деди. — Айтиб қўяй дедим, кеча тун-
да кишлокка бўри оралабди.

– Йўғ-э! Бировга зарари тегмабдими ишкилиб?

– Тегмабди. Қишлоқ четидаги уйнинг томор-
қасигача кириб келибди. Уй эгаси хавотирланиб
ташқарига чикса, дўнгга чўнкайиб ўтириб, ойга
караб увиллаётган экан. Кучукларнинг овози ўчиб
кетганмиш. Қўйлар ҳам қўркканидан кўранинг бир
четига ғуж бўлиб олишибди.

– Гузарда кишилар тўпланяпти, – деди ке-
йин. – Бу йил ҳам киш оғир келади шекилли. Мас-
лаҳатлашиб олайлик, сиз ҳам чиқарсиз?

– Ҳозир борамаи, – дедиму тўнимни кийиб, орти-
дан эргашдим.

Ҳақиқатан ҳам, гузарда ўн-ўн беш чоғли эркак
тўпланган, яна бўри келиб қолса нима қилиш керак-
лигини гаплашиб туришарди.

Қишлоқнинг уч-тўрт хонадонида милтик бор
экан. Қолганлар болта, кетмон, болға каби анжом-
ларини тайёрлаб кўядиган бўлишди. Кимдир дашт
тарафга бориб тузук қўйиб келадиган бўлди. Яна,
кимки бўри кўрса сас чиқарсин дейилди. Ҳамма
хушёр ётсин, тик этган товуш эшитишса, чопиб
чиқишсин. Қўй-кўзи-ку майли, аммо одамга ташла-
ниб қолса борми? Шу сабаб, хушёр турган тузук.

Қайтаётганимда ҳаво очик, совук бўлса-да,
осмон кўм-кўк, уйлар ортидан, икки-уч жойдан ту-
тун ўрлар эди. Ғўзапоя тутунимикин?

Ғўзапоя тутуни кўк бўлади. Тут ўтини эса яшил-
тоб аланга чиқаради. Тутунларга караб, ким нима
килаётганини билиб олса бўлаверади. Қорамтир
тутун тандирга нам ғўзапоя ёкилганини билдира-
ди. Кимдир нон ёпмокчи. Оч-кулранг тутун хазон
ёкилганининг аломати. Ҳа, қайдадир нон ёпиляпти.
Ана, шабада исини ҳам олиб келди: ёнган ўтиннинг
ва पिшаётган ноннинг иси.

Тумов-пучкок болакайлар кўчада ўйнаб юри-
шибди.

Тунда кўшнилари билан қишлоқнинг шимол томонига чиқдик.

Кимдир қапа тикди. Қапа ичида ётибмиз.

Ҳаво совуқ, осмон тўла тўнғиган юлдуз. Гоҳо ёруғ из қолдириб учади. Ҳар тарафдан чириган хас-хазон иси келади.

Дашт адоғидан улкан ой самога кўтарилди. Ҳаял ўтиб, ҳаволагани сайин кичрая борди.

Ёғдуси тунги даштни ёритди. Теваракни ўзгартириб кўрсатди.

Туриб, атрофни диққат билан кузатаман. Буталар орасида ҳаракат сезилгандай бўлади. Лип этиб бир нима ўтади. Йўк, бўри эмас. Бўри бунақа лип этиб келмайди. У хотиржам, ақл билан иш тутади.

Уч-тўрт кун шу тарз кўриклаб ётдик, аммо бўридан дарак бўлмади. Ёшроқ йигит-яланглар от суриб, атрофни кезиб чиқишди. Ҳар ҳолда ўлжа излаб ёки ўзича айланиб бир келгану қишлоқда жонига зуғум қила оладиган қишилар борлигини сезгач, болаларини олиб узоқроққа – эмин-эркин дашт қўйнига, емиши оз, аммо ҳавфсиз маконларга кетган бўлиши мумкин.

Қиш қаттиқ келса чўлда емиш қолмайди, дейишади. Ўшанда қишлоққача тушиб келиши мумкин. Йўкса, ҳатто шундай қучли ҳайвон ҳам инсон қўзидан қўрқади, тик қарай олмайди, одамлардан нари юришга уринади.

* * *

Қунлар-ойлар ўтар, болалар улғаяр эдилар. Турмуш қийин, уриниб-тиришмасанг сира бўлмайди. Бола-чақа боқиш, қатта қилиш осонми? Ота оламдан ўтган, она қасал, болалар улғайган, ёлғиз ўзим уриниб-тиришаман. Ёнимга қирадиган, ҳамдард бўладиган бирон қимса йўк. Ташвишим шу қадар қўпқи, қайларгадир бош олиб кетгим келади. Ҳа,

кайлардадир, узок-узокларда бепоён даштлар бор. Ҳозир у ерлардаги буталарни ҳам оппок булду-руклар колагандир?

Дашту далалар, буталар уйкуга кетган. Ҳавода тўлғин булутлар оғир сузади.

Ичимда ёввойи бир ҳаяжон бош кўтаради. Ой ёғдуси остида ястаниб ётган ўша кенгликларга боргим келади.

Аммо, болалар катта бўлишяпти-ку? Уларни ўкитишим, уйлаб-жойлашим керак...

Ҳа, ташвишларим мўл. Уларни адо этиш менинг оталик бурчим, бажармасам бўлармиди? Аммо бир нафасга бўлса-да, тин олгим келади-да. Миямни чирсиллатар даражада оғир ташвишлар чарчатгани-да, бир нафас, атиги бир нафасгагина ўша ёкларга кетсам... бепоён кенгликларда кўксимни тўлдириб ҳайқирсам, озод-озод, сарбаст-сарбаст чопсам дейман... Ким билсин, буталар остида нигоҳини менга хотиржам тикиб турган ўша бўрини яна кўрсам ҳам ажабмас.

Негадир уни ваҳший деб ўйламаслигим ўзимни хайратга солади. Балки, болалигимда беозор ўйнаганим учунми? Ёхуд қай бир жиҳатларимда ўзимни шу ваҳшийга тенглаштирганим учунми? Мен ҳам ҳудудимни белгилаб олганман, бегона биров кириб келишига сира йўл қўймайман. Мен ҳам гўё овга чиқаман, емиш топиб келаман, у ризкимга биров чанг солса гажиб ташлар алфозим бор. Шуни деб гоҳ кимлар биландир уришганман ҳам, кимлардир мени ҳам жароҳатлаган, у жароҳатлардан анчагача ўзимга келолмай юрган маҳалларим ҳам бўлган.

Бута остидаги бўри нигоҳини мендан олади, бошини бошқа ёкка буради, бўйнини кўкка чўзиб, пастак, хомила булутларга қарайди.

Ўзимни абгор, абжағи чиқиб кетган, аммо ирода-си букилмас қахрамондай ҳис қилганим ғалат.

Уясида болалари бўлса, эхтимол.

Тўлпок, юнглари корамтир, кучукболаларга ўхшаб кетадиган болалари.

Бир-бирига суйканиб-ғингшиб, ташқарига чиқишга уринаётган бўлишлари ҳам мумкии.

Бу сафар ҳам у менга даф килмаслигини биламан.

Яна дуч келсак, у томон одимлайман, нигоҳларимиз яна тўкнашади. Бу сафар кўлимда ойболтам йўк, аммо ўзимга ишончим кучли.

Бўри менга жим караб туради.

Икки оила бошлиғи шу тарика дуч келамиз.

...Бепоен дашту далаларда бўри тўдалари кезиб юрадилар. Ўзларига тўдабоши сайлаб оладилар. Қолган бўрилару тўдабошига мутлако бўйсунадилар. Худуд ҳам бепоен, у худудга бошка бирор ваҳший киришига йўл қўймайдилар.

Баъзиларининг кўксида, елкаларида жароҳат излари бўлсаям ажабмас.

Ажабо, менинг худудларим қайда эди, қайдан бошланиб, қайда тугаган эди?

Ҳаёт деб аталган дашту биёбоннинг қай ерида эди менинг маконим?

Бўри-ку ўз йўлига, аммо мен инсонман-ку? Теграмдагилар ҳам инсонлар-ку? Нима учун худудимни белгилаб олишим, бегона кириб келишига йўл қўймаслигим, нима учун ризкимни талашиб-тортишиб топишим керак?

Уйим, дастурхоним доимо очик, биров кириб келса хушхоллик билан олдига топган-тутганимни қўяман, гоҳ мўл-кўл, гоҳ оз бўлади. Шу одам мени йўқлаб келганидан бошим кўкка етади. Ҳа, бир қарашда ғарибонман, бир қарашда кичиккўнгилман, эл катори ризкини топиб-тутиб, эл катори болачакасини катта қилаётган бир мардуми мусулмонман.

Шу дард ила турли юмушларга урингаиман, кимлардир ризкимга чанг солиб ҳам кўрган, чангалидан юлиб олган маҳалларим бўлган. Ҳаёт мени ҳам яралаган, у яраларни гоҳо мен ҳам ярадор каби ялаб-юлкайман, факат бундан беозор ухлаб ётган болаларим беҳабар, гўдакликнинг мусаффо тушлари аро гоҳо жилмайиб, гоҳ тамшаниб ухлайдилар.

Гоҳо тўнимни елкамга ташлаб ҳовлига тушаман.

Жуда юксакларда, бениҳоя олисларда кичкина ой сузади.

Ой, мен орзу қилган ўша чексиз ҳудудларни эсимга солади.

Кичкина шу маконимда бир-бир одимлайман.

Бедорлик азоб беради.

Шу тоб, мана, умрнинг аллақанча қисми ўтиб, шиддатлар илғар-илғанмас сусайиб борар экан, унутилиб кетган ёввойи бир шавк ҳам ичимда уйғонади.

У шавк аро ҳудудимдан чиқолмай типирчилайман.

Бир силтаниб, занжирларимни узиб, бепоён дашту далаларга ошиғич чопиб кетгим келади.

У ёқларда ҳозир ҳам совуқлар ўйнаётган бўлса эҳтимол. Кузги буталарни кировлар қоплаган бўлиши ҳам мумкин.

Ўша ерда болалигимдаги викорли ва мағрур ҳайвонни кўрсам ажабмас.

Унинг ҳам отаси аллақачон оламни тарқ этгандир? Мен кўрган ўша тўлпок бўри боласи аллақачон улғайиб, бир оиланинг бошига келгандир? Унинг ҳам мен сингари зурёдлари бордир, ҳозир, уясида бир-бирларига суйканиб, ғингшиб ухлашаётгандир?

Оила бошлиғининг бедору хушёр эканига шубҳа йўқ.

Мени пайқаб, ўша хотиржам ва совуқ нигоҳи билан ҳаракатларимни чамаласа, бу ёлғиз одам боласи

тунда, ой хаволаган маҳалда дашту тузга не учун келди деган ўй ила хушёр-хушёр бокса ҳам ажабмас.

Мен эса, йиллардир ҳаёлимда гавдалантириб юрганим шу манзаранинг рўёбга чиққанидан ўзимча суюнаман.

У мени хушёр кузатади. Мен эса истикболига одим отаман.

* * *

Кишлоғим жуда четда, электр ҳам тузук-курук келмаган, шамолларда, ёмғирларда ўчиб қолади. Ёзда ҳамма ўз ташвиши билан овора, кишда эса юмушлар бир оз камаяди, шунда тўн кийган, белбоғ ўраган кишилар кўчаларда тўп-тўп тўпланишади.

Анча нарида, бир киши томда антенна тузатади, шабада овозини олиб келади:

– Бўлдимми?

– Йўқ, ўнгга бура!

– Кўрсатдимми?

– Кўрсатмай қолди, орқага бура!

Узун терак ёғочи учига маҳкамланган иккита катта мис лаппак лопиллайди.

– Э, бугун кино бўлади! – деб илжайишади кишилар.

У кино урушда фашистлар қўлига тушиб қолган киши ҳақида. Ҳар йили икки-уч марта кўрсатилади, воқеа Польшада рўй беради, нимагадир кишлоғимнинг кишиларига ўша кинонинг воқеалари маъқул келиб қолган.

Фашист зобити асирга бир стакан тўлдириб арок қуйиб беради. Асир оч, аммо мағрур. Арокни бир симиришда ичади, устига-устак “Мен биринчисидан кейин газак қилмайман” дейди хўмрайиб.

Кишлоқдагиларга мана шу жойи маъқул.

– Қуй!

Куйилади.

– Мен биринчисидан кейин газак қилмайман, – дейди илжайиб кўшним.

Бу ҳаммага ёкиб тушади.

Бу гал ҳам дўкон олдида эдик. Чирок аллақачон ўчиб қолган. Паст тарафдан шовур эшитила бошладди. Беш-олти киши ҳовликиб, бакириб-чакириб келар эдилар:

– Бўри! Бўри!

Зиёфат хисси шамол учиргандай бадар кетди. Ҳамма ўша томонга чопди.

– Яна бўри оралабдими?

– Қайда экан?

– Ҳеч нима қилмабдими?

Келгувчилар кожда бир нимани орқалаб келмоқда эдилар.

Етиб келишгач, норғул, давангирдай йигит:

– Жаҳаннамга жўнатдик, энди кишлок тинч бўлади, – деди илжайиб.

Кейин кожни остидан кўтариб бир силтаган эди, ичидаги бўри танаси шалоп этиб лой устига тушди.

Унга қарадиму ичим бир қалкиб олди.

У кучли, бақувват бўри эмас эди. Суяги эндигина қотган, эндигина кучга тўлиб-етилиб келаётган бўри боласи эди у.

Юнглари тўклашиб улгурмаган, тумшуғидаги ҳалқаси кетмаган, бикинида тўнғиз ўкининг жароҳати қорайиб турган, кўзи котиб қолган... хуллас, ўлиб ётар эди.

* * *

– Куй! – деди кўшним, шодон. – Биз иккинчисидан кейин ҳам газак қилмаймиз!

– Менга қара, – деди кейин. – Буни терисини шилиб олинглар-да, тирноғини кесиб, уйга осиб қўйинглар.

– Нимага?

– Эскилардан колган бир гап бор, – деди ғолибона. Кейин кўрсаткич бармоғини нукиб, уктирди:

– Бўрининг тирноғи омад келтиради. Унутма!

* * *

Ўша тун ухлолмай чикканимни болаларим айтиб беришди.

Самода ниҳоятда тўлин ой сузгани эсимда. Уйга келибману ховлида, сўрида ойга қараб ўтираверибман. Кўзимдан ёшим дув-дув оқар эмиш. Хотиним келсаям, болаларим келсаям қарамабман, “Нимага бунақа ўтирибсиз, уйга кирсангиз-чи” дейишса, тўнгиллаб шундай жавоб қилибман:

– Кирмайман уйингга!

– Кирақолинг, чарчабсиз, ахир.

– Кирмайман дедим-ку?

– Вой, нима киласиз бу ерда?

– Ойга қараб увиллагим келяпти, хотин, – дебман.

Шундан кейин тўликиб-тўликиб роса гапирибман. Биласанми, ичимда бир бўри бор, дебман. Мени кўча-қўйда индамас, ювош бир одам бўлиб юришимга қарама. Умрим бўйи ўша бўри ташқарига чиқиб кетмасин деб уриниб келдим. Энди эса, ҳеч бўлмаса шу кеча қоронғисида, ҳамма ухлаб донг қотиб ётган маҳалда ойга қараб бир мартагина чўзиб-чўзиб увилласам бўлмайдими ахир, дермишман...

Эртасига хотиним, болаларим ўзларича илжайишиб “Яхши ётиб турдингизми” дея ҳар доимгидай ҳол сўрашганида кўзларига қарадиму бир нимани биладигандай кулимсираб туришганини кўрдим. Нонушта маҳали хотин ҳар доимги одатини қилиб, ўсмоқчилаб “Кеча ғалати-ғалати гапларни гапирдиларми, хўжайин” деб сўради. Тунги воқеалар эсимда эди, албатта. Аммо ўзимни унутгандай кўрсатиб:

– Бекорларни айтибсан! Тез-тез бўл, ишга кеч коляпман, – дедим тўнғиллаб.

Бўримиш?! Бор-йўги бир ваҳший-да. Иши одамларга нукул зарар келтиришдан иборат. Бизлар инсонлармиз-ку?

Бир хўмрайган эдим, хотиннинг дами ичига тушиб кетди. Аммо шундаям кўзининг бир четидаги кулимсираш ифодаси кетмаганини пайкадим. Билмаганга олиб, тўнимни кийдим-да:

– Келишимда гўшт олиб келаман, кечкурун ўзим сизларга бир палов дамлаб берай, – деб, чопонимни этагини кокиб кўчага чикиб кетаётсам, хотин ортимдан гапирди:

– Унда манабини нима қилайлик?

Ўгирилиб қарасам, қўлида узун окиш бир нима. Бўрининг тирноғи!

– Ташлаб юбор, – дедим энсам қотиб. – Омад келтиради деб қайси аҳмоқ айтди сенга?

– Ўзингиз айтдингиз-ку?

– Ҳамма гапимгаям ишонаверасанми, ҳазиллашдим-ку? – дедим-да, ҳар кунги ишимга-ташвишимга йўл олдим.

Шу тонг чоғида, кимдир даласига, кимдир хизматига, кимдир ўқишига, кимдир кариндошиникига кетаётган, ҳар кунги ташвишлари билан андармон юзлаб-минглаб кишилар каби.

Яъни, эл катори...

«Боги Эраи
хикоялари»

туркумидан

ОТАМГА НИМАДИР БЎЛДИ

Мен жудаям кичкина боламан. Бўйим эндигина отамнинг тиззасига етган.

Отам жуда кувватли, кафтлари улкан-улкан. Йўғон бармоқларидан тутиб, отамга бошимни кайириб қарайман.

Мевалар пишса, елкасига чиқиб оламан, дарахтнинг ҳўв учидагиларгаям қўлим етадиган бўполади.

Тунги юлдузлар бодрокдай сочилган. Отамнинг елкасига чиқиб олсаму ўзим яна пича ўссам, уларниям тўплаб олавераман.

Худо юлдузларнинг ортида. У жуда меҳрибон, ер юзини ўша жойлардан туриб кузатади.

У отамгаям, онамгаям меҳрибон. Шу туфайли бизларни унга фарзанд қилиб берган.

Отам ҳам меҳрибон. Лекин, узоқларга ишлагани кетмоқчи.

“Отам кетмасин” дейман онамга.

Онам айтадики, кетмаса бўлмайди-да, тойим. Сенларни боқиб катта қилиш керак, шунча ташвиш-ни қандай бажарсин?

Кетадиган жойи жудаям узоқда. Отам ўша ўлкалар ҳақида ҳикоя қилиб беради. Йўл юрармиш, йўл юрсаям мўл юрармиш. У ёқларда роса қорлар ёғар экан. Оқ айиқлар бўқириб юрармиш... Одамлари муздан қулба қуриб яшар эмишлар.

Айиқлари ёккан қорлари туфайли оқ бўлса, унда девлариям окдир? Оқ дев дегани ўша ёқларда яшаса-чи? Муз баъзан оч-қўкиш тусда бўлади, балки қўк дев ҳам бордир?

Бир неча кундирки, хаёлимда шу ўйлар. Уйимизга кимлардир келишади, маслаҳатлашишади, кейин отам онам билан узок-узок гаплашади, мен кулок солиб ётаман. Печкада ўтин чирсиллайди, баъзан нам новда вишиллаган овоз чиқаради, шунда хивичдан отилиб чиқаётган ингичка буг окими кўз олдимга келади. Кўпинча узум новдаси шунака сас чиқаради, бошка ўтинлар гурилламайди, аммо ёнга-нидаги овози ҳар хил бўлади. Ўша турфа овозларга-ям кулок солиб ётавераману ухлаб қоламан.

Туш кўраман.

Сигиримизнинг бири оч, бири тўқмиш. Оч сигиримиз тўқ сигиримизни ер эмиш.

Еримиз тап-тақир, биттагина бошок ўсиб чиққанмиш, холос.

Уйимиздан отлар чиқиб кетишаётганмиш, ҳаммаси баланд бўйли, ёллари хилпираган, аммо эгарлари бўм-бўш отлар...

* * *

Ниҳоят, отамнинг кетар куни келди. Ерларни киров босди. Кўни-кўшни, қариндош-уруғ йиғилди. Ерқозонда овқат пиширдик. Мен эски ўтинларнинг иссиғида исиниб ўтирдим. Ёғлари қалқиб-қалқиб, шўрва пишди, кишилар нон ботириб, мактаб-мактаб ейишди, кейин дуо қилиб кетишди.

Онам катта халтага нон, талқон, тутмайиз солди. Отам айвонда ўтирар эди.

“Ота, дедим. Бўйнокни бостирмага бойлаб кўяйлик, қачонки олдидаги сув айниб қолса, кучук ер тишлаб ириллайверса, сизга бир нима бўлганини шундан билиб оламиз. Шунда мен ўзим бориб сизни кутқариб келаман”.

Отам кулди, катта кафти билан бошимни силади, кучоклади, кейин “Майли, айтганингдек бўлақолсин, аммо кучук шўрликни қийнаб нима

киласан?” деди. “Кечқурунлари бойлаб қўякол, кундузлари ўйнасин”.

Мен кўндим.

Бўйнокни чакирдим, думини ликиллаптиб келди. Бу яхши кучук, овкат сўрамайди, дастурхон кокканимизда ўша ерда ўралашиб увокларни териб ейди. Бегона бировни уйимизга якинлаштирмайди. Опам мактабга жўнаса, ортидан обориб ташлаб келади, ўкишидан чиқишига ҳам бориб кутиб туради.

Мен Бўйноқнинг ақлли эканини биламан.

Отам тўғри айтди. Кундузи занжирлаб қўйсам, опамни ким мактабга оборади?

Бўйнокни бостирмага бойладим, олдига эски чатнок косада сув қўйдим. “Шу сувга энди ўзинг қараб тургин” деб тайинладим.

Кеч туша бошлагач, гуриллаб қўшнимизнинг эски аробаси келди. Отам хайр-хўшлашиб аробага минди, у ортидан кўк тутун чиқариб жўнаб кетди.

Қўлимни силкитиб туравердим, аммо отам ортига қайрилиб карамади.

Шу тарика, уйимиз хувиллаб қолди.

* * *

Эртасига яна кировлар тушди. Индинига ҳам. Ҳар куни тушаверди.

Ўша кундан бошлаб уйимиз иссик бўлмай қолди. Отам борлигида ҳароратли бўларди. Тўнига ўраниб чой ичиб, телевизор кўриб ўтирар, гоҳ тиззасига уриб, бакириб-бакириб кулар ҳам эди. Мен бағрига кириб олардим. Гоҳо туриб печкадаги оловга қараб кўярди. Қутидаги нонларни печка устига қўйиб иситса, иси ҳаммаёқни тутиб кетарди.

Отам кетгач, кучукка меҳрибон бўлиб қолдим. Олдидаги сувини ҳар куни янгилайман, нон бераман. Беҳи ҳам берган эдим, егиси келмади. Атай сувига диққат билан қарайман: топ-тоза, тиник

бўлади. Хурсанд бўламану тўкиб ташлаб, ариқдан бошқа сув опкелиб соламан.

Отам ўша олисларга етиб бордимикин, деб ўйлайман.

У ёқларни жуда совук дейишади. Отам бир маҳаллар ёшлигида ўша ёқларда аскар бўлган экан. Икки-учта пўстинни устма-уст кийиб юрардик, деганлари эсимда. Отам кетган томонларда дев бўлмаса керак. Дев унақа совук жойларда яшай олмайди, чунки пўстини йўқ. У ёқларда ок айиклар билан узун шохли буғулар яшармиш.

Ҳа, у ёқларда дев нима килсин? Дев ўзимизни томонларда бўлади. Ишламайди, баҳайбат гавдасини лўкиллашиб, корни очганида ғоридан чикиб келади, теварақдаги кишлоқларнинг одамларини кўрkitиб, корнини тўйғизади. Девнинг кийими ҳам йўқ, белига лунги бойлаб, яланғоёк юради. Хотини ҳам, болалари ҳам бўлмайди. Бунинг устига анчайин аҳмоқ, еб-ичишдан бошқа дарди йўқ, Бўйноқчалик ҳам фойдаси тегмайди. Қора кунимга яраб қолар деб одам ғамлашиям мумкин. Очкаганида четан ичига камаб кўйилган одамлардан биронтасини егани энкайиб келади, шунда одамлар “Мен ориқ, у семиз” деб ҳар томонга қочишади.

Отам у ёқларда нима қилар экан? Қўллари совотиб дарахт кесар? Ҳар канча уринсам ҳам тасаввурим у манзараларни жонлантира олмайди. Унда бунда эшитганларим бирлашиб, тушунарсиз манзаралар ҳосил қилади. Ўрмонлари бепоён эмиш. Юз йил юрсанг ҳам тугамасмиш. Қизик, отам нима учун уларга уй қуриб берар экан, ўзлари қуролмас эканми? Йўқ, бизларникидай уйларни қуришни билмас, ўшан-чун музни ўйиб, ичига қириб яшар эканлар. Отам уларга уй қуришни ўргатиб, кейин қайтиб келса бўлмасмикин?

Бўйноқ ҳар окшом думини ликиллашиб олдимга келади. Отам кетганидан бери у билан ўйнамайман.

Менга хайрон бўлиб қарайди. ўйнагиси келади-да. Айтдим-ку роса ақлли деб, бостирмага оборсам, ерда ётган занжирини тишлаб кўтариб, бошини тикмокчи бўлади. Билади-да эрталабгача туткунда ётишини. Кейин олдидаги сувига қарайман – йўқ, айнамабди. Суюниб кетаман, сакраб-сакраб чопаман.

* * *

Орадан кунлар ўтди.

Бир кеча Бўйнок дуёни бузгудай бўлиб ғингшиб чикди.

Осмонда ой сузар эди. Майда тарам булутларни ёритиб, совук осмонда танҳо сузаверди.

Бўйнок сира тинчимади.

Югуриб бориб, сахар ёруғида қарасам, қосадаги сув айниб қолибди!

Энди нима қилдим? Отамга бир нима бўлдимми?

Бўйнокни бўшатсам, ер тимдалаб ғингшийверди. Томоркаларни айланиб қур чопиб чиқар, кўча эшик олдига бориб кўчага, дала-тузга мўралар, нима қиларини билмасди шўрлик.

Уйга кирсам, қосадаги сув ҳам айниб қолибди.

“Ака, – дедим. – Отамга нимадир бўлди”.

“Йўғ-э, – деди акам. – Эсинг жойидами?”

“Йўқ, ака. Отамга ростдан ҳам бир нима бўлди, чунки Бўйнокнинг олдидаги сув айниб қолди”.

“Бўлмағур гапни қўйсанг-чи”.

“Ака, эътибор берсанг-чи. Уйдаги бор тартиб отам туфайли эди. Ўзи узокка кетган бўлсаям бегона қушлар экинга келмас эди. Энди эса, кўряпсанми, жухориларни ёввойи қушлар босиб кетди. Менимча, отамга бир нима бўлди.

Разм солдингми, бир кечада этакдаги бурган билан шўра ўсиб кетди. Мевали дарахтларга қарадингми? Беҳи мева солган жойида бужмайиб қолди. Шафтоли меваларини тўкиб юборди. Узум-

лар чириди. Ака, уйимиздан бир нима кетиб қолди. Чунки, отамга нимадир бўлди!

Ахир, разм солсанг-чи! Опам синик ойнага қараб, синик тароқ билан соч тарар бўлди. Жон ака, сен кучлисан, отамнинг ўрнидасан, ўртоқларинг билан чикиб кетиб қош қорайганда қайтгунча рўзғорга қарасанг-чи. Ахир, отамга бир нима бўлди!

Қўшни сувни ўзига буриб олди, маккаларимиз сув ичолмай ранги кетди. Кеча келаётсам, эшигимизни тагига кимдир пўчоқ ташлаб ўтибди. Уйнинг сувоғи шўрлашиб кўчиб тушди, биров сидириб-тўплаб, суваб қўймади. Ўша ердан ҳам шўралар ўсиб чикди.

Яна айтайми, ака? Этакдаги бобом эккан нок куриб қолганини сезмадингми? Юз йилдан бери бир хилда мева соларди, шу бир-икки кун ичида барглари тўкиб юборди, пастда, ерга якин шохида биттагина новдаси қолди, холос.

Онам нон ёпса, нонлари окиб-кийшайиб кетяпти-ку? Овқат қилса тузи шўр-ку? Туз-намагини тотганида кўзини ёши окиб қозонга тушганини неча марта кўрдим-ку? Овқатларни таъми ҳам ўзгариб қолди, есам, лаззати йўқ. Ҳар нарсадан таъм кетиб қолди. Кир ювса кўпирмаяпти-ку? Ҳовли супурса яна хас босиб, ёввойи ўтлар ўсяпти. Маккалар пишмади-ку? Ўтлар куриб қолди-ку?

Иморат ҳам чўкди, пайқаяпсанми?

Ака, туш кўрдим, тушимда сигиримизнинг бири оч, бири тўқмиш. Оч сигиримиз тўқ сигиримизни ер эмиш.

Даламиз тап-тақир, биттагина бошоқ ўсиб чикканмиш, холос.

Уйимиздан отлар чикиб кетишаётганмиш, ҳаммаси баланд бўйли, ёллари қилпираган, аммо эгарлари бўм-бўш отлар.

Қара, ахир, укам тандир бошига бориб, оғзига бошини тикиб отамни чакиряпти, кўрмаяпсанми?

Бўйнок, нимага бўйнингни ерга ишқаб менга жавдирайсан? Қўлимдан бир нима келармиди? Нимага мени торткилаб кайларгадир ундайсан, ингра-ниб увиллайсан?

Эй Худо, бу ахволга бирор чора борми?

* * *

Бу — ота оиласини сенсиргани боис хаммани сенсираб гапирадиган нигоҳи мусаффо болакай эди. Сенсираса кишилар аччикланишмасди, кайтанга жилмайиб қўйишарди.

Энди хаёлан отасига гапирарди.

“Энди келаколинг, жон ота”, дер эди.

“Келмасангиз сира бўлмайди.

Кетганингизга қанча бўлди-ю!

Онам билан ерларни чопиб экин экмоқчи бўлдик, бир сув келса, бир келмади, ҳаммаёқни ўт босди, аммо экин битмади. Сизсиз барака кетиб қолди.

Акам бориб сув очиб келар бўлди, уч-тўрт кун уринди, биров сув бермади. Кап-катта кишилар ҳақимизни еб қўйишди. Сиз бўлганингизда улар хайикар эдилар.

Дов-дарахт мева солмай қўйди. Ҳар ёқни шўр босди.

Сигирларимиз озиб кетди, қарайдиган одам топилмади.

Ота, акам ҳам, онам ҳам билишмайди, аммо мен билиб турибман-ку. Сиз келсангиз, дарахтларимиз дунёни мевасини тугади, бозорга опчикиб сотаверамиз-сотаверамиз, ахийри бойиб кетамиз.

Сиз келсангиз, еримиз мўл-кўл ҳосил беради, уларни коплаб босиб қўямиз. Сигиримиз оламжаҳон сут-каймоқ беради. Уй ҳам қаддини кўтаради, қўк-рагини кериб савлат тўкиб туради. Эгам келди деб суюнади-да.

Сиз уйда бўлсангиз, у қаср бўпкетади. Уям

бошка уйларга мактанади, кара, эгамни савлатни кўр дея.

Келаколинг, отажон. Елкангизга миниб олай, кўкдаги юлдузларга кўлим етадиган бўлсин, истаганимни бодрокдай килиб узиб олаверай. Юлдуз нимаси, Ойга ҳам кўлим етар бўлсин.

Ука, кеча тандир олдида бориб отамни чакирддинг-а? Бекор қилдинг, тандирга бош тикиб чакирсанг, отам эшитмайди. Этакда катта тол бор, ўшани ковагига оғзингни тутиб “Отажон” десанг келади.

Юр, укажон, ўша толни олдида. Иккаламиз бирин-кетин чакирамыз.

Отам яхши кўрадиган тол у. Кавагида шамол ўтиради, биз чакирсак, сасимизни узокларга олиб кетади. То отамнинг қулоғига етмагунча учаверади. Шамол тандирга киргани кўркади, чунки унга олов ёкилади-да...

Юракол, биргалашиб чакирсак, отам албатта эшитади...

* * *

Яна кун ўтди.

Эрталаб она барвакт турди. Бориб мол-ҳолга ўт солди, нонушта тайёрлади. Кейин болаларимни уйғотақолай деб ичкари уйга кириб овоз берди. Караса, ўртанчаси жойида йўқ.

“Вой ўлай, – деди. – Ҳой, уканг қани?”

“Билмадим” деди каттаси, кўзларини ишкалаб.

Ҳовлига чиқиб аланглаб атрофга қаради, нигоҳи ҳар тарафни тентираб кезиб чиқди. Бола кўринмас, бостирма остидаги занжир бўм-бўш, кучук ҳам йўқ эди.

“Вой, ўлибгина кўяқолай, – деди ўтакаси ёрилгудай бўлиб. – Ҳой болам, қайдасан?”

Биров сас бермас эди.

“Жоним болам, қайлардасан?”

У маҳалда ота, кора совукларда тиришиб меҳнат кила-кила, ниҳоят, мадори куриб, каттик иситмалаб ётиб қолган эди.

Иситма олган одам устида юзлаб зил-замбил тошлар бордай хис қилади. Суяклари какшаб оғрийди. Қарайдиган одам йўқ, шериклари уни қолдириб, ўзлари ишга кетишган. Роса бўралаб қор ёккан эди, шу иситма аро деразага қор зарраларини шитирлаб урилишигача эшитиб турибди.

Бир маҳал ғувиллаб шамол эсаверди. Деразанинг кўзи синган, ўрнига калин сувқоғоз тутиб қўйилган эди, ўша ердан кириб келди. Тол баргларининг тўкилган сасларини олиб келиб қулоғига урди, мак-капояларнинг шитирини, мол-қўйларнинг баъра-шини олиб келди. Ўша саслар аро кичкинасининг овозини ҳам олиб келди у.

“Отаж-о-н” деган заиф, ингичка, ёлвориш тўла сас!

Овозда ҳам кўзёшлари бўлар экан-да? У сас тўла кўз ёши эди.

Кўз ёшининг иси ҳам бўлар экан-да? У ис бола-сининг ҳўл сочидан келадиغان исга ўхшарди.

Турай дейдию туролмайди, сира мадори йўқ.

Бир маҳал қараса, эшик очилиб ўртанчаси кириб келяпти. Шу совукда, битта юпка қўйлақда! Қўлидаги дўпписида бир нималар бор. Ёнида эса Бўйнок.

“Ота, туринг, кетдик уйга” деяпти хўмрайиб.

“Ия, сен нима қилиб юрибсан бу ёқларда?”

“Ота, Бўйнокни олдидаги сув айниб қолди, — деяпти. — Занжирдан бўшатдим у ортидан келавердим”.

Дўпписининг ичида бир ховуч йилтирок нарсалар қўринади.

“Ота, уйда эканингизда елкангизга чикиб юлдузларни териб олиб, бостирмага яшириб қўйган эдим, ўшаларни олиб келдим”, деяпти.

“Турсангиз-чи ахир, жон ота”, дейди.

“Ота, сизсиз кийналиб колдик”.

Гапиради-ўксинади. Гапиради-термилади. Гапиради, кўзининг ёши дув-дув оқади.

“Ҳозир тураман, болам” дейдию туролмайди.
“Ҳозир, болам...”

“Йўк, турмасангиз бўлмайди” дейди.

“Юринг биз билан, ота” деб эшикка караб йўналади.

“Эй Худо”, деди ота шунда. “Эсон-омон оёкка туриб олсам, ўша захоти уйимга кетаман!

Бу ерларни елкамни чуқури кўрсин!

Менга нима бор эди бегона юртларда, бировларга мўлтираб нон топсам?

Мен нодон, болаларимни ўзимга интизор қилиб кўйибман-ку?

Уларга орзу-хавас қилган нарсаларимдан ҳам кўра, ўзим керак эканман-ку?

Нима қилиб юрибман бу ёқларда, яқинларимдан, жигарларимдан айрилиб?”

* * *

Шу маҳалда болакай билан Бўйнок кишлоқдан чиқиб олишган, тақир аро кетмоқда эдилар.

“Бўйнок, дерди болакай, кучукка. Сен йўлни биласан. Отамнинг изини искаб-искаб топиб бора-верасан.

Отам жуда олисда, аммо яхшилаб югурсак, албатта етиб оламиз.

Теварақда чиябўриларнинг улиши эшитиляпти, кўрқяпман. Лекин ёнимда сен борсан-ку, улардан кўркмаслигингни биламан.

Бўйноғим, сув бекорга айнамади. Яхшиям айнибди, агар конга айланиб қолганида уйимиз қуярди.

Кара, юлдузларнинг живирлашини... Уларнинг ортида Худо бор. У жуда меҳрибон, ўша жойлар-

дан туриб ер юзини кузатиб туради. Ҳозир отамни излаб чиккаиимни ҳам кўриб турибди, йўлимизни кўрсатсаям ажабмас”.

Шу тарика, кеча коронғисида деярли югуриб борарди болакай, итини эргаштириб, узокларга, отаси кетган олис-олисларга...

* * *

Топиб бора олармикин? Ёки кишлокнинг олди эркаклари уни излаб, ортидан келиб қайтариб олиб кетишармикин? Бундан хабаримиз йўқ.

Ажабмаски, ота ҳам кадрдонлари сари йўлга чиккан бўлса... Бир авлоднинг каттасию кичиги шу тарика бир-бирининг дийдорига тўйишларини тилашдан ўзга тилагимиз йўқ.

Ахир, якинларнинг ҳасрати оғир бўлади. Жигар укубати ундан ҳам оғир эмасми? Ёлғончи тонг ғираширасида кузатиб қолар эканмиз, бизнинг ҳам бир илтижомиз бор, у илтижомиз шундайдир:

“Ҳеч кимни якинлари ва севганлари дардига дучор қилмагин. Бизларни севганларимиз билан имтихон қилмагин. Якинларимиздан, улуғларимиздан айирмагин, сафимизни бут қилгин, ризкимизни кенг қилгин!”

Бошқа нима ҳам дея олардик?

2014

ЁҚИМЛИ ЁМҒИР САДОСИ

Синфдошларимга

Бу ҳикоя – одамлар, воқеалар, ҳодисалар ҳақида эмас. Бу ҳикоянинг қаҳрамони – кишлок. Ҳа, айнан кишлок.

У нозланади, чаппар уради, бағрида борини мухайё қилади, гоҳо тўрсайиб-хўмраяди, хуллас, бир тирик жонзот нимаики қила олса, барини у ҳам қилади.

Авваллари унинг ўз феъл-атвори, инжикликлари борлигини билмас эканман, энди ўйласам, бир жонлидан сира кам эмас — ясланган боғу роғлари, ўйнаб оккан равон сувлари, бепоён далаларию синчли уйлари билан аллақачон тилга кириб, менга бир нималарни сўзлаб ҳам улгурибди.

* * *

Бир маҳаллар унинг бағри кайноқ, қуёши жазирама, суви қумуш, ўзи ғоят сахий эди. Ёзнинг иссиқ, дим кечаларида бедазорлар, экин ерлари, тут шохларию чанг босган узумзорлар узра енгил шом кўнганида, уйлардан чиқаётган элас-элас шовур мусикасини хотирамга ёзиб олган эканман. Айвонимизда симга осиглик эски радио бўлар эди, ота ишдан келган, сингиллар сўрига кизил йўлли дастурхонни ёзиб бўлишган, қайдандир пиёздоғ иси, болалар кий-чуви келар, эски бир оҳанг тараларди:

*Барнолар ичра барно, Раъно,
Гулмисан, гулёрмисан?
Ҳамма гуллардан аъло, Раъно...*

Шу шом маҳали оппок гуллаган ўрик оқариб кўзни қувонтирса, исини шабада атрофга ёйса, даладан қайтаётган чопикчиларнинг кийкиришлари, сигир маърашию пакир даранги ҳам эшитилар, чунки кўпчилик кунига икки маҳал сигир соғарди. Ҳавода сут иси ҳам анкиб кетарди, сигир челақни тепиб ағдарди шекилли.

Томга тираб қўйилган эски шоти, бир четда ётган арава гупчаги, қишлоқ четидаги анчайин ёввойидай туюлган қамишу қовғалар орасида беозор жонзотлар қувнаб ўйнаб юришгандай туюлиши, буларнинг бари ой нури эланган кечаларда хонадонларга кириб келиб мўралашса-да, зарари тегмагани кизик. Одамлар дарахтларга, ҳайвонларга гапиришгани ундан ҳам ажойиб. Сут тўла пакирни тепиб ағдарган сигирни худди одамдай қойиған, шивалаб

эзиб ёккан ёмғирларга, шамолларга, жазираамаларга сўзлаган кишилар бўлар эди. Ёмғирлари ажойиб, тўнка кўчираш шамоллари ҳам ўйнаб-кувнаб эсгандай, ҳатто кишда калин ёккан корлари ҳам иликдай таассурот қолдирибди.

У маҳаллар кўчалар ҳозиргидай текис ва ра-
вон эмас, кузу кишда лой-ботқоқ бўлиб ётарди.
Баҳор бўтаналарида дарахт гуллари оқиб келгани,
даханага тўпланиб, гирдобларда чир-чир айланган-
лари – ҳаммаси ёдимга муҳрлангани ажаб.

Қишлоқнинг яна бир ажойиботи шунда эдики,
қайга ўйнаб кетсак ҳам у ерда бир таниш киши
чиқар эди. Далалар адоғида бепоён боғлар бўларди,
у меваларнинг тахир таъми ҳозир бениҳоя ширин
туялади. Ҳали пишиб улгурмаган ҳам мевалари су-
вини оқиза-оқиза ер эканмиз, боғ қоровули ё иш-
чиси келиб қолса уни танирдик, ёки у бизни таниб
олиб “Ҳой Фалончининг боласи, отанга айтаман”
деб пўписа қиларди. Бир куни ёш болалар ўйнаб
бошқа қишлоққа бориб қолганимизда, у ердаги бе-
гоналикларни кўриб ҳайрон бўлганимиз ҳам эсим-
да. Бошқа қишлоқда биронта таниш кишини учрат-
мадик, одамлари ҳам бизни танишмади, қайтанга
“Кимнинг боласисан? Бу ерларда нима қилиб юриб-
сан?” дея қойиб беришди, қадрдон қишлоғимизга
қайтганимизда ўзимиз билган тупроғи упадай
кўчалар, иссиқда ҳансираган экинзор далаларга
етиб олиб суюнганларимиз ҳам эсимда. Энди бил-
сам, ўзининг қадрини ёш онгимга ўша тарз рўпара
қилган экан.

Одамлар қишлоқ билан уйғунлашиб кетганини
ҳам айтайми? Қучукчасини замбилга солиб кўтариб
кетаётган, қум ўйнаб ўтирган ёки дарахт шохларига
чиқиб осмонга қараб қичқираётган болачалар, кенг
гулдор қўйлақ қийиб олган жувонлар, жамалаксоч
қизчалар, мўйлови энди сабза ура бошлаган, қўлини
қўксига қийиб салом беришни ўрганиб олган, тўй-

маросимларда беминнат дастёрлик киладиган новдадай-новдадай ўспиринлар... буларнинг бари кишлокка ярашиғли безак бўлиб, ўша умумий манзарага ажойиб бир нақш бўлиб тушибди.

У маҳалларнинг олди кишилари-чи? Кўчаларни тўлдириб-тўлдириб, баланд овозда гаплашиб туришмасмиди?

* * *

Ўзининг кадрили менга росманасига кўрсатиб кўйганида, эндигина акли тўлишаётган йигитча эдим.

Биласизми, кимнидир соғинсангиз, хаёлингизда у бошкача бир тарзда намоён бўла бошлайди. Қиёфаси ўзгариб қолади, кўникилган чизгилар куюклашиб-ёруғлашгандай туюлади, соғинган кишингизнинг кулишлари, гапиришлари шу қадар суйимли ва азиз бўлиб жонланадики, ақлингиз шошади. Дийдорлашганингизда тўйиб-тўйиб термилиб оласиз, кейин сал вақт ўтиб соғинч ташналиги босилгач, сиймо хиралашиб, яна одатий қиёфага айланади.

У ҳам хаёлимда ана шунақа жонлана бошлади.

Гапирадиган бўлиб жонланганига нима дей?

Йўқ, одамга ўхшаб лисон ила гапирмас эди. Туриш-турмуши, вазияти, кўринишининг ўзи онгимга бир нималарни сўзларди.

Қалбимнинг ич-ичидан садоанарди-да.

Тушуняпсизми? Ҳар жиҳатдан тўкин, ҳеч иимадан камчилиги йўқ бир ҳаёт ичидаману лекин у йўқ эди, унинг йўклиги мана шу тўкинлик лаззатини кеткизар, юрак ўша азиз, кадрдон маконни кўмсайверарди.

Ўша илонизи йўллар, ораларида шамол ўйнаган камишлар, боғлар, дарахт шохларига тирмашган болакайлар...

Бу орада, еру осмон оралиғида умр йиллари ўтгани сайин, у курғур ўзининг кадрийи яиа кўрсатди.

У гоҳ отам, гоҳ онам, гоҳ севгили дилдор, гоҳ дўст, гоҳ кавму кариндош киёфаларига кира бошлади. Ана шунака товланишлари билан йил ўтгани сайин мени ўзига мафтун этиб, чорлайверди.

Эй воҳ, отам жуда меҳнаткаш, камсукум киши эди. Баҳорларда бизларни ёнига олиб ер чопар, меҳнат килар, ҳосил етиштирар... ўшанда узум ширасига ёпишиб олган асаларилар юз-қўлимни чакиб олганигача эсимда. Ҳатто ўша чакишлари ҳам ҳозир беозор туюлганига, завкимни келтирганига не дейин? Отам гоҳо бизларни ёнига ўтирғизволиб, ҳаётнинг нотекисликларию мушкулотлари ҳақида насихатлар килар эди, карасам, кишлок ҳам ўз тилида ўшандай насихатлар кила бошлабди.

Меҳнатдан чарчаган ота каби бир дам ҳорғин ёнбошлаган, бўйи чўзилиб кучга тўлиб келаётган ўғилларига бир дам кўнгли кўтарилиб боккан бўлса не тонг?

Бир борсам, лабида мен ўйнаган ҳовуз ёкасидаги боғ, шохлари куюк толлар, зовур устига қурилган, ёғоч устига тахтаю камиш тўшалиб, устидан тупрок бостирилган кўприк ҳам, у ердаги ёввойи беҳилар ҳам йўк. Ҳаммаёк саранжом-саришта, чиройли, тартибли, аммо мен кўрган манзаралар йўк-да!

Ахир, улар ҳам аллақанча воқеаларга гувоҳ эдилар-ку?

У кўприкнинг қачон қурилганини билмайман. Аммо нима учун онгимда манзаралар ҳосил бўлмоқда? Ок яхтак кийиб олган кишиларнинг зовур устига хода ташлаб камиш босишларини, кетмонни гупиллатиб уриб, чим бостиришларини кўраётганим ажаб.

Мана, бахор ҳам келди.

Гултўкар шамоли бот-бот шиддат урмоқда.

Ростини айтсам, кечалари шамол эсганида ҳалиям ташкарига чикиб кетаман. Аммо юртимнинг шамолларини тополмайман. Ёмғирлар ёкканида ҳам чикиб оламан, юзимни тутсам — тафти бошқа. Ўзимнинг ёмғирларимни шунақанги соғинаманки! Ҳатто тупроғи ҳам бошқа туюлади, ўз тупроғим майинроқ, иликроқ, тафтлироқдай, бунда ўсадиган ўтлар заифроқ, рангпарроқ, ўз юртимнинг тупроғи ҳаётбахшу жонлироқдай, ҳатто ҳавоси ҳам майинроқдай туюлади.

“Эй шамол, такир кўчалардан эса-эса, ҳас-чўпларни тозалаб уйиб кетмасмидинг, яна бир бора эсақолсанг-чи”, дегим келади.

“Эй ёмғирлар, яна бир шаррос қўйсангиз-чи, гулларни тўкишингизни-ю сувларда пуфакчалар ҳосил қилишингизни шу он яна бир кўрсайдим!

Булутлар, уюр-уюр сурилиб келсангиз-чи, ўша келишларингиз ила ўзга ҳаволарни, бепоеъ дашту тузнинг ёввойи исларини олиб келардингиз-ку, ахир?!”

Шунда билсам, мен унинг жамолини излар, қўмсар эканман. Разм солсам, у жудаям чиройли экан!

Сўлим ва сулув водий аро бир томони тоғлар, бир томони дашту дала узра ясланган, гул-чечак таккан бир нозли сулувдай экан. Менинг умрим ўтгани сайин унинг ёшариб бораверганига нима дейин? Ҳозир ҳатто калтак олиб мевасини кокканим дарахтларигача ачинаман, ўшанда озор берганмикинман, дейман. Тандирларигача соғинаман, ичида кип-кизил ғўзапоя чўғи ланғиллаган, учбурчак сомсалари, жизза солинган нонларию кизариб-бўрсиллаб пишган патирларигача кўргим келади. Тагига босиб қўйилган ғўзапоя уюми орасидан бўй чўзиб, бир кечада оппок гуллаган бодом кўз олдимда жонланади. Кечалари кўкда учган

турналар ўзимни шунда колдириб, хаёлимни ўша ёкларга олиб кетади, турналар каторида тепадан туриб, эгилиб-буралиб оккан сувларини, тиғиз яшил боғларини, тупрок йўлларинию шамол супуриб кетган кўчаларини кўраётгандай бўлавераман.

Ўша ораларда ингичка, узун бўйли бир ўсмир менга қараб турганга ўхшайверади.

Яқинлашиб таниб қоламан: у ўзим бўлиб чиқади. Менга ўйчан боқади, “Келсанг-чи ёнимга” десам, бош чайқайди. Ўзгариб ҳам туради, гоҳ болалик ўртоқларимга, гоҳ холамга, аммамга, кавму қариндошларимга, қўшнилариимга, ҳамюртлариимга айланади.

Мени қойийди, аразлайди, кўзида ёши силқийди, хафа бўлиб “Нима қилиб қўйдинг... ўзингни?” деб сўрайди онамнинг товуши билан.

“Мана шу бодом новдасидай гул очган чоғингда бағримдан узилиб кетган эдинг, соғиндим-ку сени?” дейди холам каби.

“Йўлларимни оёқ остингга тўшай, дарахтлариимни эгай, шамолиму ёмғирим соғинч қўшиқларини қуйласинлар десам, бағримда йўксан-ку?” деб чорлайди мени.

“Сени билганларнинг кўпи дунёдан ўтиб кетишди, маъракаларда кўринмадинг-ку” деб хафа бўлади.

Бир қарасам, саҳар эшигимни қокиб келибди: ёмғир остида дийдираб турибди. Кирмайсанми уйга десам, бош чайқайди. “Юракол мен билан... сени олиб кетгани келдим” дейди.

Бир қарасам, онам бўлиб тупрок йўлдан ортимдан эргашиб келаётир, “Кетма, болам!” дея...

“Холанг қариб колди... ўзим ҳам... кетма!...”

Бир қарасам, амакимга айланибди, қўлида ҳасаси, елкасида тўни, кафтини кўзига соябон қилиб йўлимга қараб турибди, “Болам, кексайдим, суяқларим оғрийди, келиб бир кўриб кетакол. Худо биледи, яна кўришиш насиб қилармикин?” дея.

“Қара, болажон, узумларнинг барглари кип-кизил тус олди, куз уни қирмизи рангга бўяб қўйди. Орасида ҳусайнилари олтиндай товланиб турибди. Иккитасини сенга илиниб, қуш чўкимасин дея латта билан ўраб қўйганман, оғзинг тегиб қолсин деб...”

Ана шунда... шодон қушларим гур этиб ҳавога қўтарилади, самода айланиб чарх уришади.

Қишлоқ эса йиглайди.

“Улуғларим дунёдан ўтиб кетишди-ку, сен қай-дасан?”

Дўстларинг ҳам кап-катта киши бўлиб қолишди... кўчада кўрсам, чопиб бориб елкасидан олиб сўрашаман, сен йўқлигингда ўшалар ҳам кўзимга ўтдай кўринади-да.

Ҳатто осмон ҳам сени сўраётганга ўхшайди. “Бир боланг бўларди, куёшда қорайган, қорамағиз. Шафтоли шохига чиқиб олиб роса қичқирадиганинг... қани?” дейди.

Ёмғирлар изингни сўрашади, “сувларни сочиб ўйнайдиган боланг қайда” дея.

Дарахтлар музтар-музтар туришади, “меваларимиз пишганида шохларимизни эгиб-эгиб ейдиганинг кўринмайди-я”, деб?

Шамоллар айтишади, “Эсганимизда бизга қўшилиб қичқириб чопадиган қичқинанг қани” деб?

Томга тираб қўйилган эски шоти ҳам сени сўраса, мен нима қилай?

* * *

Жон олғувчи у нозанин ана ўшандай тарзда минг эврилиб, минг ўргилди, ҳар сафар ҳар хил қиёфада жонланиб, шунақа кўп нарсаларни онгимга рўпара қилди-ки!

Йўкса, эл қатори, оддий бир қишлоқ-да, масалан, тоғ ёнбағирларида ундан юз қарра сулувроқ бошқа қишлоқлар ҳам бор, аммо ўшанинг жилвалари жонимни қийнаса нима қилай?

Қишилар ҳам аллақачон бошқа қиёфага кириб

олишибди – хаммаси ажойиб, бенихоя яхши одамларга айланишибди.

Модомики, яхши кунингда қувнаб, кийин кунингда юкингни кўтарган ўша кишилар каторида эмас эканман, бир куни шамолинга айланиб устингдан елиб ўтарман, мунисим!

“Болам шамол бўлиб келди” деб суюнарсан, ўтлокларинга кўнган шудринг мисоли кўз ёшларинг аро.

Шамолга айланганимда, ўзимнинг уюр-уюр бутларимни ҳам суриб келарман, ҳаётбахш тупроғинг узра ҳеч бўлмаса ёмғир бўлиб ёғай деб?

Ёмғир олдидан бир нафасга ҳамма ёк жимиб қолади. Биламан, ҳозир ҳам шундай: қакраган тандирлар, сарғая бошлаган экинлар, турли-туман мевалию мевасиз дарахтлар, ўтлар, кушлар... хаммаси ҳаётбахш ёмғир ёғсайди деб бир нафас жим қолишгандай.

Ана шунда мен ҳам ёға бошларман тупрокларинг узра, бағринга тамомила сингиб кетиш учун!

Бир куни шу кадрдон тупроғинг узра бир ўт, бир майса бўлиб униб чиқиш учун... азизим менинг!

Ана ўшанда... яна бир жонбахш кўшиқ таралар, ок гулларга бурканган новдаларни эгиб-эгиб, гулкосаларни тўкиб-тўкиб, сувлар устида кичкина пуфакчалар ҳосил қилиб ёғувчи ёмғирнинг салкин эпкинлари, турли-туман гул-чечак ислари аро, тупроккўчалар, баланд тераклар, пахсалию сомон сувокли уйлар узра.

Ахир, ёкимли у ёмғир аллақачон ёға бошлади-ку, сезмаяпсизми?

*Барнолар ичра барно, Раъно,
Гулмисан, гулёрмисан,
Ҳамма гуллардан аъло, Раъно...*

2014

Ҳикоя ёзиш осонми, кийинми?”

Тўғрисини айтсам, ҳалигача шу саволга жўя-лироқ жавоб бера олмайман.

Мана, бир неча кундирки, туғилган кунда кизимга совға қилганим узук ҳаёлимдан кетмайди.

Ингичка, нозик, кўкиш-яшил тошчали зийнат уни қувонтирди, соф нигоҳида севинч порлаб кетди. олдимда бир оз тортинса ҳам, барибирам айлан-тириб қараб-қараб қўйди.

Ўзим ҳам қувондим, кўзчаларидаги севинч қалбимга қўчиб ўтди. “Яхши кунларингда тақиб юр”, дедим унга. Кейин, бир маҳаллар онамдан эшитганим ҳазрати Сулаймон узуги ҳақидаги ривоятни айтиб бердим.

– Лекин бу унақаси эмас, оддийси. Отангнинг қўлидан келгани шу ҳолос, – дедим қулиб. – Аммо Сулаймон узугичалик маънолари бор. У маъноларни вақти келганида билиб оларсан”.

Шундай десам-да, ўзимнинг ривоятим ўз ҳаёлимни бошқа ёқларга етаклаб кетди.

* * *

Отам ниҳоятда беозор, умрини болаларига фидо қилиб юборган киши эди.

Бизлар тўққиз жўжик, онам уйда, факат отам ишларди, ҳолос. Етишмовчилик бошимизда қилич қаби осилиб турар, саҳарлаб туриб, кеч қузнинг совуқ булдуруқлари йилтираган далаларда турли юмушларни бажаришга мажбур эдик. Яланг оёққа қалиш қийиб олар, оёқчаларимиз совқотарди. Ерларни қиров босган, макка поялари қўлга муздай тегади. То сийрак туман аро терақлар орасидан улкан қизил қуёш қўтарила бошлагунига қадар уриниб-бери нар, кейин шоша-пиша чой ичиб, яримта нонни олиб мактабга жўнардик.

Кишларда муз котган ерларни ўяр эдик. Ўйиб бўлиб, хосил бўлган чукурни ғўзапўчокка тўлдиргач, пакирда ариқдан сув ташир, тизза бўйи келадиган сувга тушиб олган отам ғўзапўчокни сув билан қориштириб бир томонга уяверар, ниҳоят, захматли шу иш тугагач, устига ғўнг аралаш тупрок тортилиб, эски-туски кўрпалар ёпилганида дилдираб уйга кирардик. Хўл ғўзапўчок кун ўтгани сийин ўз-ўзидан қизиб, чириндига айланар, у чиринди ўғит ўрнида экинга солинарди. Печкага ўт ёқилгач, уй аста-секин илир, ўша илиқлик баданга ўтиб элитганида овқатга ҳам карамай ухлаб қолганларимиз эсимда. Тўккиз бола, тўккиз ўғил-қиз... Эрталаб турганимизда отам аллақачон уйғонган, печкада ўт гуриллаб ёнаётган, устига кечаги нонларни кўйиб, илитиб ўтирган бўлар, уйни исиган ноннинг ёқимли иси тутиб кетарди.

Кўз етмас узок-узокларгача ястаниб кетган бошқа кишлоклардаги одамлар ҳам шунга ўхшаган ишлар билан машғул эдилар.

Нимасини айтай, хотирамда жуда кўп шунга ўхшаш манзаралар сақланиб қолган. Улар тинчлик бермайди, жонланади, бошқа маънолар касб эта-эта, онг тубларидан худди ўша – устида ғўзапўчок қалкиган қорамтир муздай сув каби юракни музлатиб, этни жунжиқтириб сизиб чиқаверади. Ғалати бир ҳаёт кўз ўнгимда гавдаланади.

Юмушлар кўпайгани маҳал болалар мактабга бормаи кўйишарди. Меҳнатлар сира тугамасди-да. Поёнсиз далаларнинг эгатлари орасида ўтириб, беҳи ердик. Кеч кузда мезонлар учар, гоҳ окиш туманлар тушар, нам ерга ўтириб, олов ёкардик. Чигитни ўтга ташласак, чирсиллаб отиларди, еб кўрсак, анчайин шўр таъми бўларди. Муаллимларимиз ҳам ўзимиз қатори, этик кийиб далани айланиб юришарди.

Эл тирикчилик дея тинмай уринарди-да. Юмушдан ортар-ортмас, сигир-молни далага ҳайдар, куз мезонлари учган, халк “жола” деб атайди-

ган хайхотдай шудгорларда тўп-тўп бўлиб мол бокардик.

Мен шом тушмасдан уйга кайтишим, кўрадаги бултурги курук ўтинларни олиб келиб ўчоқка ўт ёкишим керак эди. Мен ўт ёккач, онаизорим овқат пиширарди.

Ўшандай маҳалларда тўйлар бўлиб қолса, суюниб чопардик.

Нимагадир эсимда кеч куз тўйлари қолган. Совук, гапирсангиз оғзингиздан ховур буркираб чиқади. Келин-куёв совқотмасин дея, оёқлари остига тоғорада чўғ қўяр эдилар.

Шу аснода куёв келиннинг бармоғига узук ҳам тақиши керак эди.

Узук тақилганида ҳамма кийкириб юборарди.

Йўкса, аллақачон никоҳ ўқилди, элга маълум қилинди, халқ келиб даврани тўлдириб ўтирибди, ётакроқдаги тозаланган экин ерларига қурилган катта ўчоқда шўрва қайнаб, ош пишмоқда... узук тақилганида униси куёв, буниси келин бўп-қолармиди? Ким билсин, одамларга шуниси маъқулроқмиди?

Узук тақилганини илк кўрганимда, уйга келиб ота-онамнинг бармоғида узуги бор-йўқлигига қизиққанман, йўқлигини кўриб, сабабини сўраганман ҳам.

— Бизнинг вақтимизда бунақа урф йўк эди, — деди онам. — Аравада келин бўлиб келаверардик. Катта давралар ҳам бўлмасди. Совукларда ўртага катта ўт каланарди, эски-туски латталарни думалоклаб симга бойлаб, мойга ботириб валишларга осиб тўпчирик ёкиларди. Сенинг айтганларинг янги замоннинг урфлари, болам.

Мен келин бўлиб тушганимда ўн олти яшар эдим. Энанг ўзининг узугини менга берган эди. Аммо тақмаганман, авайлаб яшириб қўйганман”.

Мана шундай шароитда аста-секин ўсиб, вояга

етиб борар эдик, бизлар – бир кишлокнинг майда-чуйда болачалари.

Айтдим-ку, меҳнат орасида катта бўлганман. Шу боис, бармоклари кавариб-кавариб ёрилган, юзлари қорайган, сочлари типпа-тик, ғоятда софдил кишлок болалари кўнглимга жуда яқин. Ҳалиям турли кишлокларга йўлим тушса, ўшанақа болалар билан гаплашгим келади.

Вақти етиб, уйландим. Мен ҳам куёв бўлиб келин кўлига узук тақдим. Оддийгина, ингичка, лекин қимматбаҳо эди. Хотиним уни бармоғига такиб, хурсанд бўлиб қараганлари эсимда. Кейинчалик ҳам авайлаб сақлаб юганини биламан.

Тўйдан бир-икки кун кейин онам келинини суйиб-алқаб, сандиғидан ўз узугини олиб берибди. Уни кучиб, ўпиб “Бу – келинлик узугим, раҳматли кайнонам совға қилган эди, энди сиз катта келинимсиз, олинг, яхши кунларингизда такиб юринг”, дебди. Хотиним мактаниб, менга кўрсатгани ҳам эсимда. Эски замонларнинг тилласидан қуйилган, ҳозирги нозик узукларга ўхшамайдиган тақинчок.

Онаизоримнинг меҳрибонлигидан ўзимча суюндим, чойлар дамлаб бериб, оёқларини укалаб ўтириб, сўрадим:

- Отам-чи, узук совға қилмаганмиди?
 - Отанг ҳам совға қилган, аммо тўйдан анча кейин, сен дунёга келганингда, – деди онам.
 - Таққанингизни сира кўрмаганман-ку?
 - Тақармидим? Ҳаммасини сандикқа солиб яшириб қўйверганман.
 - Нимага?
 - Оғир кунларимизда ишлатармиз деганман-да.
- Шундай дегани билан, оғир кунларида ҳам ишлатмаганини биламан-ку? Тавба, узук десам, кўз олдимга ўша кишли-қировли кунлар келавергани-чи?
- Отанг у узукни қанча заҳматлар, не-не

меҳнатлар эвазига, узок шаҳарга бориб сарсон бўлиб олиб келган. Ўшанда роса суюнганман. Шунча кийматни ўзида жамлаган у узукни сотиб, кунимга ишлатармидим? Ўлсам ҳам ишлатмасман! — деди онам.

* * *

Болалар улғайгани сайин ташвишлар ортар, шавқлар озаяр, мен эса захматларга кўмилиб кетган эдим. Теракларнинг барглари қирмизи кизарарди. Тавба, нима учун кеч кузни яхши кўрар эканман? Дарахтлару ўтлар турли ранглар олади. Сарикдан яшилгача, яшилдан қирмизигача ҳамма ранглар кўз-кўзланади. Ҳар нарса ғарқ пишган, ҳар дарахт “мана, яшаб шуни қилдим” дегандай умрининг ҳосилини кўз-кўзлаб туради. Яна мезонлар учади, ер бағирлаб сийрак туманлар сузади. Яна тўйлар мавсуми бошланади. Кишилар шод-хуррам, катта ўтлар гуриллаб ёнади. Тўн кийиб, тўп-тўп турган кишиларни кўмсайман. Мен билганларнинг кўпи ҳозир у орада йўқ, ўшаларни кўриб-гаплашсам дейман. Аммо, гаплашсам ҳам айтарли узок суҳбат бўлмаслигига ақлим етади.

- Ҳа, юрибсанми, тузукмисан?
 - Шукр.
 - Болаларинг катта бўлиб қолишгандир?
 - Катта бўлиб қолишди.
 - Тузук... ишкилиб, тўйларга етказсин.
- Шу, холос.

* * *

Бир куни жуда қадимий узук ривоятдан хабар топдим.

Сулаймон подшоҳнинг бир ҳикматли узуги бўлган экан. У узукни такса, шамолу қурт-қушлар бўйсунар, ер остию ер усти хазиналари очилар экан.

Ёш бўлганимда ҳавасланиб, ўшанақа узукни орзу қилган бўлардим. Аммо, ёшлиқ ўтди. Энди ҳар нарсадан маъни излайдиган палладаман-ку?

Аклим турли тасодифий воқеаларни бир-бирига улаб, бир мантик нуктасига етаклаб кетди.

Сулаймон подшоҳдан аввал ҳам узук ҳадя қилиш одати бўлганмикин?

Ҳазрати Сулаймоннинг узуги-ку унутилаёзган бир ривоятнинг ажойиботларидан дарак бермоқда. Унинг ҳикмати жуда ҳайбатли экани аён, бироқ, мен кўрган-билган узуклар шу ёшимда, тўсатдан тилга кирганига нима дейсиз?

Улар ота-онам тилидан гапира бошладилар.

“Бизлар, яъни отанг-онанг, Худойимнинг даргоҳларидан шу дунёга келиб униб-ўсган икки жон, сени қошимизнинг остида, қароғимизнинг устида асраб-авайлаб катта қилдик.

Сен гурқираб ўсдинг, болажон.

Очлик-муҳтожлик кўрмагин дея ўтга кириб, сувлар кечдик, шамол изиллаган тунлардаю саратоннинг жазирамаларида жонимизни жабборга бериб уриндик.

Энди улғайдинг, сен ҳам катта бир заҳмат ичига кириб бормоқдасан.

Тўйлар қилдик, уйлантирдик...ҳали ҳаёт олдинда!

Бизнинг сенга берар топган-тутганимиз шу.

Сенга шамоллар, қурту-қушлар бўйсунсин, қаршингда дунёнинг сарватлари очилсин деб ният қилмадиг-у лекин мабодо бирор қор-қол рўй бериб қолса, шу нарса оғир қунигга ярасин, дедик.

Бу узук бизга ота-онамиздан мерос қолган эди.

Оғир қунимизга ишлатмадик, сизларни меҳнатимиз билан вояга етказдик.

Аммо ҳар доим шу узук – ҳар қанча қадрли, азиз бўлса-да, бир кун келиб мабодо қийналиб қолсанг қорингга яраб дея асраб-авайлаб сақлаб қелдик.

Олақол, болажон. Ҳаёт йўлинг узун бўлсин.

Узун бўлсину аммо мушкул бўлмасин.

Буни ҳаёт деб қўйибдилар, бир кун бизлар

йўқлигимизда оғир кун бошингга келса, сира иккиланма, у узукни сандикдан ол.

Бир мушкулингни осон килса ажабмас!”

* * *

Маънолар оғир бўлади.

Маънолар одамни кийнайди.

Шу маънони кашф қилиб олганимдан бери ўртанаман.

Яқинда мен ҳам тўйларга кираман, ўғлимни уйлантираман.

Аёлим ўз зеб-зийнатларини бахтли кунида келинимга совға қиламан деб кўнглига туғиб ўтирганини айтмасаям биламан.

Шунингдек, сулолалар аро асралиб келинаётган ўша тақинчоқларни болаларим тақиб юришларини ҳам хоҳлайман.

Яна, у узуклар авлодларга сираям “Бир мушкулингга ярасин” деб эмас, бор-йўғи ота-онадан хотира бўлиб қолишини истайман. Авлодлар жўжиқларига “Улуғларимиздан ёдгор, шуни авайлаб юр, шояд бир куни шамолларни-ю табиат ҳодисаларини, еру кўкларни бўйсундирсанг ажабмас... Аммо сираям оғир кунингга ишлатма! Бошингга ундай кун келмасин!” дейишларини истайман.

* * *

Найлайин, умр ўтиб бормоқда.

Мен ҳам, аёлим ҳам ҳаёт шамолида кеч кузнинг мезонлари каби, узоқдаги олтин дарахтзорлар сари учиб бормоқдамиз.

Ичимдан бир шукрона ҳам келадики, нимагадир мен яхши кўрадиган ўша кеч кузнинг заҳматли совукларини болаларим билишмайди.

Совуқда музлаб-кўкариб кетган қўлчаларини, оёкчаларини дилдирай-дилдирай сандалга тикиб, музлаган оёкчаларига иссик ўтганида сезиладиган ачиштирувчи ғалати оғрикдан ҳам беҳабар улар.

Ҳар қандай хизматларини оғринмай адо этадиган онаси, хонадонда тоғдай бўлиб турган отасининг ичида не оғриқлари борлигини ҳам билишмайди.

Ҳозиргина кеч кузнинг ўтлоқларида ўйнаган совуқлар аро ингичка бўлиб учган мезонлардан гапирдим-а? Бизлар, яъни кичкина болакайлар у мезонларнинг ҳилпираб уча-уча, қайга гойиб бўлиб кетишларини билмас эдик. Гоҳо ўтларнинг нам поясига ё дарахт шохчасига илиниб қолганлариям бўларди.

Фарзандлар ёш, кун келиб, отаю она кеч куз совуқлари ўйнаган томонларга ўша мезонлар каби учиб кетишини ҳам билишмайди.

Ўзапоя уюми ловуллаб ёнган кечаларда, эл йиғилиб келиб шод яйраган тўй окшомларида совуқда дилдираган келин бармоғига тақилган узук манзараларини ҳам кўришмаган улар. Бу авлоднинг тўйлари мухташам тўйхоналарда, иссик, ораста давраларда ўтади.

Аёлимнинг сандиғида иккитами-учтами тақинчок тўйларни кутиб ётибди. Ҳа, бир куни тўйлар бўлади. Шундан кейин у узуклар эгасига совға қилинади. Келинчак нигоҳида фақат севинч порласа, уни ҳадя қилаётган кишининг кўзида ҳаёт заҳматларини ва қувончларини акс эттирган ўзгача маънолар балқиса ажабмас.

Найлайн... У манзараларни кўра-кўра етиб келган маъноларим – шулар. Қувватга тўлиб келаётган боламга ўзимча синчиклаб қарайману бир бошқача истеъдоди бормикин, дейман. Бошқа болалар кўрмаган нозикликларни илғайди, чиройли тарзда ҳикоя ҳам қилиб беради.

* * *

Ҳикоя ёзиш осонми, қийинми дедим-а?

Ҳақиқатан ҳам, бу саволга ҳалигача жўялироқ бир жавоб тополмайман. Осон десам, қийинга ўхшайди. Қийин десам, маънолар ўз-ўзидан балқиб келаверади...

Ким билсин, бир кун келару боламнинг нодир истейдоди ярк этиб юзага чиқар? Ўшанда, менинг аклим етмаган ажойиб ҳикматларга балки у етар?

Болам, орзуларим мўл, ҳаммаси ажойиб, ёруғ.

Кун келиб, мен шоён истасам ҳам эришолмаганим ўша улуғ ҳикматга... “Сулаймон узуги” деган азим ва мухташам бир маънонинг тубларига албатта етишингга жуда ишонаман.

Ўшанда... шунча мўъжизаларни яратган Парвардигор биздан мерос узукларга ҳам айри бир маъно ато этсаю еру осмонларнинг бори хазиначари сизларга ланг очилса дейман.

Ахир, ажойиб орзуларимизнинг очкич-тилсими ўзингиз-ку? Дунёга келганингизда қувонганларимиз, митти бармоқчаларингиздан тутиб гапирганларимиз... мусаффо нигоҳингизга термилиб, орзуларимизнинг рўёбини кўрганларимиз... ҳаммаси кўз ўнгимизда.

Ой қизим, сен денёга келар чоғингда, онаизоринг гушида узук кўргани, «Ингичка, нозик, кўкиш-яшил тошчали зийнат экан... Кўриб жуда қувонибман», дегани ҳам эсимда.

Ахир, ушалмас орзулар ҳам бўлармиди? Захматкаш ота-онамнинг беозор орзулари-ки ушалган экан, бизнинг, сизнинг орзуларингиз... ушалмай қолармиди?

Албатта ушалади! Ўшанда йўл оламин, болажон, барчамиз қўл ушлашиб, бепоён умидлару ҳикматларнинг ажойиб маконларига...

2014

ГЎЗАЛ

Кўча бўйидаги ажриқзорда уч-тўртта бекорчи гап сотиб ўтирарди.

Ҳаво сарин, куёш булутлар ортидан кўринмас, тевааракда енгил шабада эсиб, сокин куз хавоси кезар, вақт киёмдан ўтган маҳал.

– Ўтиравериш жонга тегди, – деди бекорчилардан бири, эриниб. – Ишлай десанг иш йўқ, лоп этиб катта ютук ютиб олсанг борми?

– Нима килардинг? – деди буниси, кизиксиниб.

– Ютук учун аввал лоторея сотиб олиш керак, – деб қўйди униси

– Эҳ-хе! – деди орзуманд бекорчи. – Охири кўринмайди-ю! Уй солиш керак, кейин мошина, кейин яна битта уй, кейин хотингаям мошина, қизгаям, яна битта уй... Ортса, ота уйини таъмир қилиш керак. Ундан ҳам ортса, ана, куёвларгаям биттадан мошина олиб бериб, қўлларига озми-кўпми пул ҳам тутказиб қўйсанг...

– Йўқ! – деди униси ўйланиб туриб. – Ютук ютиб олсанг ҳам етмас экан

– Ўшанда тинч, хотиржам яшардим-да, – деди униси.

Хуллас, шу тарика бўлар-бўлмас гаплардан гаплашиб ўтиришарди.

– Ия, анавини кара! – деди бир маҳал орзуманд бекорчи, ҳаяжонланиб.

Ҳаммалари бош буриб карашди.

Йўл четидан ажойиб бир гўзал шу томонга келар эди.

Юзи сутдай ок, қоши калдирғоч канотидай, кўзи юлдуздай, қомаги типпа-тик, хуллас, ҳар қандай кишини лол қолдириб қўядиган даражада сулув эди.

– Воҳ-воҳ! – деб юборди орзуманд бекорчи, ҳатто ўрнидан туриб кетаёзди. – Уни кара-я!

– Кимга насиб қилган экан бунақа париваш? – деди ҳазин овозда буниси

– Биронта бойгадир-да, – деди наригиси. – Чўнтагингда ҳемиринг йўқ, бунақа гўзалларни аллақачон бойлар эгаллаб олишади.

– Аммо кийими анчайин унникибди, – деди бошқаси, синчиклаб назар солиб. – Бойлар маъшукаларини кўғирчоқдай қилиб кийинтириб қўйи-

шади, ўз оиласига сарфламаганларини ўшаларга сарфлашади.

– Агар шунака маъшукам бўлса борми? – деди орзуманд. – Қошидан сира кетмасдим. Кулсаям, хўмрайсаям термилиб ўтираверардим. Ўзим ишлаб, кўлини совук сувгайм урдирмасдим!

– Гўзаллар бевафо бўлишади, – деди униси. – Қадрингга етмайди.

– Гўзаллар ёлғиз бўладилар, – деди буниси.

– Ҳа-а, бизга йўл бўлсин, – деди хўрсиниб, униси. Лекин шу тобда безорилик килгиси, ўша гўзалга бир нималар деб гап отгиси, ҳатто уятсизрок бир нималар дегиси ҳам келар эди.

– Бу кизнинг тарихини мен биламан, – деди шу тобгача индамай ўтирган тўртинчи киши.

“Ажрашганмикин?” деган ўй келди биринчисининг хаёлига

“Эрга теголмай қолганмикин?”

“Биронтасининг иккинчи хотинимикин?”

Учовлон ҳам шеригининг оғзига қараб туришарди

– У – оддий бир хонадоннинг қизи, – деди тўртинчи киши. – Жуда кўпчилик чиройига ошиқ бўлиб оғиз солган, ҳар хил ҳийлаю найрангларни ишлатиб кўришган. Қиз биронтасига ҳам унамаган. Ниҳоят, бошқа маҳалладаги бир йигитни севиб қолади.

Йигит-ки, ҳар томонлама мукаммал, кўркем, тўкин-сочин бир оиланинг ёлғиз боласи.

Ҳамма томошабин.

“Турмуши бўлмайди” деганлар қанча.

Ўзича яниб юрганлар, тўйини бузаман деганлар, бир илож қилиб аламини оламан деганлар қанча, аммо у йигит олдида бари бир пул. Ҳақиқатан ҳам кизга арзийдиган бир ўғлон.

Тақдирни қарангки, қайдандир келишаётганда фалокат юз бериб, ота-онаси ўлади, йигит эса ҳушидан кетганича қайтиб ўзига келмайди.

Ўшанда қушдай потирлаб ўзини ҳар ён уради бу киз. Тўксон икки кун ёнидан кетмайди бу киз. Нимаики бор, ҳамма нарсасини сотади бу киз. Тепасида ўтираверади. Кўз ёшлари йигитнинг юзига томади. “Киприги кимир этиб колармикин?” деб ку-тади. Дўхтирлар “Одам бўлмайди, мабодо ўлмасаям мажрух бўлиб қолади” дейишади. Қиз барибир жой-идан жилмайди.

Жуда киммат дориларни топиб келтиради. Бир-икки каланғи-касанғилар шундан фойдаланиб, анча-мунча пул ҳам ишлаб олишади. Бошига мусибат тушиб турсада, бир-иккитаси хушомад ҳам қилиб кўради. Ҳамма ўзича ҳар хил маслаҳат беради. Қиз гўё қар-соқов, йигитнинг тепасидан жилмайди.

Йигитда жон асари сира сезилмайди, факат, то-мирларига улаб қўйилган бир ускуна юрагининг зўрға ураётганини билдириб, заиф сас чиқариб ту-ради, холос.

“Очсанг-чи кўзингни, бир мартагина кипригинг-ни кимирлатсанг-чи” дея ёлворади қиз.

Кунлар, ҳафталар шу тарика ўтаверади. Ҳамма умидини узади. Хеч ким ёрдам бермай кўяди. Қизнинг уйидагилар ориятига чидолмасдан уни қойиб-қийнайверишгач, “Худонинг иродаси экан-да” деб ҳар ким ўз ишига кетаверади. Ёнида биров қолмайди.

– Худо сакласин! – деди биринчи бекорчи, сес-каниб. – Бечора!

– Кейин-чи, нима бўлди?

– Бу киз ҳозир ўша йигитни олдига кетяпти, – деди ҳикоячи. – Ҳа, либоси башанг эмаслиги аниқ. Қўлидаги тўрхалтасида овқат бўлсаям ажабмас.

Таъсирланганлардан бири эсанкираб:

– Товук шўрвамикин? – деб сўради

– Товук шўрва бўлсаям эҳтимол, – деди ҳикоя-чи.

– Демак, йигит тузалиб кетибди-да? – дея шодон сўради иккинчи бекорчи.

– Бир ҳафта олдин ўзига келиб, тепасида кўзлари жикка ёш кизни кўради. Ҳали бошига нима мусибат тушганидан беҳабар, гапиролмайди, аммо нигоҳ ҳам гапирар экан-да. Ўша маҳалда нигоҳи орқали дунё-дунё севинчларни, шукроналикларни, интизорликларни, миннатдорчиликларни ифода этганмикин? Синган умуртка суяги бита бошлайди, аммо шифокорлар “Ҳануз умид йўк” дейдилар. Қиз ижарага уй олади, бир жойга фаррош бўлиб ишга киради, топган пулига шу йигитга яна дори-дармон, овкат олиб келади... Хуллас, бу кизнинг тарихи мана шунақа.

Бекорчилар давраси жим бўлиб колди.

– Ҳа-а, – деди чўзиб биринчи бекорчи, боягина айтган гаплари эсига келиб. – Сира етишиб бўлмас экан-ку!

Назарида, боягина кимнингдир маъшуқасидай туюлган шу малак энди инсон боласи етиша олмас юксакликларга кўтарилиб кетгандай эди.

Иккинчи бекорчининг эса кўзларида ёш милтиради.

– Шунчалиг-а? – деди, таъсирланиб. – Пойига таъзим қилса бўлар экан-ку бу кизни. Худо бахтини берсин, илойим...

– Эндиям бир нима дея оласизми? – деб сўради гапирган киши.

Орзуманд бекорчи бир нималарни ўйлаб ўтирарди. Бир маҳал бошини кўтарди-да, шерикларига қараб, ҳаяжон билан изтиробини маълум қилди:

– Оёкка туриб кетса... ишқилиб, кадрига етармикин у йигит?

– Ким билсин? – деди буниси, хомуш.

– Туринглар, кетдик, – деди гапирган киши. – Ўтираверишдан нима наф?

Ўзининг ҳикояси ўзига таъсир қилгани сезилиб турарди. Шу тобда ақлига нима хаёллар келганини билиб бўлмасди.

Ўрнидан туриб, ковоғини солди-да, тўсатдан шерикларига қараб деди:

– Тур ўрнингдан, ўтираверасанми? Биттангни кадр-кимматинг ўша кизчалик эмас, ғийбат қилиб гап сотишингни қара!

Кейин кўшиб қўйди:

– Яхшиси, жўна ҳамманг уйингга, бола-чакангни олдига!

2014

БОҒИ ЭРАМ

Уйимизнинг орка томонидаги бедазорда иссиқда ўт-ўланлар орасига тушиб қолган асаларилар бўғик гўнғиллашар эди. Бедазорнинг ниҳоясидан зилол сувли арик оқиб ўтган эди. Ўртоғим иккаламиз онам ёпган нонлардан бирини олиб қочиб, ариққа оқизаётган эдик. Шундоқкина ёнимиздаги томорқа девори бир маҳаллар ағанаб тушган, ҳосил бўлган каттакон дарвозадан тупроғи ўйнаб кетган кўчамиз кўриниб турар, кўча четидан оқ ятакли, оппоқ соқолли бир чол ҳассасига таяна-таяна, шу ёкка қараб имиллаб қадам ташлаб келаётган эди.

Адашмасам, ўшанда мен саккизми-тўққизми яшар эдим. Ёки етти яшармикинман... хуллас, эсимда йўқ. Аммо чолнинг кимлиги аниқ эсимда – кўчанинг бошида, лойсувок уйининг олдида доим қуёшда исиниб ўтирадиган Холмуҳаммад бува эди у. Бизлар ўйинга овора бўлиб, унинг яқинлашганини сезмабмиз ҳам. Чол ёнимизга келиб, ўйинимизга пича термулиб турди. Салдан кейин эса кўзларининг ёшланганини кўрдик.

– Нимага йиғлаяпсиз, бува? – деб сўрадим мен.

Чол, соқоли титраб:

– Бир маҳаллар мен ҳам онам ёпган нонни шунақа оқизиб ер эдим, ўшани эслаб йиғлаяпман, болам. Эвоҳ, ўзим ҳам шу ариқдаги нондай оқдимкетдим... – деди. Нон егиси келяпти, деб ўйладимми,

хар холда ўзимнинг сувга бўккан нонимни олиб, унга узатганим эсимда. Чол бўлса нонни олдию ҳеч уялиб-нетмасдан, ҳўнграб йиглаб юборди.

Бизлар анграйиб колдик.

Чол, кўлида бир бурда нон, кўзида ёш, яна имиллаб йўлида давом этди.

Унинг ортидан қарайман деб ариқдан хатладиму чол ҳам эсимдан чикиб, кўзларим бакрайганча котиб колдим. Нимани кўрдинг денг? Қопқалари тилладан, туткичлари биллурдан бўлган бир боғнинг қаршисида кўрдим ўзимни! Қопка ёнида, биллур ҳалқани тутиб турган мен қатори бир болақай менга қараб кулар ва ичкарига имлар эди.

Олдинга икки кадам босиб, бокка мўраладим. У ерда нималарни кўрганимни айтолмайман, айтганим билан қанақадир заминий нарсаларга ўхшаб қолаверади. У ердаги дарахтлар, бизнинг кўрганимиз одатдаги дарахтларга ўхшаб кетгани билан, мутлақо бошқача эди. У ердаги қушлар, сувлар... У боғ самовий эди! Ғоятда гўзал эди! У гўзалликка мос таъриф тополмай ўртанаман.

Боғ мени ўзига шу қадар мафтун этдики, олдинга беихтиёр яна бир кадам кўйдим. Тагин бир кадам кўйсам, боғ ичкарисидаман. Ҳилпираб учаётган олтин ниначиларни тутиб олишим, ҳув анави зар қанотли Семурғ билан суҳбатлашишим ҳеч гап эмас...

Қопқанинг шундок ёнгинасида жудаям улкан бир яшил дарахт бор экан. Шохлари булутлар орасида кўзга кўринмай кетган. Ҳар замон-ҳар замонда шохларидан япроқлар узилиб тушаётир. Мана, шундоққина оёғим остига сарғайган бир барг келиб кўнди. Эгилиб қараб, баргда ёзув борлигини кўрдим. Сарғиш томирчалари бўртиб турган япроқ сиртига «Холмуҳаммад Зиё ўғли» деб битилган эди.

– Ия? – дедим ҳайрон бўлиб. Дарбон болақай кулиб бош чайқади. Ундан бир нимани сўрамоқчи бўлиб турганимда ортимдан, негадир узок-узок-

лардан онамнинг мени чакирган ташвишли овози эшитилдию худди уйкудан уйғонгандек бўлдим. Кўзимни очсам, ранги оппок оқариб кетган онамнинг тиззасидаман. Тепамда ўртоғим ҳам хикиллаб турипти. Онам йиғлаганича мени бағрига босди:

– Вой болажоним, нима бўлди сенга? Кўрkitиб юбординг-ку, жоним болам!?

– Кўрдингизми, сиз ҳам кўрдингизми? – дедим хаяжонда, тилим зўрға айланиб. – Боғни кўрдингларми?

– Қанака боғ? – деди онам, ранги яна ўзгариб. – Қанака боғ, ўғлим?

Кўрганларимнинг барини онамга айтиб бердим. Онам ҳеч нима демади, лекин ўша куни кечга якин оппок соқолли бир қария уйимизга келиб, менга дам солди.

Ҳайрон эдим – ўша ажойиб боғ ва баҳайбат дарахт ҳақида гапиришим билан наинки ота-онам, балки бошқа катта ёшли кишилар ҳам кўркишар, ёқаларига туфлаб тавба килишар, баъзилари йиғлар эдилар. Онам-ку жуда ҳам кўрқок бўлиб қолди: ҳадеб «Сени ўша боққа ҳеч ким чакирмадимми? Боғ ичкарисига кирдингми-йўкми?» деб сўрагани сўраган эди.

Кейин билишимча, ўшанда ариқдан ҳатлабману турган жойимда анграйиб котиб қолибман. Ўртоғим келиб турткиласа ҳам, чакирса ҳам кимир этмасмишман. Шунда у жонҳолатда югуриб бориб, онамни чакириб келипти. Қайтиб келганидаям ҳолатим ўзгармай, ўша жойимда турганмишман... Онамнинг ортидан отам ҳам етиб келибди, улар мени кўтаришиб айвонга обориб ёткизишибди. Анчадан кейин ўзимга келибман...

Йиллар ўтди, улғайдим. Худойим насиб этиб, ота бўлдим. Ўғлимнинг чулдирашларини, алпанг-талпанг юришларини кўриб, ўзимни еттинчи осмон-

да юргандай сезаман. Гўё оламда мендан бошка бахтиёр ота йўқдай. Онам-ку боламни мендан баттар авайлайди. Бир нималар деб калдирғочдай чуғиллаганида, яшнаб кетади.

Уйимиз ортидаги бедазор ҳалиям бор. Аммо у кичкинагина бўлиб колган. Бедазор ниҳоясидаги арик эса кўмилаёзган.

Баҳор келиб, гилослар коп-корайиб пишди. Ўғлимнинг ҳали тили чиккани йўқ, аммо гилосхўр бўлиб колди. Қишлоғимизнинг кунботар тарафидан катта бир боғда гилослар кўп эди. Ўғлимни елкамга миндириб, ўша бокқа бордим. Бир гилоснинг шохини эгиб, дўпписига тўлдириб солиб бердим. Тепароқдаги шохчадаги мевалар янаям шира боғлаб пишгандай кўринди кўзимга. Интилиб ўша шохчани ушлаганимни биламан....

Гилос шохлари орасидан яна ўша сирли боғ намоён бўлган эди. Ўша-ўша! Қопкалари тилладан, туткичлари марвариддан... Эшик олдида коп-кора сокол-мўйловли ёшгина дарбон менга кулиб қараб турар эди. У мени таниган эди, мен ҳам уни танидим. У имо килиб, ичкарига чорлар эди.

Боғ копкасининг иккала тавақаси ҳам ланг очиқ! Ичкарида ўша мен кўрган манзара барқ уриб турибди. Кўз ўнгимда гуллар ғунчалаб, ўша захоти очилаётир, бу гуллар аслми ёки тилладанми — фарклаш кийин. Дарвоза ёнида баҳайбат бир дарахт юксалиб турибди, япроклари чирт-чирт узилаётир. Кўнглимдаги бир сас «Тўби дарахти шу эмасмикин», дея шивирлаётир. Узок-узокларда бир нима кўзни олгудай бўлиб яраклаб-жилваланяпти. Жилваси шу қадар гўзал ва нафиски, унга бир боккан одам умр бўйи кўз узолмай қолиши аниқ.

Шундоқкина оёғим остига узилиб тушган япроққа қарадим... томирлари бўртган сиртида падари бузрукворимнинг исми битилганини кўрдим!

Шу маҳал қулоғимга ўғлимнинг чириллаб йиғлаган товуши урилди.

Дарров ўзимга келдим. Жонҳолатда ўғирилдим, карасам, эмаклаб бориб сал наридаги саёзгина ариқчага тушиб кетипти, сувнинг муздайлигидан кўрқиб йиғлаётган экан. Уни кўлимга олдим у маҳкам бағримга босдим.

Сезганимдек, кайтиб караганимда боғ яна ғойиб бўлган эди. Ўғилчам жажжи қўлчалари билан боғ ғойиб бўлган томонни кўрсатиб, ўзининг тилида алланималар деб чуғурлар эди.

Кейин ёдимга боғдаги дарахт, ундан узилиб тушган япроқ келди. Шоша-пиша уйга югурдим. Юрагим бир нимани сезгандай потирлаб урарди. Муюлишдан кўчамизга бурилдим у тиззаларим бўшашиб кетди. Дарвозамиз олдида маҳалламиз кишилари тўпланган эдилар.

Отам... Белининг қувватини, умрининг энг масъуд дамларини, ёшлигини бизларга бахш этган, бизларнинг соғлом ва хушбахт бўлиб улғайишимиз учун ўзини ўтдан-чўкка урган отам... оламдан ўтипти!

Шундан кейин боғдан чўчийдиган бўлиб қолдим.

Тушларимга кириб чикарди у синоат боғи! Эшик олдидаги дарбон мулойим нигоҳини менга тикиб, жим турарди. «Яна нима керак?» деб кичкирардим унга тушимда. «Мендан нима истайсан ўзи? Тинч қўй, истамайман боғингга киришни!» Алахсираб уйғонганимда ҳам тушимдаги манзаралар кўз ўнгимдан кетмасди.

Умр эса бир маромда ўтар, у боғ кўркуви аста-секин дилдан чекиниб борар эди.

* * *

Богни учинчи дафъа кўрганимда ёш анчага борган, соч-соқол оқарган эди. Унинг бу галги зухуротидан галати бир ҳикмат туйдимки, тубига ҳали-ҳали етолмайман.

Ахир, умр.... умр ўтиб бормоқда эди.

Осмонга булут чикса суякларим симиллаб оғрийди. Кўзим ёшланади. Кўпинча, дарвозам олдидаги супада куёшда исиниб ўтираман. Олтин куз офтоби вужудимга хуш ёқади. Қалбим ҳам куз сувлари каби тиник, сокин...

Бу сафар ҳам супага чиқаётган эдим, пастак девордан қўшнимнинг томоркасига кўзим тушиб қолди. Қўшним бу йил томоркасига беда экибди.

Бедазорнинг адоғида эса яна ўша манзара.

Бу сафар эшикдаги дарбоннинг ҳам сочларига ок оралабди. Боғ ичи куз эди, эрта куз. Кузнинг бунақа гўзаллигини сира кўрмаганман. Дарвоза қаршисидаги дарахтдан олтин япроқлар мунгли бир жаранг билан бандидан узилиб, ерга соллана-соллана қўнардилар. Узилиб тушаётганлари сонсиз-саноксиз, ернинг бети кўз етгунича қадар япроқлар билан қопланган эди.

Ахир, ҳар бир япроқда бир исм ёзилган эмасми-ди?

Бу сафар оёғим остига келиб тушган япроқда дўстимнинг исми ёзилган экан. Ахир, тенгдош эдик, болалиқдан бирга ўйнаб катта бўлган эдик. Бир вақтда уйланган эдик, кўп жиҳатдан тақдиримиз ҳам бир-биримизникига ўхшаб кетар эди.

* * *

У саодат боғини тўртинчи дафъа кўрганимда....

Бедазор. Сал нарида иккита болакай ариқда нон оқишишяпти. Шу икки болакайга қараб турипману кўз ўнгимдан болалигим... отам... онам... қайнок нонлар лип-лип ўтаётир... Кўздан эса милт-милт ёш оқаётир... Қандайин қайнок, ховурли эди у нонлар. Онагинамнинг бағридай тафтли эди-я... Қандай эдим-а... Қандай эдик-а, биродарлар...

Қараб турибману ҳеч нари кетолмайман. Болакайларнинг бири мени кўриб қолди. Ҳайрон бўлгандек, кўзларини пирпиратиб қараб турди-да:

– Нимага йиғлаяпсиз, бува? – деб сўради.

Воҳ болам-а! Нега йиғламайин, кўнглимдан ўтганини қандай қилиб айтмайин? Ахир, мен ҳам бир маҳаллар онам ёпган нонларни сизлар каби ариқда оқизиб ер эдим... Эвоҳ, ўзим ҳам шу ариқдаги нондай оқдим-кетдим-ку!

Шууримда ўша — болалигим, бизларга қараб йиғлаган Холмуҳаммад буванинг киёфаси... тилимда эса ўша жавоб... дилимда эса бу ғалати чархпалакнинг ҳайбатидан кўркув...

Болақай узатган нонни олдимۇ ҳеч ўзимни тўхтатолмайман. Кўзимдан тинмай ёш оқади, умримнинг нурли ва армонли лаҳзалари лип-лип ўтади.

Ана шунда...

Ана шунда... у боғни яна кўрдим. Эшик олдидаги дарбон ҳам мен каби қартайибди. Асосига суяниб, хорғин термулиб турибди. Боғнинг қопқалари ланг очик. Ичкарида эса ўша — шохлари булутлар орасида кўзга кўринмай кетган баҳайбат дарахт. Шохлардан ҳануз япроқлар узилиб тушаётирлар...

Ажабо, бу сафар узилиб тушадиган япроқда кимнинг исми ёзилган экан? Менинг исмимми?

Дарбон иккимиз бир-биримизга узоқ термилиб қолдик. Ниҳоят, у ҳассасига таянган кўйи, хорғин овозда:

— Энди қирақол, етар... — деди.

Ортимга қарадим. Аммо ҳеч нарсани кўрмадим — ёш пардаси кўзларимни тўсиб қўйган эди. Қадам кўярканман, қафтимда бир нарсанинг тафтли ҳароратини ҳис қилдим. Қарадим — боягина бедазордаги раҳмдил болақай кўлимга тутқазган, сувга бўккан бўлса-да, тафтини йўкотмаган бир бурда нон...

«Қайғасан
жаннат?»

туркумидан

ЁҒОЧ КАВУШ

Бу воқеа узок йиллар аввал, Хитой императорларининг Тан сулоласи замонида, яъни бундан бир минг уч юз йил олдин рўй берган.

Бу – ҳаёт шафқатсизлиги ҳамда меҳрибон ота ҳақидаги ҳузунли бир ҳикоядир.

Ронзян деб аталмиш қишлоқда бир одам яшар эди. У қотма, озғин киши бўлиб, жуда кашшок ҳаёт кечиарди. Фан-Фёнг деган бойнинг бепоён дала-ларида сув кечиб шоли етиштирар, кийгани этиги бўлмагани учун доимо оёқяланг юрар, киш ойлари-да эса бир бўлак терини оёғига ўраб, устидан арқон бойлаб оларди.

Бу одам ўзига ўхшаган бир чоракорнинг кизига уйланган, ҳозир бир кизалоғи бор эди.

Кизалоқ ҳали кичкина, масъум, соф эди. Уйда ҳар доим ҳам егулик топилавермаса-да, турмушнинг заҳматларидан беҳабар, отаси келганида қаршисига югуриб чиқиб кутиб олар, кундузги таассуротларидан бижир-бижир сўйлаб ҳам берарди. Ҳар қандай мамлакатнинг болалари бир хилда мусаффо бўладилар. Хёнг деб аталадиган бутанинг катта япроғига гуруч солиб ер эдилар, чунки уларнинг идиш-товоғи ҳам йўқ эди.

Кизча жуда ширин эди. Қийик кўзчаларидан ўт чакнар, қайда бир гул-чечак кўриб қолса, митти бармоқчалари билан узиб келиб, отасига ё онасига тутадиган ажойиб маъсума эди.

Ота ҳам кнзини жуда яхши кўрарди. Гоҳо бойнинг бепоён шолিপояларида ишлаётганида ёки кечалари уйқуси ўчиб кетганида, кун келиб катта бўлганида кизимни қандай бахтли қилсам экан, деган ўй сира тинчлик бермас эди.

Бор-йўғи биттагина кизи бор, ахир. Хуан-Шининг ўзи эсини танибдики, меҳнатдан боши чикмайди. Бир нима орттириш у ёқда турсин, топгани фақат кун кечиришга етади, холос. Ота, агар иш шундай кетаверса, вақт-соати келиб ўзи каби кашшок биронтасининг ўғлига хотин бўлишини ҳамда умрининг охиригача шолипояларда меҳнат билан умрини ўтказишини сира истамасди.

Бунинг ўнглашни биттагина йўли бор, деб ўйларди ота. Уям бўлса шоличи бойга хотинликка бериш. Шоличи бой ниҳоятда бадавлат, хотинлари кўп, аммо пули ундан ҳам кўп. Ўшанга берсам, турмуш заҳматлари чарчатмайди, менга ўхшаб бели букилиб заҳмат чекмайди, қайтанга, ипак кийимларга ўраниб, бола-чақасини катта килиб ўтиради.

Шоличи бой семиз, кўзларини ёғ босиб кетган киши эди. Гавдасини кўтаролмагани учун уни аравада олиб юришар, баъзан тахтиравонга солиб ҳам келишарди.

Хуан-Ши ундан-бундан юкори табака кишилари-га қанака кизлар ёкишини суриштирди.

Айтишларига караганда, ингичка гавдали, оёқлари жуда кичкина кизлар маъкул эмиш. Қизи эса онасига тортди, яъни суяги йирик бўлиб ўсмоқда. Хуан-Ши ўйлай-ўйлай, ўша маҳаллар урф бўлган ишни қилишга аҳд қилди, яъни ёғочдан кичкина кавуш ясади-да, кизчасининг оёғига кийдириб қўйди.

– Отажон, бу нарса оёғимни қисяпти, оғрияпти, – деб зорланди кизча. Сўнг ерга ўтириб, митти бармоқчалари ила кавушни чиқаришга урина бошлади.

– Ҳой кизча, – деди Хуан-ши, болтани кўрсатиб. – Агар кавушни ечадиган бўлсанг, оёғингни мана шу болта билан чопиб ташлайман!

Қизчаси кўркди. Оғрик сезилиб турган коп-кора кўзчаларида хуркиш ифодаси пайдо бўлди.

– Хўп-хўп, ота, ечмайман, – деди шоша-пиша, итоат билан.

Хуан-Шининг юраги ачишса-да, боламни келажagini ўйлаб шундай қиялман-ку, деган ўй таскин берар эди. Бугун у жуда чарчади. Оёқларини шопипоя сувчаёнлари, зулуклари чакиб ташлаган, билаклари ачишар, тани ором истар эди. Бола ҳаёт нималигини қайдан билсин? Ҳали вақти келганида, шу кашшоклик гирдобидан чиқаргани учун отасидан миннатдор бўлади, албатта. Ўзига қўйиб берсанг, ота яшаб ўтган каттик кунлар унинг ҳам бошига келсинми? Боласининг жони ҳозирча оғриси оғриси, бу укубат ортида қизчанинг тақдири турибди, ахир.

Бундай ўйлар кўп эди. Хуан-Ши шуларни ўйлаб ётди. Қишлоқ чанги ҳавода туриб қолган, шабада эсмас, у чанг аста-секин экинлар, дарахтлар узра қўнмоқда эди.

Кунлар ўтар, қизалок қўрққанидан ёғоч кавушни кечалари ҳам ечмасди. Гоҳида оёғи жуда оғриганида сувга солиб ўтирадиган одат чиқарибди. Хуан-Ши аввалига уни қойимокчи бўлди, кейин ўйлаб қараса, бу ишнинг фойдали томони ҳам бор экан. Чунки ёғоч сувда юмшаб, оғрик озайгани, қизалокнинг жони ором олгани билан, орадан бир оз вақт ўтгач, яна қурийдди, қурукшагани сайин янада каттикроқ сикади.

Хуан-шининг ҳаётида ўзгариш рўй бермас эди. Ҳар кун бир вақтда туриб нонуштасини қилиб, ортганини қопчигига солиб даласига йўл олади. Иш ниҳоятда заҳматли: сув бостирилган охири кўринмас шоли далаларида ингичка майса бўлиб ўсган шолини қолдириб, бегона ўтларни бирма-бир юлиб чиқиш керак. Куз келганида шоли ўрилади, дасталаб қуритишга қўйилади, шунда қоровуллик ҳам қилиш керак. Бу ишда кучуклар кўмак бериша-

ди, кушу хайвонларни хуркитиб вовиллаб юришади. Кейин шоли оклаш мавсуми келади, копларга солинган шолиларни араваларга юклаб, узоқларга олиб кетишади. Шундан кейин дала хувиллаб колади, унга яна сув қўйилади, ағдариб чикилади, шу билан мавсум ниҳоясига етади. Бир-икки коп гуруч Хуан-Шига ҳам тегади, шунда емиш мўл бўлиб колади.

Йиллар ўтди Қизнинг аввалги болаларча мусаффолиги йўқолди, у отасидан ўзини олиб қочадиган бўлди.

Ниҳоят, қиз ўн учга тўлиб-тўлмас, Хуан-Ши муддаосини Шолибойга билдиришга қарор қилди.

Бой далага келавермас эди. Хуан-Ши анча вақт фурсат пойлаб юрди. Ниҳоят бир куни Шолибой келармиш, деган гап тарқалди. Йўллар, чайлалар супуриб-сидирилди, у мухтарам зотга атаб бир шийпон қурилди. Ниҳоят, улкан гавдаси тахтиравонда ялпайиб, Шолибой келди.

Сарик ипак кийимлари хилпирар, семиз бармоқларига катта-катта узуклар тақиб олган, оёғидаги йилтирок шиппагининг ўзи бир кишлокнинг хирожига тенг экан.

Чоракорларнинг барн энгашиб таъзим қилиб турардилар. Шолибой бир амаллаб тахтидан тушиб, алпанг-талпанг қадам ташлаб улар олдидан ўта бошлади.

Хуан-Ши ҳаяжонда эди.

Мана, фурсат етди. Агар ҳозир журъатсизлик қилса, шунча йилдан бери ўйлаб юрган нияти амалга ошмай колади. Бойнинг қайфияти ёмон эмас шекилли, балки жаҳли чикмас, бечорага мурувват кўрсатар?

– Жаноб, – деди Хуан-Ши, томоғи қуруқшаб.

Шолибой тўхтаб, у тарафга ўгирилди. Шунда Хуан-Ши унинг бўйни бурилмаслигини, балки бу-

тун гавдаси билан ўгирилишини пайқади. Бу улкан гавда, йўгон бўйин елкага битиб кетгани учун бурилмайдиган бўлиб қолган экан.

– Ким менга “Жаноб” деди?

– Мен, – деди Хуан-Ши. – Шу... сизга бир совғам бориюди.

– Совғами? – деди Шолибой. – Совға бизга ёқади. Қанақа экан?

“Ёлғиз бир кизим бор, сизга ёксин деб атай оёқчаларига ёғочдан кишан кийдириб ўстирганман” демокчи бўлди Хуан-Ши, аммо гапиролмади, Бойнинг салобати унинг тилини бойлаб қўйган эди.

– Шу... кизим, – дея олди холос.

Аъёнлар Хуан-Шининг ниятини дарҳол илгашди.

– Муни бир кизи бор, – дейишди Шолибойга. – Митти, озғин, жонсизгина кизалок. Ўшани сизга ҳада килмоқчи.

– Митти, кичкина эканми? – деб сўради Шолибой ва каттик кулиб юборди. Унинг диққатини шу ерда учиб-қўниб юрган сарик чумчук тортган эди. – Ана у чумчукчалик эканми?

Бу ғалати кулги Хуан-Шини янада эсанкиратиб қўйди.

– Йўқ, жаноб, чумчукча эмас, – деди оғриниб. – Сизга жуда мос.

– Менга жуда мос эканми? – деди яна бой. – Бу фикр каллангга қайдан кела қолди?

– Сиз кичкина оёқчаларни яхши кўрармишсиз.

– Мен сираям яхши кўрмайман, – деди Бой. – Чунки, кўзим хиралашиб қолган. Мен ёмон кўраман.

Ёнидагилар хохлаб кулишди. Ҳозир бой Тан сулоласида урф бўлган сўз ўйини килмоқда эди, аммо Хуан-Ши олий табақа саройларига хос санъатни қайдан ҳам тушунсин?

– Син-шу, сенга хотин керакми? – деди Шолибой, ёнидаги котма, тишлари тўкилиб кетган чолга қараб. – Керак бўлса, ана, олақол. Оёқчалари ҳам митти эмиш.

Аъёнлар яна кулишди.

– Йўқ. Менга хотин керакмас, – деди Син-шу деган чол.

Шундан кейин Шолибой йўлида давом этди, аъёнлар чуғур-чуғур қилишиб ортидан эргашишди.

– Тўхтанг... Ахир... – демокчи бўлди Хуан-Ши, аммо тили яна айланмади.

Хуан-Шининг руҳи тушиб кетди.

Ҳаётида мазмун қолмагандай туюлди.

Энди нима қилсин?

Ҳозир кулбасига борса, кавушини тақиллатиб қизи чиқиб келади. Бечоранинг шунча чеккан азоб-заҳматлари беҳуда кетди. Энди кизига қайси юз билан “Еч шу ярамас матоҳни” дейди?

Бу ерлардан бошимни олиб кетсаммикин, деб ўйлади у. Шу фикри ўзига маъқул келди.

Узоқ-узоқларда Тиёншон, бошидаги кўк музларию оқ қорлари билан савлат тўкиб ярқираб турарди. Бағрида ваҳший ҳайвонлари ҳам бордир? “Уша ёққа кетсаму мени айиқ ғажиб кетса яхши бўларди” деб ўйлади у.

Дунё бепоеън, кишлоқдагилар уни ўлиб кетди деб ўйлашади ва маломат қилишмайди. Қизи эса, тақдирига тан беради, хотини иккаласи ҳамма каби, яна Шоличи бой далаларида ишлаб, кун кечираверишади, аммо...

Шу қарорга келди Хуан-Ши ва Тиёншон томон кетди.

Шундан сўнг уни биров кўрмади.

Ота ғойиб бўлганидан сўнг, она-бола шоли далаларида ишлай бошлашди. Вакти келгач, бева хотин кизини ўша атрофдаги бир кишининг боласига узатди.

Йиллар ўтиб, фарзандли бўлди. У тенгиларнинг бари далаларда бирдай меҳнат қилар эдилар. Шолибой ҳам ўлиб кетди, бепоёш шолিপоялар семиз-семиз болаларига қолди.

Шундан сўнг давр тезлашди, у шитоб аро одамларнинг қиёфалари кўздан ғойиб бўлди. Тан сулоласининг ҳукмронлик даври ҳам тугаб кетди.

Яна йиллар ўтгач, ўша кичкина қизча мункиллаган кампирга айланди.

Энди меҳнатга ярамай қолган, кулбасининг олдиди қиём вақтигача, иссиқ қайтганидан кейин эса шомгача ўтирар, атрофини ўраб олган болаларга ҳар турли воқеаларни айтиб берарди.

Айникса, ёғоч қавуш ҳақидаги хотираларини гапиришини яхши кўрарди.

– Отам бениҳоя раҳм-шафқатли киши эди, сизлар билмайсизлар, – дер эди. – Қизим шу теваракнинг энг гўзали бўлсин дея, ўз қўллари билан ёғочдан қавуш ясаб берган эди.

– Ўша маҳалларда император саройида кичкина оёқчалар урф бўлган экан, – дер эди. – Умри заҳматда ўтган отажоним муҳташам саройлардаги одатларни қайдан билақолибди? Қизгинам олийнасаб даргоҳларга мос бўлиб ўссин, деганини айтмайсизми?

Кейин болаларни етаклаб кириб, кулба тўрига авайлаб қўйилан ўша матохни кўрсатарди. Қавуш вақт ўтиши билан қорайган, иссиғу совуқларда чатнаб ёрилган, кўрган киши бу матохни одам қандай кийиб юриши мумкин деган ҳаёлга келарди.

Кампирнинг энг ардокли нарсаси мана шу қавуш

бўлиб колди, уни еру кўкка ишонмас, ҳатто ўлиб колсам, қабримга қўйинглари деб васият қилар эди.

Бутун умри меҳнат билан ўтгани учун, эслашга арзигулик ҳеч нимаси йўқ эди. Факат, болалик мусаффоликларида дарак берадиган, еру кўкка ишонмайдиган битта ашёси бор эди, холос. У ҳам бўлса, меҳрибон ота сеvimли қизалоғига қачонлардир ўз қўллари билан ясаб берган кичкина, жинчирок монанд қавуш.

Эски, ёғоч қавуш...

2015

ТОШКЕЛИНЧАК

Бизлардан бир-икки ёш катта Назар бақувват, чайир, қуюқ қошлари чимирилган, қора қўзларида ўт қакнаб турадиган шиқоатли йигитча эди. У жўрабошимиз бўлиб, ҳаммамиз нима деса итоат қилардик. Чунки ақлда ҳам, қучда ҳам бир қоғона баланд турарди-да. Бизлар қиколмайдиган қарахтлар устига бирпасда ўрлаб қетарди, баланд шохлари орасида қўринмай, ахийри қуш қолапонини ёки тухумини олиб тушарди.

Ўзгирликда ва безориликда ҳам унга бас қелади-ган қимса йўқ. Қимнингдир товуғини ўғирлаб қетган ҳам шу Назар. Бировнинг итини урган ҳам шу. Бизга ўхшаган болалар бирор қомаъқул иш қилса, ҳаммадан даққи эшитардик, аммо ўша қомаъқулни Назар қилса, қатталар “Қа, энди” деб бош қайқаб қўяқолишарди.

Назарнинг отаси қалада сувчи, онаси уйда, меҳнатқаш қишилар эдилар. Бизлар қоҳида ота-онамиз буюрган ишларидан бўйин товласак ҳам, Назар қира ундай қилмасди, қайтанга, қон-қажди билан, қерилиб бақарарди. Шу сабабли отаси ҳам, онаси ҳам уни жуда яқши қўришарди.

Ҳаммамиз эндигина мўйлови сабза уриб, овози дўриллай бошлаган йигитчалар, синфдош кизларга ёки ёндош синфдагиларга ўзимизча гап отиб юрганмизга куларди.

Мускулларини ўйнатиб, гаплашиб турганларнинг ёнига келиб атай баланд овозда гапирар, сўкинар, бундан кизгина бечоранинг ўтакаси ёрилиб, шоша-пиша йўлига жўнаб коларди. Атай даф қилгани учун унга қарши чиқишга ҳеч кимнинг шаҳди етмасди. Хуллас, бало эди бу Назар деганлари.

Отларга бир ирғишда миниб олар, гоҳо икки отни ёнма-ён чоптириб, биридан иккинчисига сакраб ўтар, тойларни арқонлашни яхши кўрарди. Унинг бақувват қўлларида асов тойлар тезда ювош тортиб колар эдилар.

Ўн еттига кириб-кирмаган ўсмирларнинг деярли барчасининг кўз остига олиб қўйган кизи бўлади. Кўпинча киз беҳабар, уни талашиб ўзаро муштлашиб ҳам юришади.

Менинг ҳам танлаб қўйган кизим бор эди. Бир-галашиб мактабдан қайтаётсак, лоп этиб олдимиздан Назар чиқиб қолишидан ҳадиксираб аланглаб борардик.

Оталаримиз “Ўйлантириб қўяман” деб пўписа қилардилар. Мўйлов чиқиб овоз дўриллагач, шунақа ҳазиллашишарди-да. У ҳазилга нима деб жавоб қилишингниям билмасдинг, қулиб қўяқолсанг бир дард, индамасанг бошқа бир дард. Ҳар ҳолда, шунақа деб ҳазиллашган кишига ковоқ уйган маъкулроқ кўринарди.

Назар эса ҳазилга жавобан хохолаб куларди. Катталар билан бемалол, ўз тенгидай гаплашиб кетаверарди, биз эса улар қаршисида қисиниб-кимтиниброк туришга одатланган эдик.

Биргина у шунақа эди: ҳеч кимни назар-писанд қилмайдиган, мағрур, чакноқ, жасур Назар.

Бир куни тенгқурларимиздан бири ғалати гап топиб келди.

– Айтсам, оғзинг очилиб қолади.

– Қанақа гап экан?

– Назар, – деди у, атрофига аланглаб. – Назар биттасини яхши кўриб қолибди.

– Йўғ-э, кимни?

– Ўзидан сўраёлмадим.

– Унда қайдан билдинг?

– Соё бўйида сувга термилиб ўтирибди, – деди у, гапига ишонмаганимни кўриб. – Юр, ўзинг ҳам кўр.

Эргашиб боряпману худди Назарнинг аччиғи чиқадигандай ўзимни ноқулай сезаман. Ниҳоят, айтилган сув ёқасига келсак, ҳақиқатан ҳам Назар! Сувга қараб ўтирибди.

Бизни сезиб, бошини буриб қаради. Нигоҳи аввалгидай эмас, шашти сўниқроқ.

– Ҳа? – деди ковок уйиб.

– Ўзимиз, айланиб, – дедик.

– Майли, бораверинглар, – деди жойига ўтириб.

Бизлар унинг дарров бир нима ўйлаб топишини, “Юр ҳамманг, ортимдан” деб балиқ тутишга киришиб кетишини ёки зовур дўнғларидаги сувсаринларига ўт ёқиб, жониворларни кўрқитишини кутган эдик. Ундай бўлмади, туриб-туриб, изимизга қайтдик.

Орадан бир неча кун ўтди.

Назарнинг кимни яхши кўриб қолгани маълум бўлди: нариги кўчадаги Самад новчанинг кизи Уммугулсум экан. Э, дедим ҳафсалам пир бўлиб. Чўпдай озғин, сочи калта бир киз-ку? Нимаси Назарни маҳлиё қилганини билолмас эдим.

Назар унга севги изҳор ҳам қилибди.

Қиз булоқ бошидан сув олиб уйига қайтаётган экан, қараса, тол тагида турганмиш.

– Ҳой, тўхта, – дебди кизга.

Киз тўхтабди.

– Сен менга ёқасан, – дебди. – Сенга уйланаман!

– Э бор, тошингни тер, – дебди киз. Назарнинг аччиғи чикибди.

– Нима дединг?

– Тошингни тер, дедим, – дебди киз ҳам. – Кет бу ердан! Кетмасанг, отамга айтиб бераман!

– Ҳе, ўша отангни!..

Ўша куни Назар кўшнининг ғўзапоясини ёқиб юборди, кейин Самаднинг сигирининг корнига паншаха тикиб олди. Дарахтларнинг мевали катта шохларини синдириб-синдириб ташлади, кучук-мушукларни урди. Бекор килди, шу тўс-тўполон туфайли ҳамма Назарнинг севгисидан хабар топди.

Отасига ҳам, онасига ҳам гап қайтариб ташлабди.

Унинг вазоҳатини кўрганлар индамас бўлдилар.

Уммугулсумнинг акалари бор эди, ўшалар Назарни ургани келишибди.

Назар уларнинг олдига хайикмай, хотиржам чикибди. Ерда ётган катта кетмонни олиб, сопини бир уриб синдирибди-да:

– Гулсумни акаси бўлганингиз учун индамайман. Аммо тез кетинглар, ҳозир белингизни мана шу кетмонсопидай синдириб қўяман, – дебди.

Шахдини кўрган акалар чўчиб, ўзларича бир-икки таҳдид килган бўлишиб, ортга қайтишибди.

Воқеани энди бутун кишлоқ билар эди. Шу болага бир-икки оғиз гапириб, эпакага келтириб қўя оладиган кимса йўқмикин, дер эдилар. Назарни-я? Унга биров бир нима дея олармиди? Бузокни кўтариб шартта сувга отворган ҳам шу-ку? Бу бола кейинчалик ё ўлиб кетади ё катта одам бўлади, дер эдилар.

Булок бўйида Назарни ҳайдаб юборгани билан, кизнинг бир-икки дугонаси унинг ҳам Назарга бе-

этибор эмаслигини айтишибди. Тўғри-да! Тегирмонга тушса бутун чикадиган, шахду шиддати жисмига сиғмай тошиб турган Назарга тегмасдан, кимга ҳам тегарди? Йўқни йўндирадиган, борни бор киладиган бундай йигитга қайси киз йўқ дейди? Ўн етти ёшида қайси кизнинг акли кирибди, қайси киз севги ҳаваслари билан чин муҳаббатни ажрата олибди? Баҳорнинг ифор ислари таралган илик кечаларида бахтли-содатли ҳаёт ҳақидаги орзулари оғушида ётар экан, ҳам Назарнинг севгиси бошини айлантирган, ҳам жидду жаҳдидан ҳайикқан бўлса бордир. Нимасини айтасиз, лекин ишни кизнинг ота-онаси бузибди. “Ўлсин, шу болани кўрсам доим кўркаман, кизим ҳам бир умр кўркиб яшасинми? Қачон қарама, соч-тирноғи ўсиб, ўзи пахмок бўлиб юради” деганидан кейин киз бўйсунибди. “Ота-онам нима деса шу” деб тураверибди. Назар буни эшитгач, анча ўйланиб ўтирди. Кейин тирноқларини олиб, сал ўзига қараб юрса-да, киз томон барибир ам фикридан қайтмади.

Одамлар ишларини кўйиб Назарнинг килмишларини томоша қилар бўлдилар. Қачонки унинг ҳайқириғи эшитилса, бир нимани бошлаган бўлиб чиқар эди. Уммулсумнинг оиласи ўзига тўқроқ бўлгани учун Назарнинг оиласини менсимабди, “Қизимни тағли-туғли, ўкиган болага бераман” дебди.

Шунда Назар Муродни чакирибди.

– Вей, ўқишга қандай кирса бўлади?

– Қайси бирига?

– Билмадим, – дебди. – Қайси бирига бўлса ҳам.

Мурод кириш тартибини тушунтирибди.

– Сен менга ўша китобларни топиб бер, – дебди Назар. Мурод топиб берибди.

Кириш синовларигача анча-мунча вақт бор эди. Шу кунларда уни факат китоб ўқиб ўтирган ҳолида

кўрдик. Ҳеч ким билан гаплашмади, ўқийверди. Синов куни кетди институтига, суюниб қайтиб ҳам келди, аввалги шўхликлари, шиддати яна барқ ургандай эди. То жавоблар чиққунига қадар шодон юрди. Жавоблар чиққач эса хомуш бўлиб қолди: қиролмабди.

Бизлар ҳам ўз ҳаётимизда давом этардик. Кимлардир ўқишга кирди, кимлардир қиролмай, қайлардандир иш топишди.

Назар эса... назардан қола бошлади.

Ишлагиси келмас, ҳафсаласи пир эди. Ҳеч каерга сиғмасди, кечалари дайдиб юраверарди. Орадан анча-мунча вақт ўтгани учун кишилар кўникиб ҳам қолишди. Кучук хурса, бир нима тарақласа “Ҳа, Назардир-да” дейдиган бўлишди. Аввал хотинлар унинг устидан кулгани ботинмас эдилар, Назар сезиб қолса бўралаб сўқар ёки кесак гириллатарди, энди эса индамас, парво қилмас бўлди.

– Йигит уйланса эси қиради, дейишарди. Қаранг-а, қанақа безори бола эди, кўнгил қўйдию босилди-қолди, – дейишарди кишилар.

Уйидагилар уни-буни рўпара қилиб кўришди, қани кўнса? Ё уйга кириб бағрини ерга бериб ётворади, ё қайгадир кетади. Тўқайлару далалар орасида юриб-юриб қайтиб келади.

Ўз кўнгил қўйган қизларимиз билан гоҳ-гоҳ бекитикча гаплашиб турганимизда, шу ҳолимизга шукр қиладиган, Назар гўё биздан кўра бахтсизроғу ўзимизни бахтлироқ ҳис қила бошлаган эдик. Назар эса тобора кучлироқ ёнарди севги оловида. Мисоли парвона эди, ўзини тинмай ўтга урарди. Қизнинг кўчаларини айланиб юраверарди. Жонига тегса, шартта тўқайга кетворарди. Нимагадир одамлар йўқ жойларга кетарди.

У ёқларда нима қиларди? Болалар бир-икки марта узоқдан кўришибди: ҳеч нима қилмасдан тенти-

раб юраверар экан. Кимднр бўғилиб-бўғилиб йиғлаганини ҳам кўрганини айтса-да, биров ишонмади. Назар-а? Ҳар не бўлса бўлар, аммо Назар йиғлармиди?

Кейин яна бир гап эшитдик. Назар кизнинг отаси билан гаплашибди!

Бировнинг кизини яхши кўриб қолган йигитнинг киз отаси билан гаплашиши ақлга сиғадими? Лекин, у – Назар-да!

Самад новча ишидан қайтаётган экан, бир маҳал олдидан чиқибди.

Сочлари ўсиб кетган, кўзларида жунун ёлқинланиб турганмиш.

Самад новча ҳамма гапни сезибди, ўзича кўрмаганга олиб ўтиб кетмоқчи экан, Назар тўхтатибди.

– Ҳой Самад ака, – депти. – Қизингизни яхши кўриб қолганман. Усиз яшагим келмай қолди. Айтган хизматингизни қиламан, шу қизингизни менга берсангиз бас.

Ота уни бошини эгиб туришини кўриб, баланддан келиб қойибди:

– Қанақа одобсиз боласан? Юриш-туришингни қара, туркингни қара. Олдимга чиқиб безрайиб айтган гапингни қара, ким тарбия берган сенга ўзи?

Шунда Назар дебди:

– Менга ўдағайлама. Ота бўлсанг ўзингга. Хурматингни қилиб, эл қатори қизингни сўрадим, нимангга дўк урасан? Ҳозир жағингни иккига айириб кўяман!

Хулласки, яна бўлмапти.

Руҳи кўз ўнгимизда сўниб бормоқда эди. Кўрсангиз, аввалги Назардан асар ҳам қолмаган, юриш-туришидаги шиддати йўқолган, ҳардамхаёл, бир ўзига келиб атрофга алангласа, бир хаёллари ичига ғарқ бўлиб кетадиган йигитга айланиб бормоқда

эди. Насихатлар, ўғитлар, мисоллар кор қилмас бўлди.

Нихоят, бир маҳаллар калтакдан чўчиб қайтиб кетган акалар яна бир бора журъат қилиб, олдидан чиқиб роса савалашибди.

Назар бу сафар индамабди. Гап ҳам қайтармабди. Жим тураверибди. Калтак зарбидан ерга йиқилганида ғужанак бўлиб олибди. Акалар ўзларича бир ишни қойиллатган каби, ётган жойида ҳам бир-икки тегишибди, кейин “Яна у-бу десанг, ўласан” деб пўписа қилиб жўнашибди.

У томон аҳвол шундай давом этаерса, яхшилик билан тугамаслигини билиб, шошилишда қизларини узатиш пайига тушишди. Аслида ҳар доим рўй берадиган воқеа эмасми бу? Қиз узатилиб, Назар ҳам уйланақолса – олам гулистон, шу билан ҳаммаси ўз ўрнига тушади. Аммо, қанийди Назарни кўндириб бўлса? Бу совчилар ҳам аввалгилари каби Назардан ҳайиқишибди, анави телба яна бир балони бошлаб юрмасмикин, деб ташвиш билдиришибди. Нихоят, ишни ими-жимида битиришга қелишиб олишибди.

Қиз эса “Отам нима деса шу” деб турганмиш. Назардан гапиришса, индамасмишу аммо кўзидан ёши дув-дув оқиб кетаверармиш.

“Қиз бола йиғлайди-да, – дейишибди амма-холалари. – Бу умр савдоси, эрга тегаётганида йиғламаган қиз бор эканми?”

Бир куни ўша амма-холалари билан бозордан қайтиб қелишаётса, Назар олдиларидан чиқибди.

– Ҳой, жон болам, кўйинг, кетинг энди, – дебди хотинларнинг ёши каттароғи. – Нима қиласиз бечорани қийнаб? Оғзидан қора қонини келтирдингиз-ку қиз шўрликни?

Шунда Назар шунақанги гапларни гапирибдики, ҳамма ҳайрон қолибди.

– Ахир, мен сен билаи битта бўлиб қолганман-ку, қандай қилиб кетай, – дермиш.

– Ахир, кўзим сендан бошқани кўрмайди-ку? Шафакни рангига қарасам ҳам сени кўраман. Ойга қарасам ҳам, куёшга қарасам ҳам сени кўраман.

Кайга боксам, сен борсан.

Сенсиз мен куп-курук ғилоф бўлиб қоламан-ку, ахир, ичим сен билан лиммо-лим тўлган-ку?

Юришингни, кулишингни, ковок уйишингни ҳеч кимга ўхшатолмайман-ку? Кўча-кўйда зор бўлиб қоламан-ку сенга?

Билсанг, ҳатто итинг бўлиб қолишни орзу қиламан-ку, ўша ит ҳам мендан кўра тузукроқ, тепсанг ҳам, урсанг ҳам мендан бахтлироқ дея?

Сен... нима қилиб қўйдинг... мени? – дермиш.

– Эҳ-хе, қаранглар, – дейишарди кишилар. – Муҳаббат ҳам одамни шунчалар хор қиладими?

– Ҳой, эркаксан-ку? – дейишибди унга. – Ўзини қўлга ол, номусинг йўқми?

– Номус нима ўзи? – дебди.

– Ҳой бадбахтлар, тушуняпсизларми, усиз яшай олмайман ахир!

Шундай деб йиғлаб юборибди Назар.

– Ҳе ўл, – дейишибди кишилар, ботирланиб. – Кўзингни ёшини оқизишга уялмаганингни қара.

– Жон оғалар, бир нима қилинглар, – дермиш Назар. – Худонинг тақдири шу экан, қандай қилиб бузишга ақлим етмаяпти. Сизлар ёрдам беринглар, ахир?

– Сенга қандай ёрдам берардик, ўзи истамай турган бўлса?

– Нима қилсам рози бўларкин? – дея тирноқларини тишлаб-тишлаб гапирармиш Назар. – Нима қилсам, менга у совук, ёқтирмас нигоҳи билан қарамас экан? Нима қилсам бир дам тўхтаб, гапимга кулоқ солар экан?

– Ҳеч нима қилолмайсан, – дейишибди одамлар.
– Ҳа, тўғри айтдинг. У тақдирни Худо яратди, бузо-
лармидинг?

* * *

Ниҳоят, хавотирлару ташвишлар аро тўй ҳам
бўлиб ўтди.

Одамлар Назар жунбушга келиб тўйни бузади
деб ўйлашган, паҳлавон акалару жўралар кўр тўкиб,
тўйхона атрофини айланиб кезишган эди. Йўқ, На-
зар келмади. Ўша куниям, эртасигаям, индинигаям
уни биров кўрмади.

Ҳофиз “Тўйлар муборак”ни айтганида, давра
шоён кизиди.

*Тўйлар муборак,
эй ёри жоним,
Тўёна бўлсин-а
тан бирла жоним...*

Тавба, битта жону бир таним борийди, шуни
энди сен олакол, деганими бу? Бу дунёда кезиб
юришимнинг ҳеч маъниси қолмади, ҳар иккиси ҳам
тўйингга тўёна бўлақолсин, деганими бу?

Кишилар шундагина неча йиллардан бери эши-
тиб юрганлари шу кўшикнинг аслида жуда дардли
эканига эътибор беришди:

*Ойдек юзингни
кўргони келдим,
Ҳасрат ўтида-ё
куйгони келдим...*

Ҳам ҳасратли, ҳам шодон, ўзи йўқ ошиқ тилидан
айтилаётгандай бу кўшиқ шу тарзда тўйхона узра
мавжланиб қанот кокаверди, Ҳамма ўйнаб-кулгани
келган, вақтичоғлик қилишни истарди, Назар би-
ровнинг эсига ё келди, ё келмади. “Борган жойингга

тошдай тушгин. Тошдай тушгину тошдай колгин” деган тилаклар айтилди.

Қишлоқнинг юкори кисмида теварагида жингулу чакалаклар ўсган Тошкелинчак деган каровсиз бир жой бор эди. У асли тош эмас, суйганига етолмасдан, одамлардан кочиб бориб тошга айланиб қолган бир келинчак дер эдилар. Назар ўша жойда тунни ўтказибди.

Кўшиқчига ҳам бир нима бўлганми? Назар Тошкелинчакда бағрини ерга бериб ётаверди-ю, бу ёқда барча алёрлар Назар тилидан айтилаверди:

*Бу мусофир даштида ҳар дам тўтошиб ёнаман,
Ҳар қаён борсам бу кун, йўлдан адошиб бораман.*

*На отам бор, на онам, ҳеч кишим йўқдир манинг,
Ҳар тағи деворларда зору саргардонаман.*

*Не гуноҳ қилдим, Худо, дунёда мен бўлдим ғариб,
Ҳар қаерда бекасу бечорага ҳамхонаман.*

*Доглаб қўйди юракни бу фалакнинг ғардиши,
Қисматим шундоқ экан, мен жумладин бегонаман.*

Тошкелинчакнинг Уммугулсумга нима дахли бор? Ота-она иродасига бўйсуниб, бошка бир хонадонга палахмон тошидай отилиб кетаётган бўлса? Шу куни Назарнинг илинж гавҳари ҳам тошга урилгандай чил-чил синди, шодон давра унинг ҳолидан кейинроқ хабар топди.

Ҳаҳ кизгина-я, ота-онангни гапларига кармасдан, шу Назарга тегиб кўяколсанг, осмон узилиб, ерга тушармиди? Сени еру кўкка ишонмай, умрини охиригача авайлаб ўтмасмиди, тош келса кемириб, сув келса симирамасмиди?

Тўйдан анча вақт ўтгач, уни яна Уммугулсумларнинг уйи кўчасида кўришибди. Яқинлашиб бо-

раверса, киз хонадонининг кучуги югуриб чикиб, оёқларига суйканибди, бошини ишқаб ангиллабди, шу-шу, ёнидан сира кетмас, изидан колмас бўлибди. Қайга борса лўкиллаб борармиш, ўтирса ўтирармиш, юрса юрармиш.

Назар кўчанинг катта йўлга туташадиган ерида соатлаб тураверибди, Уммугулсум боласини етаклаб келишини пойлабди.

Уммугулсум келсаям, унга карамай ўтибди. Назар ҳам карамабди, аммо юзи тўсатдан яшнаб, худди сув остида узок колиб ҳавога чиккандай ютокиб нафас олармиш.

Ўшанда жунуни қайтибди, росмана одам бўлиб колибди. Кейин Уммугулсум ўтган йўлларга интизор-интизор термилиб, кумок йўлда колган иккита изга тегиб кетмаслик учун эҳтиёт бўлиб, ёнида бир-бир одимлабди: бири бежирим, иккинчиси – миттигина изча.

Ҳа, бўлар иш бўлиб, бўёғи сингди, энди орадан канчадир вақт ўтгач, ҳар нарса ўз маромига тушади, деб ўйлаган эдик. Ахир, “Ўламан, саттор” деб дунёни бузишга чоғланган не-не кишиларни измига солмаган у? Уммугулсум ўз рўзғорида бола-чақали бўлиб яшаб кетади, Назар ҳам юриб-юриб, ахийри бир кун уйланадию ҳаёт ўз ўзанига тушади, деган эдик.

Воқеа шу билан тугаса майлийди. Аммо ҳаёт турли тасодифу балоларни киши бошига кутилмаганда солар экан. Ҳар ким ўз иши билан овора бўлиб юргани маҳал, бир куни Уммугулсум иккинчи боласини туғолмай оламдан ўтибди, деган хабар келди.

Фалакнинг ёзуғини кўринг! Куёв тараф “Келин эмас, киз бўлиб тушган эди, келинлик уйидан чиқарамиз” деса, ота тараф “Туғилиб-ўсган уйи ватани бўлади, ўз уйидан чиқарайлик” деб торти-

шиб колишди. Ниҳоят, ўз уйидан чиқаришга рози бўлишди.

Келган ҳам, кетган ҳам ачинар эди Уммугулсумга. Шўрлик, ҳаётга келиб нима кўрди? Гулдай очилган эди, гулдайлигича кетди-я!

Таъзия-маросимларга Назар ҳам келди. Одамлар тўпланмасидан дарвозахона ёнига туриб олар, издиҳом узилгунча кимирламас эди. Фотиҳа ўқилса дуога қўл очмас, бировлар билан гаплашмас, жим турарди, холос.

Таъзияга биз ҳам бордик, унга бир нима дейишга сўз тополмай, кўришиб, ўтиб кетавердик.

Энди Назарни кўрган одам Назар демасди. Ҳакикатан ҳам, бу тана ичидаги Назар қайгадир кетиб қолгандай, кўриниши Назару ичи бўм-бўшдай эди. Кўзлари ҳам бўм-бўш, теварагига қайрилиб қарамасди, ўз дунёсига ғарк бўлиб, боши оққан томонга кетаверди.

Теварагида жингулу чакалақлар ўсган ўша Тошкелинчакка бориб, тошга ўтириб оларди.

Телбага ўхшардию аммо телба деб бўлмасди. Эс-хуши жойида, аммо у малакнинг сеҳри ақлини чуллаган эди-да.

Не қисматки, малак энди йўқ эди!

Ҳа, энди унга ҳеч ким тегмай қўйди. Биров сўз ҳам қотмади. Ўз ихтиёрича, нима қилгиси келса шуни қилиб юраверди. Парвардигори Олам шу бандасининг жонини олмади, у яна анча яшади. Аммо буни яшаш деб бўлармиди? Руҳи ҳақиқатан ҳам Уммугулсум билан бирга кўмилгандай эди.

Умр сувдай оқаверди. Тенгқурларнинг кўпи болачақали бўлиб, кап-катта кишиларга айланишди. Уммугулсум дунёдан ўтгач, Назарнинг ҳам кадру киймати қолмади, кишилардан узоқлашиб, биз билган сиймоси хиралашиб, тобора афсонага кўмилиб бораверди.

Маросимларга, гап-гаштакларга келиб коларди.
Маросимда кексалар хуш кўрадиган сўзлар айтилса,
жон қулоғи билан тингларди:

У нимадир, хаволарда дўланган?

У нимадир, ер юзини сув олган?

У нимадир, сув ичида жони бор?

У нимадир, пўсти йўғу дони бор?

– У менман, хой одамлар, – дер эди Назар. –
Менман-ку ахир?

Ривоят эса давом этаверарди:

У нимадир, яшил-қизил ўсадир?

У нимадир, оёғи йўқ кезадир?

У нимадир, етти дарё сузадир?

У нимадир, ёқаси бор, ёни йўқ?

У нимадир, қаноти бор, қони йўқ?

У нимадир, одам ютар, жони йўқ?

У нимадир, емадилар, тўйдилар?

У нимадир, қиёматга қўйдилар?

Мана шу ерга келганида Назар хўнграб-хўнграб
йиғлар эди.

* * *

Пахлавон Назар ҳикояси мана шу.

У маҳалдан бери кўп сувлар оккан, кўп нарсалар
унут бўлган. Аммо Назар ўтирган тош ҳалиям бор,
оёқларининг изи шундоқкина турибди.

Айтадиларки, Назар мана шу ерда, Тошкелинчак
кабри ёнида жонини ҳаққа топширган экан.

Уммуғулсум ўтганидан кейин Назар келиб
ўтирган жойлар ҳозир зиёратгоҳ. Одамлар ке-
либ у ердаги бодомга латталар бойлашади, дуолар
килишади.

Ҳикоя шу билан тугаса-ку майлиди, аммо ҳали
яна бир гап бор.

Назарни дала-даштда итини эргаштириб юрганини кўришган эмиш. Ҳар замонда Уммугулсумнинг қабри тепасига келганини, бошида кунлаб ўтирганини айтишади. Уни Уммугулсумнинг эри ҳам, қариндошлари ҳам ҳайдашмабди, зора шунинг дуоси тегсаю мархумага савоб етса, деб индамай қўйиб беришибди.

Индамай қўйиб беришибди деймиз-у... Аслида бу кишилар учун шуюм катта нарсас. Ҳаётда эканида қўйиб беришмади-ку? Шунга қарамасдан, Уммугулсум ўтганидан кейин ҳам Назарга гўё катта яхшилик қилишаётгандай мамнун кетишганига нима дейсиз?

Назар ҳақидаги гап-сўзлар эл орасида ҳалиям бор.

Ҳа, бу – мана шундай қайғули, ҳасратли ишк достонидир. Аслида қайси бир ишк достони қайғули ва ҳасратли бўлмаган? Қайси ишк шодликлару қувончларни етаклаб келибдики, бу етаклаб келсин? Қачонки ишк оташи туташса, одам сўзона бўлади. Жигари лахта-лахта қон бўлади. Индамаса, ичи ловлов ёнади. Айтай деса, тили қуяди, айтмай деса, дили...

Ишқсизлар эса, тўсатдан Назарнинг ҳасратларини ифодалай бошлаган ўша ажойиб қўшиқ остида, тўй-тўйчиқларда дастурхондаги нарсалардан бемалол ёб-ичиб, маза қилиб яйрашади.

Битта Назар йўқ.

Битта Уммугулсум йўқ.

* * *

Тошкелинчак, қалби тош келинчак ҳикояси – мана шу.

Қишлоқдан чиқаверишда, бепоён далалар орасида у зиёратгоҳ ҳалиям бор. Бир қисми ҳозир чойхонага айланган, баъзи кишилар ўша жойга келиб, базму жамшид қилиб ўтиришади.

Зиёратгоҳ ёишдан катта йўл ўтган, бир ёғи Ўшдан
Эргаштомга, бу ёғи Қамчик довори оралаб Тош-
кентдан Қозоғистоннинг бепоён чўлларига қараб
кетди. Турли-туман узун-қиска аробалар катнови
бир зум бўлсин тинмайди.

Эй яхшилар! Мабодо ўша ёққа йўлингиз ту-
шиб қолса, Тошқелинчак олдида озгина тин олинг.
Булоғидан бир ютум сув ичиб, Назару Уммуғулсум
ҳақиқа дуо қилиб ўтинг.

Шояд, савоби тегса ажабмас.

2015

ШАМОЛЛИ КЕЧА

*“Етим бола, ҳой бола,
Синглинг қани, бой бола?..”*

Р. Раҳмат

Данғаранинг даштида, шамолли кечада ака ва
сингил бувилариникига кетиб боришмоқда эди.

Қоронғи туша бошлаган бўлса-да, ҳали теварак-
ни энлаб улгурмаган маҳал.

Қарама-қаршидан эсаётган шамол шидда-
ти остида оч қулранг тусли нотаниш буталар ёв-
войи ис таратиб юлкинар, қўтарилган чангу тўзон
иси ҳам теваракни тутиб кетган эди. Йўл четида-
ги оқиш жийдаларнинг шоҳлари узилгудай бўлиб
юлкинарди. Қамишлар синиб кетган пояларини
тиқлолмай шовулларди, ҳавода тўзон ва қамиш
попилтириклари чирпирак бўлиб учарди.

Ака олдинроқда, бақувват бир таёқ тутганча,
ерни ура-ура одимларди. У аввалига синглисининг
қўлидан тутиб олди, бироқ эски ҳазонлар ва майда-
хас чўплар қуюн чирпирагида кўзига тикилиб
қаттиқ ачиштирганида қўлчасини қўйиб юбор-
ди. Ҳозир қизалоқ ақасининг ортидан чопкиллаб

борар, шамол гулдор кўйлакчасинию рўмолини юлқиларди. Почасидан ингичка оёқчалари кўриниб турарди, икки ўрим ёввойи сочи кичкинагина гулдор рўмоли остидан чикиб қолган, акамдан қолиб кетмай деб деярли югуриб бораётганди. Шамол уфуришлари остида олдинга хиёл энқайиб, кўйлаги гоҳо елкан каби шишиб қадам ташлаётган акаси кўзига ҳеч нарсадан кўркмайдиган ғоят қучли, юракли ботир бўлиб кўринар эди.

Шамол эса гоҳ ер бетига тушиб, гоҳ юксакларга кўтарилиб ғувиллаб эсарди.

Шамол бу маконларда тўсатдан кўзғалади. Тоғ ораларида етилиб, ўнгирлар орасидан ўкириб-вахшат солиб чикиб келади. Қишлоқларнинг наридан-бери оҳакланган деворларидаги чангларни учириб, томларнинг қумларини сочиб, кўча тупроғини тўзғатиб-тўзғитиб эсаверади. Макка-пояларни ағанатади, кир ўраларда хуштак чалади, сувларни чайкатади, тепаларда ғувиллайди, пастга тушганида челақларнию чўпсаватларни ағанатиб юмалатиб юборади. Дала-даштдаги юмрон инларини қум билан кўмади, овсаррок қушлар қурган уяларни тамомила бузиб ташлаганида жажжи полапончалари чиркиллаганча ерга қулаб тушиб, ваҳший хайвонларга ем бўлишади.

– Ака, секинрок!

– Тез-тез юр дедим!

– Ака, жон ака, секинрок юр, етолмаяпман ахир!

Минглар ортда қолиб кетган, у ёғи Дашткишлоқ. Дашткишлоқда болаларнинг бувиси яшайди. Бу икковлон шу бугун бувиникида ётиб қолиш учун йўлга чиқишган.

Буларнинг онаси йўқ, бир неча йил аввал касал бўлиб оламдан ўтиб кетган. Баланд бўйли, келишимли, ёқимли аёл эди. Болаларига жуда меҳрибон, болалар ҳам уни жуда яхши кўришарди. Қип-қизил,

сингиб пишган нонлар ёпарди... Азбаройи аёлининг хурмати, ота анчагача уйланмай юрди, хар куни эрталаб сахар чикиб кетиб, шом қорайганида гандираклай-гандираклай кириб келардию болаларини кучоклаб, кўзларидан сарик ёшлари окканча бир нималарни гўлдирай-гўлдирай ахийри ухлаб қоларди. Бир неча ой шу алфозда кечди, шунда бувилари жонга ора кирди, қаровсиз қолган болаларни ўз уйига бот-бот опкетадиган бўлди. Ниҳоят, ота тўнғиллай-тўнғиллай, бировларнинг қистови билан Чомочдан бир бева аёлга уйланди. Бу бева хастахол, озғин, кўп жаврайдиган бир хотин эди. Ўйил ўтмай ингичка, ранги синикқан, озиб-тўзган бир бола туғди.

Ака-сингил у чақалокдан бегонасирашади, ёзғиришади. Шу сабаб, ҳовлининг ишларини саранжомлагач, кўпинча бувилариникига ётгани кетиб қолишади. Бувининг уйи оддий, кичкина, аммо осойишталикка тўла. Ҳавоси сарин, ёқимли. Лойсувок тоқчада беҳи чой дамланган туради. Сандак устида қурутлар, туршаклар, вассаларга беҳи, олма, анор, узум бошлари осилган. Вассаларнинг сони тўксон тўққизта. Яна, жийда исиям кептуради.

Бугун шамол кўзғалмасидан аввал болалар уй ишларини бажариб улгуришди. Ота далада, бола мол-қолга қараб, ўтинларни ғамлади, кизалок эса қатта қозонда сув иситиб, тандирдаги қулдан қўшиб қир ювди, дорга қаторлаштириб осди, қоналарни супириб-сидириб, эски шолчаларни ташқарига опчиқиб қокди. Ўғай ука нимагадир тинмай қириллаб йиғлагани-йиғлаган. Ўғай она эса чақалоғининг бошидан қелолмайди, думба ёғини қоқага ўраб шимдиради, бола чиқариб ташлаб яна қириллайди.

Шамол ана ўша маҳалда кўзғала бошлади. Унинг зўрайиши ўзига хос: аввалига экинзорлару дарахтларни силкитиб-силкитиб гоҳ-гоҳ шиддат

уриб турди, пайдар-пай эсиб, тандирнинг куллари-
рини тўзгитди, кир ўраларнинг зангор сувларини
чайкатди. Ака-сингил эрталабданок бувиникига
кетамиз деб аҳд килиб қўйишган, чунки чакалокни
карғаб жавранаётган куйинчак бу аёл жонларига
теккан. Юмушлар битгунича вақт ҳам кеч бўлди,
тоғу тош тепасида қорамтир булутлар тўпланиб,
кўкни энлаб кела бошлади. Бирпасда тўзонлар учди,
кўчанинг тупроғини тўзгитиб деразаларга олиб ке-
либ урди.

Мана шу маҳалда икковлон қўл ушлашиб уйдан
чиқишди-да, бувиникига йўл олишди.

* * *

...Ҳаво булут бўлгани учун шом эртарок кўнди.
Сўкмок йўлнинг бир томонида ёввойи дарахтзор,
бир томонда тўқай бошланди.

Шамол янада кучлироқ эсаверди.

У осмондаги булутларни ҳам шитоб билан су-
риб борарди. Булутлар тўда-тўда бўлиб уйилар,
гоҳ оралари очилиб, бўзранг ойнинг бир чети ҳам
кўринарди. Балки бир оздан кейин ёмғиру жала
куйиб юборар? Гоҳ булут ораларидан ой мўра-
лаганида теварак ёришар, шунда шамолнинг кил-
мишлари янада якқолроқ кўзга ташланар, атроф
эгилиб-букилаётган дов-дарахт, шох-шабба товушла-
рига тўлиб кетган эди.

— Ака, кўрқиб кетяпман!

— Кўркма, нимадан кўркасан?

— Ака, сен кўркмайсан-а?

— Йўқ, мен ҳеч нарсадан кўркмайман!

Шу маҳал кизгина оёғи аллақандай илдиз-
га илашиб йикилиб тушди. “Вой ўлай”, деб ҳадик
ва кўрқув аралаш ўша заҳоти акасига қаради. Ака
ортига қарамай кетиб бормокда. Озгин елкаси-

нигина кўради кизалок, энсасидаги сочи шамолда юлкинади. Қизгина апил-тапил ўрнидан туриб, кўйлагини икки кўли билан тутганча яна акасининг ортидан чопди. Акаси ҳаммадан кучли, кўркмас йигит. Ана, кўлида таёғи, шамолда юлкина-юлкина адл кетиб бораётир.

Бу кизгинани Нозик дейдилар. Икки юзи бўғриққан, қўлчаларию бармоқчалари кадокли, кафтлари каварган, лекин кийикка мойил кора кўзчалари кулиб-кулиб турадиган ёкимтой кизалок у. Нозик исмини бувиси қўйган. Онаси эса уни Назокат деб чакирарди. Холалари уни Латофат дейдилар. Дугоналари Нози десалар, аммалари Гўзал дейдилар... Қизгинанинг ёкимтойлиги раҳматли онасига тортган.

Яна, ўзига ўхшаган жамалаксоч кизалоклар билан тўптош ўйнарди, гоҳо латтадан кўғирчок ясаб, боласини овутарди. “Вой жоним болажоним, очкаб кетдингми?” деб ўзича меҳрибончилик кўрсатганида, акаси уни масхара килиб кулар эди. Қизгиналар кичкина чўпларни бир-бирига бойлаб, бир бўлак матони кийим килиб кийдириб “меҳмон-меҳмон” ҳам ўйнашарди. Сумалак маҳали тортина-тортина, катта хотинларнинг “бўл ҳа бўл, уялмайгина кол” дейишлари остида улкан капгирни қозонга ботириб, нечта тош чиқишиниям кўрарди, беш-олтита тош чиқиб қолса уялганидан қочиб ҳам кетар эди.

Лекин ҳозир у саросимада, гоҳ митти қўлчаларини ёзиб, гоҳ шамол юлкилаётган кўйлагини тутиб, акасининг ортидан чопиб-чопкиллаб бормокда.

Ака дўқ ургани билан, ўзи кўркувдан дир-дир титраётганини сингилга сездирмади. Поёнсиз даштда, шамолли кечада мана шундай боришяптию кишилар орасида оғиздан оғизга ўтиб юрадиган ҳамма ваҳимали нарсалар ҳозир шамол қаъридан чиқиб ке-

ладигандай туюлмокда эди. Пастак нотаниш буталар остида ёвуз жинлар бўлиши мумкин, улар шунака шамолли кечаларда ёлғиз қолиб кетганларни пойлаб изғишади. Шовуллаётган корамтир дарахтларнинг устидан қилич кўтарган қора одам тушиб келишим мумкин. Хўв анави ҳароба – кимсасиз эски мачит ичида дев қутиб турган бўлса-чи? Ҳа, кимлардир йўл устида ҳозиру нозир, бу суронда биров қичқирсаям эшитилмайди, ҳаммаёқни табиатнинг ноалари тутиб кетган маҳалда йўлларда, дарахтлар остидаю устида мана шунака бемаҳалда йўлга чиққан йўлчиларни адаштириб кетишади. Адашганларнинг баъзилари қишлоққа сира қайтишмайди, уларни кейинчалик ҳам биров қўрмайди, гоҳо кимдир қандайдир тасодиф сабаб қайтиб келса ҳам эсдан оғиб, оғиз-бурни қийшайиб қолган бўлади.

Шундай маҳалларда ваҳималар гирдобиди адашиб кетганларнинг нималарни қўришганинию нимадан бунча қаттиқ қўрқишганиниям биров билмайди. Ўзлари эса, айтиб беришолмайди.

* * *

...Ой булутлар остига яна қириб кетди. Тўлқин-тўлқин булутлар қўқ юзини тамомила қоплаб олди.

– Ака!

– Юрсангчи тез-тез, “ака” ламасдан!

– Ака!..

– Э, нима дейсан?

– Акажон!..

Шамол баттар шиддат урарди. Шунда дарахтларнинг қўланқаларига жон қиргандай бўлди. Бир бута ўрнидан илкис қўзғалиб йўл устига ташланди. Юм-юмалок қаттақон бир нарса шундок ёнгинасидан юмалаб ўтиб қамишлар орасига қириб кетди. Аканинг эсига бувисининг эртақларидаги даҳшатлар келди, гўё бу аллақайси жодугарнинг қисилган

боши-ю “Ҳап саними!” дея кимнидир яний-яний юмалаб бориб чукурга тушиб кетгандай! Дарахтлар шохларини чўзиб, ёлғизоёк йўлга якинлашиб кела бошлашди. Аканинг юзлари музлаб кетди, Акси-га олиб узокларда чирок ҳам кўринмайди. Чунки кишлокдаги чироклар шамолда ўчиб қолади. Ўт чикиб кетмасин деб шам ҳам ёкмайдилар. Кўй-кўзиларнинг баърашларинию кучукларнинг вовуллашларини шамол учуриб кетади.

– Ака, акажон!..

Йигитча йўқдан бино бўлган кўркувини енгигишга уринардию шу шамол остида чайкала-чайкала, тиззалари дир-дир қалтираб қадам ташлар эди. Жонҳолатда югуриб қочгиси келарди. Лекин, қаёкка? Бувининг кишлоғигача анча бор, теварак юлкинаётган, шитирлаётган, ингранаётган дарахтлару буталарга тўла. Тўқайзорда вахший ҳайвонлар ҳам бўлиши мумкин. У таёғини янада маҳкам қисимлаб олди. Озгина юришса, бувининг кишлоғига етиб олишади. Дашту далалар узра ғувиллаётган бу шамол ҳозир, шу паллада кўрқинчли холос. Эртага тонг отса, сира кўрқинчли бўлмай қолади. Ҳозир ўтаётган ерларидан эртага кундузи ўтса, ҳамма нарса тинчланиб-сокинлашган бўлади. Лекин, ҳозир нега бу қадар кўркув уйғотаётир? Қоронғи бўлгани учунми? Ҳа, қоронғида нарсаларнинг кўринишлари ўзгариб кетади, ваҳима кучаяди. Аслида йўлга чиқишмаса бўлар экан. Нимагаям чиқишди? Ўғай онанинг ёнида, чақалоқнинг биғиллашию отанинг тўнғиллаши остида бўлсаям тинчгина ухлагани яхшимасмиди? Яхшиси айвонда, кўрпага бурканиб олиб шамол овозига кулок солиб ухлайверарди. Шамолда теракларнинг қарсиллаб синишини эшитиб ётиш мазза... Бу даштдан ҳам қарсиллаётган овозлар келмоқда, балки қанақадир дарахтларнинг шохлари синаётган-

дир? Буталар мустаҳкам, бари ер бағирлаб колган, кайишкок, даштнинг буталари шамолга мослашиб кетишган.

Ҳеч бўлмаса ой булутлар остига кириб кетмай турсайди. Лекин ой чикса, ваҳима яна кучаяди. Ой ёғдусида даштда нималардир ҳаракатланаётгандай туюлади. Юрак яна шувиллаб кетади. Тезрок, тезрок юриб бувиникига етиб олиш керак. Адашти-рувчилар балки ростдан ҳам бордир? Нега бўлмаса кап-катта одамлар уларни гапириб юришади?

Йигитча шу тарз қадамини илдамлатиб, деярли югуриб бормокда эди. Қамишлар орасида бир нима-лар каттиқ шитирларди. Балки у ерда ҳам канақадир ваҳший ҳайвонлар қулай пайт пойлаб югуриб бори-шаётгандир? Тезроқ бувиникига етиб олишсайди...

* * *

...Ниҳоят, кишлокнинг дарахтзорлари қорайиб кўринди. Шамол янада авжига чиккан, дарахтлар-нинг куриган шохлари бу ерда ҳам қарсиллаб си-нарни. Чапдаги зовурнинг дўнглари устида бўғик хуштак чала бошлади. Кишлоқда овозлар ўзгача, даштдаги каби ёввойи, хуркитувчи эмас. Бу ерда ҳам нималардир тарақлаяпти, кимнингдир эшиги шамолда очилиб-ёпилиб ғийқиллаяпти, кучук во-вуллаши эшитиляпти.

Тупроғи тўзғиб ётган кўчадан деярли чошиб бо-рар эди йигитча. Ҳеч каерда чирок йўқ, ҳўв нари-даги баъзи уйларнинг кичкина деразаларида шам алангаси липилламокда. У уйдаги кишилар балки ҳозир бамайлихотир гурунглашиб ўтиришгандир? Йигитчанинг юраги қинига сиғмай ура кетди, ич-ичидан ғалати, ёввойи севинч кўтарилиб келди. У қаҳ-қаҳ отиб кулиб юборди, нафаси тикилиб-тикилиб куларди ... Ниҳоят, бувининг эски уйига

етиб келди. Ичкари томонидан зулфини илинган эшик ҳам шамолда тақирламоқда эди, елкаси билан каттик урган эди, очилиб кетди.

– Буви-и! Буви-и! – деб овоз берди у.

– Вой хайрият-эй! Вой худога шукур-эй! – салдан кейин шамолнинг увиллашлари аро одам товуши келишини ишониб-ишонкирамай кутиб ўтирган буви калишини апил-тапил киясола, чикиб келди. – Эсон-омон етиб келволдиларингми, болажонларим, кўркиб кетмадиларингми?

– Йўғ-э, нима деяпсиз, шамолданам кўркаманми? – деди йигитча кеккайиб. Юрагидаги ёввойи кувонч ва хотиржамлик энди унда ўсмирона гурур уйғотди. Кўркуви чекинган, бояги ваҳималари кулгилию бемаъни туюла бошлади.

– Вой, бувинг чўри, ботиримдан ўргилай! – деди буви.

Сўнг, чиқаётган жойида тўсатдан тўхтаб, саросималаниб сўради:

– Ҳой ўлгур, синглинг қани?

Йигитчанинг юзидаги бахтиёрлик ифодаси бирданига ғойиб бўлди, гўё у ифодани ҳам шамол учириб кетгандай эди. Ҳангу манг бўлиб ортига аланглади.

Сингил йўқ эди!

– Йигит бўлмай ўл, Нози қани?

Нарирокда, эгилиб-букилаётган дарахтлар остида ҳам, ҳозир ой хира ёритиб турган тупрок йўлда ҳам кизалок кўринмас эди.

Боягина “ака-ака”лаб чопкиллаб ортидан келаётган эди-ку? Кичкина гулдор рўмоли остидан икки ўрим ёввойи сочи тиккайиб чикиб турган эди-ку? Почаларидан ингичка оёкчалари кўрина-кўрина, гоҳ тевааракка “вой ўлмасам” дея аланглаб-аланглаб, гоҳ акасининг кучу қудратидан болаларча мағрурланиб-фахрланиб, кўйлақчасини шамол юлкилай-юлкилай

чошиб-чошиб келаётганди-ку? Қани кизалок? Қай ерда колиб кетди у?

Кўчалар, боғлар, юлкиниб-силкинаётган бу маконлар бўм-бўш, факатгина шамол — одам яшамайдиган узоқ тоғларнинг ёлғиз қоялари орасидан чиқиб келган мана шу ваҳший шамолгина бутун олам узра ёйилиб-сочилиб шиддат урмоқда эди, холос.

* * *

Данғаранинг шамоли — баҳайбат тоғ ораларидан кўзга кўринмас бениҳоя улкан махлуқ сингари чиқиб келган шу шамол ўкириб-пишқириб роса эсди!

Шу туришда у ҳозир Қирқлар, Минглар, Аравон, Жилва, Чомоч, Сойлар, Найман, Беговот каби юзлаб қишлоқлар устида тўзон ва қум сочиб ваҳшат солиб, чунон ўкириб-ўкириб ўтди-ки!

Дарахт ораларини айланиб-айланиб эсишида нола оҳанглари борга ўхшарди. Қуч ва қудратини инсонларнинг омонат маконлари узра намоён қила-қила, гоҳ бўзлай-бўзлай, гоҳ нолон-нолон, гоҳ эса исён ила қичкира-қичкира, шиддати пасайганида эса инграна-инграна эсаверди.

Унинг эсишида бошқа маънолар ҳам борга ўхшарди.

“Етим бола” деб овоз чиқарди у томорқалар устида.

Айқаш-уйқаш бўлиб синиб кетган жухоризорлар узра эса “Ҳой бола” деб дағдаға қилди!

Ва қаҳқаҳа уриб, шўрлик аканинг сочларини узиб олғудай бўлиб юлкилайверди:

“Етим бола, той бола,
Синглинг қайда, бой бола?..”

Бу – хаётда жуда кўп воқеаларни кўравериш дийдаси котиб кетган кампир эди. Лекин ҳозир саросимага тушиб, ваҳима ва кўркув ила йигитчанинг сочларидан тортиб, муштлири билан бошига ура-ура йиғлай-йиғлай нидо қиларди:

– Эркак бўлмай ўл, топ синглингни, кирилиб кетгур! Бор, қайт изингга, тополмасанг ўша ёқларда ўлиб кет!

Ҳа, бутун бу бепоён кенгликларни бирдай энлаб, қутуриб-ваҳшат солиб эсарди шамол.

Йигитча бир томондан ор-номус титроғи, бир томондан яна ўша ваҳималарга рўпара келишнинг қалтироғи ила ортига ўгирилди.

Сал нарида кишлок уйлари тугаб, яна кимсасиз дашт, ғалати оқиш буталар, гоҳ яккам-дуккам, гоҳ қалин, айкашиб кетган қамишлар, юлғунлар, тўронғиллар тўла яйдоқ дашт бошланиб кетган, баттар қутуриб эсар эди Данғаранинг тентак шамоли.

Бу йигитча, онасининг ёлғиз ёдгори, ўша кўркинчлар билан яна юзма-юз келиши керак эди.

Юзма-юз келиши нимаси, орасида санкиб, митти ва ёкимтой сингилни излаши керак эди. Дарахтлар устидан тушиб келадиган қилич кўтарган қора одам, буталар тагида олов ёкиб ўтирган одамчалар, нима учун кимсасиз маконларда кезиб юришларини биров билмайдиган ғалати кишилар, қамишзорлар ичра қулай пайт пойлаб югургилаб бораётган ваҳший ҳайвонлар изғиган дашт аро... нозик-нихол сингилчасини топиши керак эди!

Ваҳший шамол энди унинг юз-кўзларига, бошига тупрок сочар, сочларидан юлкалаб қийнар эди. Унинг шиддатида кампирнинг ёғоч эшиги тараклаб ёпилди, ёпилдию яна қайтиб ланг очилиб кетди.

Йигитча ортига қараб йўлга чикди.

Ким билсин... ичидаги шиддатли кўркувларни
енгиб у маконларда изғигани тақдирда ҳам, то-
пармикин сииглисини? Бу талотўп ва сурон ичра
нафис-ниҳол кизалок қайси пучмоқларда экаи
ҳозир? Еру кўкни энлаб-бузиб эсаётган ва жонлию
жонсизни ҳаракатга келтириб қутураётган бу ёв-
войи шамол остида, қай бута ёки дарахт тубида, қай
чуқурда акасини кутиб дир-дир титраётган экан?

Мабодо топган тақдирда ҳам... қай аҳволда то-
паркин?

Топа олармикин?

2012

МУНДАРИЖА

Қисса

Онаизорим	3
-----------------	---

Ҳикоялар

“Еру осмон оралиғида” туркумидан

Янги йил кечасида	106
Ота қасидаси	114
Оғрик тоғи	122
Ўрмондаги кулба	131
Бир томоша тарихи	146
Бўри	163

“Боғи Эрам ҳикоялари” туркумидан

Отамга нимадир бўлди	180
Ёқимли ёмғир садоси... ..	190
Узук	199
Гўзал.....	207
Боғи Эрам	212

“Қайдасан, жаннат” туркумидан

Ёғоч кавуш	220
Тош келинчак	227
Шамолли кеча	242

ИСАЖОН СУЛТОН

БОҒИ ЭРАИ

Қисса ва ҳикоялар

**Ўзбекистон халқ рассоми Акмал НУР
асарларидан фойдаланилди**

WEB: www.isulton.uz
e-mail: isajon.sulton@mail.ru

**«Sharq» нашриёт-матба
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент – 2015**

**Мухаррир Рустам Бойтўра
Бадний муҳаррир Талиб Қаноатов
Техник муҳаррир Раъно Бобохонова
Саҳифаловчи Мастура Атхамова
Мусаххилар: Шарофат Хуррамова, Маъмура Зиямуҳамедова**

Нашр лицензияси АІ № 201, 28.08.2011 й.

Теришга берилди 20.11.2014. Босишга рухсат этилди
20.01.2015. Бичими 84х108¹/₃₂, «Times New Roman» гарнитураси. Оф-
сет босма. Шартли босма табағи 13,44. Нашриёт-ҳисоб табағи 12,82.
Адади 2000 нусха. Буюртма № 3731. Баҳоси келишилган нархда.

**«Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси, 100000,
Тошкент шаҳри, Буюк Турон кўчаси, 41.**

**«Sharq» нашриёт-матбаа акциядорлик
компаниясида чоп этилган янги китоблар:**

З.М. Бобур энциклопедияси.

Э. Воҳидов. «Янги шеърлар».

Т. Малик. «Танланган асарлар» 13-жилд.

Муҳаммад Юсуф. Сайланма.

А. Обиджон. «Танланган шеърлар» 2-китоб.

Н. Қобул. «Етти иклим ҳокони ёхуд аҳд ва тахт».

Н. Думбадзе. «Абадият қонуни». Роман.

Р. Гунтекин. «Чоликуши».

Ш. Перро. «Она ғоз эртаклари».